ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2023 m. vasario 24 d. Nr. 4 (1404) Kaina 1,80 Eur

Kaip sunku gauti Knygą x ..... p. 2
Mintis dekolonizuoti miestą turi užgimti ne sostinėje, o Kaune ..... p. 3
Dėl karo daugybė žmonių tiesiog neteko žodžių ..... p. 5

Gyvenimas gyvenime

Antonui, mano mylimam žmogui

Vietoj įžangos

Pirmą sykį pradedu knygą, gerai nežinodama, koks bus paskutinis jos sakinys. Kaukia oro pavojaus sirena, šiandien jau penktoji. Matyt, ne paskutinė. Tiesą sakant, šios knygos neturėtų būti. Prieš mėnesį neįsivaizdavau, kad ją rašysiu, kaip ir neįsivaizdavau, kad mūsų Irpinę, Bučą, Mariupolį, Borodianką, Desną, Černihivą, Charkivą, Iziumą, Chersoną, Hostomelį, Volnovachą, Jahidnę, mūsų miestus, miestelius, kaimus (naujoji geografija skausmu neišmatuojama) rusų išgamos, vykdydami genocidą ir žiaurias žudynes, pavers pajuodusiomis gaisravietėmis ir masinėmis kapavietėmis. Visi turėjome visiškai kitų planų – savaitei, mėnesiui, metams. Gyvenome kitokį gyvenimą – paprastą ir sklandų, priklausomą nuo nuotaikos, orų pokyčių arba subraukytų darbo knygų ir užrašinių eilučių. Pirkome bilietus į teatrus ir keliones, užsakinėjome kvepalus ir pavasarines sukneles, naujausias knygas ir pyragaičių vakarienei. Regis, didžiausias mano rūpestis tuo metu buvo tai, kad vasarą, mano gimtadienio dieną, Latvijos Paviluostoje nebeliko nė vienos laisvos vietos pakrantėje esančiuose viešbučiuose. Tačiau vasario 24 d., auštant pasigirdus raketų sprogimams ir oro gynybos sistemų ūžimui, gyvenimas su kvepalais ir eklerais baigėsi. Cituojant feisbuką, tai buvo pirmoji karo, prasidėjusio prieš aštuonerius metus ir trunkančio tris šimtmečius, diena.

2022 m. kovo 30 d.

Mes laukėme pavasario. Bet prasidėjo karas.

Dienoraščio įrašas

Visa, kas buvo iki tol

„Kaip buvo, jau niekada nebebus“, – frazelė, užgimusi kovidinių draudimų ir karantino metu, itin pamėgta ir tąsoma viešojoje erdvėje – nuo televizijos iki knygų – tol, kol iš jos teliko beprasmė žodinė kramtomoji guma be skonio ir spalvos. Juolab kad tai buvo ne visai tiesa, nes iš esmės po metų ar pusantrų koronaviruso pažeistas pasaulis po truputį atsigavo ir atkakliai ėmė susigrąžinti tą jaukų ir patogų „kaip buvo“, nors ir su daugybe pataisų dėl liūdnos mirtingumo statistikos, su kovidinėmis pasekmėmis tiek nacionalinėms medicinos sistemoms, tiek pacientams, kuriems plačiai taikomas kaukių režimas, su antivakserių išsišokimais ir ribotu parduotuvių bei kavinių lankytojų skaičiumi. Vis dėlto lėktuvai skraidino paskiepytus turistus į Vieną kavos ir cinamoninių riestainių į Rygą, vietoj bankrutavusių restoranų ir kavinių atsidarė naujų, dar geresnių ir skanesnių, o aš vėl apžiūrinėjau tūteles raudonų lūpų dažų, kurie, kaip ir žadėjo gamintojas, nepalieka žymių ant audinio, nemigruoja per skruostus ir smakrą, net jei lūpos būna stipriai prispaustos prie kaukės. Todėl iš esmės „kaip buvo“ užtikrintai grįžo į kasdienybę, o gal, tiesą sakant, niekada jos ir nepaliko.

Apnuoginta žodžių „kaip buvo, jau niekada nebebus“ esmė išties baisi. Ji tampa išraiškinga tą akimirką, kai virš vakarėjančio Kyjivo ištrykšta raudonas sviedinių įtūžis, skriejantis tiesiai į devynaukštį ir išdraskantis jį iš vidaus. Jūs tikrai suvokiate šią frazę, kai išsigandusios katės pabyra iš savo guolių ir, nagais braižydamos parketą, skuodžia kas greičiau į koridorių, intuityviai ieškodamos prieglobsčio tarp tų sąlygiškai saugių dviejų sienų. It elektros srovė į kaulus sminga tų žodžių esmė, kai iš Černihivo rūsio mama atsiunčia tau žinutę: „Greičiausiai niekada nebepasimatysime...“ O paskui tu apžiūrinėji siaubingas, nežmoniškas, neįmanomas, bet tikras ir nepaneigiamas nuotraukas su nužudytais, išprievartautais, nukankintais Bučos, Hostomelio, Irpinės gyventojais... Skaitai iš Mariupolio rūsių išgelbėtųjų liudijimus ir sugeri juos, kai tuo metu nykiai, pratisai, ilgesingai kaukia oro pavojaus sirenos, o jos tokios

OLHA KARI

Olha Kari (g. 1984) – ukrainiečių rašytoja, gastronomijos žurnalistė ir tinklaraštininkė, tėvynėje gerai įvertintų knygų „Dėdės Zaveno žuvis“ (*Рибка дядечка Завена*, 2019), „Moliūgų kompotas“ (*Компот із патисонів*, 2020) (abi pateko į Ukrainos BBC metų knygos premijos (eseistikos kategorijos) trumpuosius sąrašus), „Kryželis, arba Labai kruvina knygelė“ (*Хрестик, або Дуже кривава книжка*, 2022) autorė, kasmetinio meninių reportažų konkurso „Samovidec“ specialiųjų prizų laureatė (2019, 2020). Pernai išleista ketvirtoji Kari knyga „Gyvenimas gyvenime“ – tai Kyjivo apgulties, trukusios nuo Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pradžios 2022 m. vasario 24 d. iki balandžio, asmeninės patirties liudijimas. Su nešiojamuoju kompiuteriu ant kelių, gyvendama naują gyvenimą „saugioje kišenėje“ tarp buto koridoriaus sienų, trijų kačių kompanijoje, rašytoja fiksavo ir apibūdino kasdienybę su visais karo iššūkiais, skausmais, netikrumu, nuolatinėmis oro pavojaus sirenomis ir mažytėmis vilties kibirkštimis širdyje.

Siūlome susipažinti su pirmaisiais šios knygos skyriais.

Kliment Redko. Vyras ir žmona. 1922

įgrisios, šiurpios, kaip pati neviltis – nepriekaištingas garso spektaklis to, ko daugiau jau nebebus, niekada, jokiu būdu, niekaip.

– Na, ką jūsų Kyjive kalba apie... karą? – atsargiai klausia Mārītė, mano draugė iš Latvijos, vadovaujanti madingam ir prašmatniam Rygos viešbučiui, į kurį mus pakvietė kelių dienų viešnagės.

Sausis. Iki plataus masto Rusijos įsiveržimo į Ukrainą lieka mažiau nei mėnuo. Tiesą sakant, Mārītės klausimas mane verčia šiek tiek įsitempti – aš nenoriu galvoti apie karą, nes negaliu apie jį negalvoti, bet esu nepasirengusi kalbėti apie tai, kas neišvengiamai justi visu vidumi. Mūsų kelionė į Rygą įvyko pavėlavusi mažne dvejus metus, mat pasaulis tada įstrigo pirmos bangos karantine, likus porai dienų iki mūsų skrydžio, bet, laimei, oro vežėjas išsaugojo bilietų rezervaciją ir šių metų pradžioje maloniai priminė, kad vis dar galime jais pasinaudoti. Tą mes ir padarėme.

Aš labai norėjau į Rygą, ištisus dvejus karantino metus kliedėjau apie senojo miesto gatveles, apie cinamoninius riestainius, kuriuos kepa netoli Rygos katedros, apie vietos krautuvėles Miera gatvėje – gatvėje, kvepiančioje karštu šokoladu ir vaniliniais sausainiais. Mintyse dėliojau planą: pirmiau kava „Rocket Bean“, paskui karštas jūrų gėrybių *sauté* „Zivju Lete“, rabarbarų bandelės, saldainiai „Laima“ ir didelis torto „Serenada“ gabalas, vėliau ėjimas į knygyną „Globuss“ ir į vietos „Stockmann“ – „Dzintars“ kvepalų „Rygos alyvos“, o tada ilgai vaikščioti po nesuskaičiuojamas vintažines krautuvėles ir tenykštes dėvėtų drabužių ir daiktų parduotuves, pilnas įdomybių – nuo indų iki vakarinių suknelių!.. Neapsakomai ilgėjausi jaukių elektrinių traukinių su pliušinėmis sėdynėmis, kurie kas pusvalandį iš centrinės stoties pajudėdavo Jūrmalos link, ir mažulyčių Latvijos rivjeros miestukų – Dubultų, Buldurų, Pumpurių, švino šaltumo Baltijos jūros horizonto, kai sutemus jis susilieja su apsunkusiu žiemos dangumi, nes mano Ryga žiemiška, neturistinė, tyki, šalta, apsivijusi palšą pūgų ir snygio šaliką.

Tačiau kad ir kaip norėjau nukeliauti prie Baltijos jūros, vis dažniau įsėlindavo mintys: o jei tikrai bus karas? O jei nespėsime grįžti į Kyjivą? Kai balsu svarstydavau, kaip būtų šaunu apsigyventi Rygoje, kur rytai pripildyti žuvėdrų klyksmo, o atstumas iki jūros matuojamas pusvalandine kelione vietos transportu, ne visai tai turėjau galvoje! Ką darytų mano mama, kuri iš Černihivo atsikraustytų į Kyjivą prižiūrėti mūsų kačių, kol mūsų nėra? Kur ir kaip jos slėptųsi, juk mamos metai ne tie, kad lėktų su trimis katėmis į nežinia kur esančią slėptuvę, slypinčią kaži kur gretimuose kiemuose? Tiesa, prieš mamos vizitą su vyru nusprendėme paieškoti slėptuvės, orientuodamiesi pagal ranka pieštas nuorodas, kuriomis dar 2014 metais komunalinio ūkio darbuotojai pažymėjo Kyjivo namų sienas. Apėjome užkiemius ne kartą ir ne du. Be chaotiškų liūčių išplautų strėlyčių su užrašu „Slėptuvė“ ant išblukusio tinko, nieko panašaus į slėptuvę neaptikome. Veltui gaišome laiką, nes jau vasarį paaiškėjo, kad mūsų kieme slėptuvės niekada ir nebuvo.

Tai gal nevažiuoti? Šiurpios abejonės manęs nepaliko nė akimirkos, negalėjau jų atsikratyti nei namuose, nei taksi, nei prie registracijos langelio, nei oro uosto parduotuvėse tarp gundančių lentynų su kvepalais, prabangia kosmetika ir saldainiais. Taip laukiau susitikimo su Ryga, bet, užuot ja džiaugusis, jau lėktuve ėmiau skaičiuoti dienas iki grįžimo namo.

Ir štai rafinuotame naujutėlaičio viešbučio interjere, minkštame patogiame krėsle, tą akimirką, kai išsipustęs padavėjas su krakmolytomis pirštinaitėmis paduoda kvapnios arbatos ir mažučių gražučių sausainėlių, klausimas apie karą visu svoriu užgula man skrandį. Mārītė nerimauja: dėl mūsų, dėl Kyjivo, dėl Rygos. Ji siūlo pasilikti. Sako: „Gyvenkite mano motinos bute, kiek tik reikės, duosiu jums raktus. Neverta grįžti, nes karas tikrai bus – Latvijoje niekas tuo neabejoja!“ Tarsi neryžtinga mažvaikė vengiu atsakymo: pirma, nenoriu kalbėti apie karą, antra, nenoriu net teoriškai diskutuoti, kas bus ir kaip jis prasidės! Šių nuogąstavimų man pakako Kyjive, o juk taip svajojau išgerti kavos su sena drauge, užpildyti šią popietę raminančiais mergaitiškais paplepėjimais ir pakalbėti apie tai, kaip mano gražuolė Ryga gyveno visus tuos dvejus mano nebuvimo metus, todėl atsargiai, bet užtikrintai grąžinu pokalbį apie... kovidą. Kokia neišsemiama tema – kovidas! Noriu kalbėti apie jį, apie Latvijos verslo sunkumus, apie visus viešbučius ir restoranus, kurie neatlaikė pandemijos išbandymo ir užsidarė, apie griežtą kaukių dėvėjimo režimą ir plačiai paplitusius skiepų pažymėjimų tikrinimus, be kurių neįstengtumėte net obuolio nusipirkti prekybos centre – nes apsauga jūsų neįleis! Kad ir kaip toli į sąmonės pakraščius stūmiau pokalbį apie karą, viską iš viršaus nuberdama tuščiais plepalais, karas jau prisotino mano kraujotaką, ir nė vienas pasaulio pyragaitis nepajėgia pašalinti iš burnos jo stipraus geležies prieskonio.

Mes spėjome grįžti į Kyjivą. Su pilnu lagaminu „Dzintars“ kvepalų, šokoladukų „Laima“ ir knygų. Atsisėdusi „WizzAir“ lėktuvo kėdėje, apgailestavau, kad trys savaitės rojuje su skimbčiojančiais tramvajais, apniukusia Jūrmala, kava su draugais (visi jie, kaip ir Mārītė, siūlė būstą ir pagalbą, kad nebegrįžtume į Kyjivą, – būsimas karas jiems jau buvo įvykęs faktas) ir šokoladiniais saldainiais baigėsi.

Nukelta į p. 7 ►

Trys ukrainiečių poetai

SERHIJ ŽADAN
(g. 1974)

•

Taip gimsta ugnis – staigiai ir nuožmiai.
Tokia tyla,
lyg kas ilgai būtų šaukęs:
„Manęs niekas nemyli!“
Tokia šviesa, lyg gytų žaizdos.
Medžiai primena protestuotojus su vėliavom.
Taip gimsta laisvės poreikis.
Krenta naktinė žvaigždė į niekieno vandenis.
Ir vandenys suliepsnoja
auksine širdgėlos
ugnimi.
O erdvę šildo nematomos krosnys.
Taip – iš užkalbėjimo, iš pasitikėjimo – ateina spalis.
Erdvę labiau apibrėžia ribos,
o ne priklausymo jai jausmas. Taip atsiranda gebėjimas
užčiuopti žodį kalboje,
lyg akmenį upėje.
Taip gimsta meilė, atsiranda atsakomybė
už tai, ką mylim. Ir štai šis
atpildo jausmas
pripildo šviesos ryto dangų
ir sutemų vakaro dangų,
ir šis niekieno spalio vėjas
tampa savas.
Taip mes susitaikome su neišvengiama pabaiga.
Lėtai bristi į žiemą lyg į vandenį,
kasdien užsirašyti žodžius,
nugirstus aikštėje.
Taip galų gale stoja ilgiausi vakarai.
Niekas nepaaiškins geismo mechanikos,
lietimo technikos,
to amžino narsos poreikio,
verčiančio tave kaskart ryžtis kvailystėms.
Taip gimsta saldžios
paslapties jausmas.
Ir akmenys dugne,
ir medžiai slėnyje –
vieninteliai, ir paukščiai virš tavęs – vieninteliai.
Vienintelis oras, ir džiaugsmas, ir nerimas vienintelis.
Yra kuo pasitikėti ir į ką atsiremti.

HRYCKO ČUBAJ
(1949–1982)

Ukrainiečių poetas, vertėjas, dailininkas, viena ryškiausių aštuntojo dešimtmečio Lvivo literatūrinio ir meninio pogrindžio asmenybių. Dėl nonkonformistinės laikysenos ir pažiūrų persekiotas sovietinio saugumo, mirė neilgai trukus po vienos iš „apklausų“ milicijoje. Gyvas būdamas spausdinosi tik savilaidoje, poezijos rinktinės išleistos tik nepriklausomoje Ukrainoje. „Jeremijo rauda“ (*Плач Єремії*) – titulinis 1999 m. išleistos knygos eilėraštis. Taip savo roko grupę, kultinę Ukrainoje, yra pavadinęs ir poeto sūnus kompozitorius, muzikantas ir dainininkas Tarasas Čubajus.

Eilių į lietuvių kalbą dar yra vertęs V. Dekšnys.

Jeremijo rauda

dar tik miestą pastatė dar net niekas
nespėjo jame įsikurti o jau pranašas
Jeremijas raudojo ir gedėjo jo
kaip ištuštėjusio seniai
iš kiekvienos jo ašaros tuomet išaugo
saulė prie namo kiekvieno ir saulė ta skelbė visiems kad
ne saulė ji o pienė geltona
ir vos tik ji tardavo žodį iškart paukštija pilkasparnė aptūpdavo ją
susirinkus iš visų pakraščių
ir paukščiai vadino save pienės vaikais
bet užteko švelniausiam vėjeliui sujudinti
orą ir pakildavo paukščiai tie
ir negrįždavo niekada

JULIA MUSAKOVSKA
(g. 1982)

Lvivietė poetė, vertėja, penkių poezijos knygų autorė.

Į lietuvių kalbą eilių dar yra vertę D. Čepauskaitė su V. Dekšniu, M. Burokas.

•

Kiekviena žinia apie mirtį,
sugriautą namą
ar likimą –
lyg skylė kūne,
paskubom užtaisyta metaliniu lopu.
Greit jame nebeliks
gyvos vietos.
Geležinis medkirtys,
pragaro androidas,
tobula mašina.
Kietas apvalkalas, po juo – skausmas ir įniršis.
Nėra pasaulyje baisesnio ginklo,
veiksmingesnio mechanizmo,
nėra pavojingesnio
priešo.
Tylėk, mano širdie,
užsičiaupk,
užsičiaupk,
dabar ne laikas.

Vertė Mila Monk

Kaip aš ieškojau Knygos x

– Ar turi Knygą x? – klausiu A.

A rašo apžvalgas ir yra tiesiog apsivertusi knygomis. Įsivaizduoju, kaip markstydamasi išlenda iš didžiulės jų krūvos. Ant jos užvirtę ne tik Kmita su Žagrakalyte, bet ir sunkiasvoris Bolaño, o ir kiti šį pasaulį palikę autoriai, kurie paskui sapnuojasi ir mojuodami pirmojo leidimo foliantais senamadiškai įmantria kalba priekaištauja dėl nepakankamai pompastiško įvertinimo.

– Neturiu, – burbteli ir tarsi sezamo kalnu užsisklendžia viršeliais.

Kulniuoju į biblioteką. Angliškai klegančių užsieniečių pulkelis rūko prie įėjimo. Nustebę žiūri, kaip dingstu už sunkiasvorių durų. Galėčiau pasakyti rūkantiems nustebėliams, kad bibliotekose visada patiriu didesnių ar mažesnių nuotykių, todėl net lankant kitus miestus verta užsukti būtent ten.

– Taip pat paimčiau ir šiųmetinę nobelistę, – sakau parimusiai prie kompiuterio bibliotekininkei, kai kita salėje ieško man Knygos x.

– Prie nobelistės teks stoti į eilę, būsite penkiolikta. Stojate?

Annie Ernaux perskaityti noriu jau seniai. „Sustingusios moters“ vertimą į lietuvių kalbą, išleistą 1994 m. Pažinojau žmogų, kuris neimdavo senų knygų iš bibliotekos, nes bodėdavosi per keliasdešimt metų skaitymo susikaupusių įvairiausių organinės kilmės dėmių – nuo riebalų ir šokolado iki nosies turinio. Visada šaipydavausi, kol pati kartą radau pastarąjį su visu gyvaplaukiu.

Vis dėlto prie Ernaux į eilę stoju. Už manęs tikroje eilėje stovinti moteris pareikalauja naujausios knygos „to, kuris parašė „Pietinia“, – negali prisiminti pavardės. „Remyga“ prisidengęs Kmita lentynoje atsiranda, mano ieškoma Knyga x – deja, ne. Visada smagu, kaip knygos bibliotekose įgauna jas parašiusių autorių pavidalą. Jie, būna, susidėvi ir yra nurašomi, liūdni snaudžia archyvo tamsoje arba užsimaukšlina nematomas kepures. „Reik paieškoti tarp gyvųjų“, – pasakė kartą bibliotekininkė, neradusi Prousto įprastoje vietoje.

– Ar stojate į eilę ir prie Knygos x? – atsitokėju klausiama.

Laukti tektų mėnesį, tad nusprendžiu eiti trumpesniu keliu – pasiskolinti iš B.

– Būtinai paskolinsiu, – sako B. – Tik dabar paskolinau ją C. Bet C pažadėjo perskaityti iki trečiadienio. Tada galėsi imti.

Beveik nudžiungu – jei knygą skaito C, lauk įdomios apžvalgos. C turi savitą požiūrį į visus kultūrinius reiškinius, apskritai reiškinius šioje žemėje ir seniai pati tapusi reiškiniu. Dėl įvairiausio plauko neteisybių įsiaudrinusiame nuobodžiame „milenialsų“ pasaulyje C yra kaip konstanta, nepajudinama sunkiasvorė sekcija, anksčiau puošusi vos ne kiekvieną butą ir slėpusi ištisus šeimos lobius; nors pati C sveria ne daugiau kaip redakcijos, kurioje dirba, stalelis.

– Ar C jau grąžino Knygą x? – rašau B po savaitės.

– Grąžino, bet aš pati ją dabar skaitau ir dar nežinau, kada baigsiu, – sako man B ir atsiunčia kelias nuotraukas, kuriose ji su naujomis juodomis suknelėmis.

B turi begalę įvairiausių juodų suknelių ir jei periodiškai jų neatsikratytų, suknelės užplūstų B butą, apskleistų sienas ir paveikslus, išstumtų iš lentynų knygas ir pačią B.

Nusprendžiu mėginti laimę ir paskambinti D. D atsiliepia atsargiai ir įtariai, pasiruošęs atsisakyti visko, ką jam siūlys, – jį nuolat medžioja žurnalistai.

– Ar turi Knygą x? – klausiu be užuolankų.

– A, čia tu, – D balse girdžiu palengvėjimą. – Turėjau, bet nunešiau E. Paskambink jam.

Visas E gyvenimas yra susijęs su knygomis, įsivaizduoju, kad ir jo testamente yra reikalavimas sudeginti jį su tam tikromis, rinktinėmis, kartu su stilingu kostiumu ir batais – E puikiai rengiasi. Vietoj E atsiliepia jo darbuotoja. Žinau, kad E darbuotojos kartais aprašo juokingus nutikimus su knygų ieškančiais keistuoliais. Turiu sekundę apsispręsti – ar būti aprašytai, ar apsimesti normaliai. Kadangi neturiu daug laiko, pasirenku pastarąjį variantą. Deja, Knygos x nėra ir čia.

Neturiu išeities, kaip tik skambinti F.

– Neturiu ir nesiruošiu turėti, – susierzina F. F yra vienas tiesiausių mano pažįstamų žmonių, už šią savybę ją ir myliu. – Bet G tikrai gali turėti, – priduria.

G nekelia, tikriausiai verčia kalnus. G yra viena trapiausių būtybių žemėje, bet turi begalinės jėgos, tad galėtų kambary tuojau pat perstumdyti ir komodą, ir sekciją, o pro šalį žengiantį dramblį priversti nuvalyti dulkes.

Jau suprantu, kad pakliuvau į keistą knygų dievo nemalonę, – jis dabar man keršija ir vedžioja už nosies tarsi žaltvykslė pelkėse. Mane apninka pasakose trečiam broliui būdinga kvailybė – trūks plyš rasti Knygą x, kuri jau įkūnija man daugiau nei knygą, o tą magišką siekį, adatą kiaušinyje. Surenku dar vieną numerį.

H užtinku miesto autobuse, kuriame dėl jos buvimo, esu įsitikinusi, vyksta neįprasti dalykai, tik niekas jų nepastebi, nes yra sukišę nosis į telefonus. H viską visada spėja, viską padaro tobulai ir veikiausiai yra susimokiusi su laumėmis arba net yra viena iš jų. Knygos x ji neturi, bet pataria kreiptis į J. Gal ji turėsianti.

J atsiliepia džiaugsmingai, nors žinau, kad tuo metu daro septynis darbus vienu metu ir mano skambutis atima dvi minutes jos tikrai neįkainojamo laiko. J yra pasiekusi aukštesnį, paprastiems mirtingiesiems neprieinamą egregorą. Nuostabu, kad, būdama nežemiškų galių, J sprendžia žemiškas problemas taip pat lengvai kaip ir globalines. Taip, Knygą x ji turėjusi, bet kam paskolino, deja, neprisimena.

Juntu, kad su kiekvienu nesėkmės žingsniu įgyju dar daugiau ryžto, tarsi naujų gyvybių virtualiame pasaulyje. Todėl nusprendžiu dar kartą šturmuoti B ir pagaliau gauti knygą. Mano didžiai nuostabai, B sutinka knygą paskolinti, – sutariam, kad užsuksiu pas ją rytoj. B pati rašo knygą ir yra tos tarpinės būsenos tarp realybės ir savo kuriamo pasaulio. Pusiau vaikinas, pusiau mergina, dar gal pusiau paukštis. Nors kalbėdamos niekada nesutariam – B manosi esanti pusiau šuo ar bent jau katė. Kitą dieną sutartą valandą paaiškėja, kad, būdama tarpinės būsenos, B pamiršo ką žadėjusi, o dabar važiuoja pirkti dar vienos juodos suknelės. Ant B supykstu tik labai trumpai – juk misija žūtbūt gauti Knygą x man suteikta kaip išbandymas. Po jo manęs lauks apdovanojimas, gal net patirsiu iniciaciją ir galėsiu bet kada virsti kuo panorėjusi – na, panašiai kaip B.

Tai man praverstų miškuose, į kuriuos vykstu, – ten turiu sodybą. Įdomu, kad niekada nesu tikra, ar man pavyks pakliūti į savo namus važiuotai, ar teks kulniuoti pėsčiomis kilometrą, nes jei Vilniuje sniego beveik nėra, likus keliasdešimt kilometrų, pusnys pradeda gilėti tiesiog akyse. Važiuodama nusprendžiu, jog ši paskutinė kelio atkarpa man duota tam, kad pamėginčiau rasti Knygą x Lietuvos periferijos bibliotekose. Skambinu į miestuko X, per kurį važiuosiu pirmiausia, skaitytojų skyrių. Paskui klausau traškesio ragelyje, kol bibliotekininkė ieško jos lentynose. Miestuko X bibliotekoje jos nėra, ir visai nenuostabu, kad neatsiranda nei Y, nei Z.

Apimta nevilties grįžtu į rato pradžią ir skambinu A. Girdžiu, kaip čaižiai rėkauja jos papūga. Neabejoju, kad tai yra vieno iš mirusių autorių reinkarnacija, priekaištaujanti A už nepakankamai gerą įvertinimą. A kantriai išklauso ir paliepia man viską aprašyti. Kai sutinku, Knyga x atsiranda – paskambina ragelio nekėlusi G; knygą ji turinti, o man nurodo, kur ateiti jos pasiimti.

Likus keliems kilometrams, mašina įklimpsta pusnyse. Kulniuoju į trobą per mišką. Tikrų vilkų irgi esama apylinkėse – įsivaizduoju, kaip jie girdi mano žingsnius, bet nesibaiminu – įsivaizduoju save pusiau vilku savo knygos paieškos pasakoje. Užsikūrusi krosnį mąstau, kad pasaulyje, kuriame knygos dar yra ieškomos, mums visiems yra vietos.

– EGLĖ FRANK –

Kokios Kauno dekolonizacijos mums reikia?

Rusijai tęsiant neišprovokuotą agresiją prieš Ukrainą, Vakaruose pasigirsta raginimų dekolonizuoti Rusiją. Teigiama, kad, būdama Sovietų Sąjungos, kuri savo kolonijinę politiką dangstė antiimperialistine ir antikapitalistine retorika, teisių perėmėja, Rusija dar nesulaukė tinkamo savo imperialistinės politikos įvertinimo.

Tačiau praėjusių metų vasarą Lietuvoje kasmetiniame kairiųjų idėjų festivalyje „Kombinatas“ viešėjusio Rusijos kairiojo aktyvisto Iljos Budraitskio teigimu, dekolonizacija pirmiausia yra ne Vakarų, o pačių Rusijos piliečių reikalas (taip pat žr. „Šiaurės Atėnuose“ 2022 m. spalio 21 d. publikuotą Budraitskio festivalyje skaityto pranešimo santrauką „Ilja Budraitskis: „Žiūrėkime į Putino fašizmą ne kaip į kai ką išskirtinio, bet kaip į kai ką akivaizdaus“). Budraitskis pažymi, kad dekolonizacijos retorika neretai yra piktnaudžiaujama tiek nuo Vakarų dekolonizuoti Ukrainą ir kitas posovietines šalis neva siekiančioje Rusijoje, tiek Vakaruose, kur Rusijos imperializmo pabrėžimas padeda nukreipti dėmesį nuo pačių Vakarų neoimperialistinių praktikų. Anot Budraitskio, tikroji dekolonizacija Rusijoje turi būti atsieta nuo geopolitinių galios žaidimų ir turi vykti „iš apačios“, ir tai pirmiausia turi būti susiję su mentaliniais pokyčiais pačios Rusijos visuomenės viduje. Dekolonizacija, anot Budraitskio, „pirmiausia skatina poreikį perkurti šalį ir kelia klausimą: jei ne centralizuota valstybė ir jos atributai, kas mus sieja tarpusavyje – vienodas švietimas ir kultūra, viena kalba? Į šį klausimą kiekvienas turi atsakyti pats sau.“

Rusijos valstybei nuolatos aukojosi ir buvo aukojami Rusijos žmonės. Pirma pavergusi savo žmones, ilgainiui ji ėmėsi imperialistinės plėtros anapus savo sienų. Tad valstybės ir jos viršenybės individo atžvilgiu (Rusijoje) problemos sprendimas yra kertinė dekolonizacijos proceso dalis. Tačiau klaidinga būtų manyti, kad ši problema yra išskirtinai „rusiška“. Kiekviena valstybė turi imperialistinį potencialą. Jei ne kitų tautų ir visuomenių, tai pirmiausia savo piliečių ar tautos atžvilgiu. Tad Budraitskio įžvalgas galima pritaikyti plačiau nei tik aptariant galimus Rusijos dekolonizacijos scenarijus.

„Kokios dekolonizacijos mums reikia?“ pavadintą Budraitskio esė neseniai su grupe kairiųjų ir bendraminčių iš Lietuvos, JAV ir Rusijos skaitėme ir aptarinėjome vienoje imperializmui ir pokolonializmui nagrinėti skirtų tęstinių skaitymų sesijoje Kaune, socialiniame centre „Emma“. Po skaitymų ir diskusijų kilo mintis, kad dekolonizacijos perspektyva yra tinkama ir produktyvi, kalbant apie pokyčius savivaldos rinkimams besiruošiančiame Kaune. Kaip atvejis tiktų ir Druskininkai, tačiau kalbėti pirmiausia apie Kauną skatina faktas, kad pats jame gyvenu.

Šiuo metu miestą jau kelias kadencijas valdo vienas asmuo ar, tiksliau, viena šeima. Kaunas yra tikriausia Matijošaičių kolonija: jaunosios šeimos atžalos supirkinėja sklypus geriausiose miesto vietose, miesto administracija veikia lyg tikras koloniją administruojantis ir vietos „monarchų“ šeimą aptarnaujantis biurokratinis aparatas. Kaip ir tradicinės, ši pradžioje rinkta ir tik vėliau vis labiau kolonijinę priminti pradėjusi miesto valdžia anaiptol nėra vienareikšmiškai bloga. Nustekentame ir anksčiau chaotiškai tvarkytame mieste įvedama racionali tvarka, miestas vystomas: asfaltuojamos gatvės, granito plokštėmis grindžiamos aikštės, steigiami verslo centrai, gausėja pramogų ir laisvalaikio praleidimo vietų. Žinoma, viskas (taip pat ir) tam, kad kaip UAB tvarkomas miestas generuotų didesnę grąžą tikriesiems jo šeimininkams.

Iššūkį kolonijiniam vietos hegemonui bando mesti vidinės ir išorinės oponuojančios jėgos. Organizuotis prieš kolonijinę valdžią mėgina Kauno bendruomenės. Prieš rinkimus sumanyta iniciatyva surengti debatus, kuriuose pasirodytų visi kandidatai, kurie rinkimuose į miesto mero poziciją galėtų mesti iššūkį dabartiniam merui. Tačiau iš vietos „antikolonijinio sąjūdžio“ greitai liko tik prisiminimas, kai moderuoti vietos bendruomenių sumanytą renginį buvo pakviestas žymus nuomonės formuotojas iš Vilniaus. Jo vykdoma antimatijošaitiška rinkimų kampanija „Viso, Visvaldai“ yra maždaug toks pats bandymas dekolonizuoti Kauną kaip Vakarų bandymas dekolonizuoti Rusiją. O mero reakcija į šią akciją – maždaug tokia pati, kokia buvo Rusijos reakcija į Vakarų paramą Ukrainai. „Suprantu, kad už tuos pokyčius, kurių su komanda pasiekėme Kaune, kai kam sostinėje tapom rakštimi“, – į minėtą kampaniją reagavo Matijošaitis. Suprask, išorės jėgos bando primesti suvereniam Kaunui (neatsitiktinai Kaune meras kartais vadinamas Savivaldisvaldu) savo valią. Tačiau abiejų pusių kalbos apie rūpinimąsi Kaunu pirmiausia maskuoja kiekvienos asmeninius interesus ir išskaičiavimą. Kalbai sukantis link to, kaip nuversti Visvaldą, pritrūksta dėmesio Kauno problemoms ar idėjoms, kaip mieste galėtumėme tvarkytis dar geriau nei prie Matijošaičio.

Antikolonijiniai sąjūdžiai paprastai turėdavo ryškų tautinį aspektą (geriausias to pavyzdys – lietuvių tautinis sąjūdis priešinantis Rusijos imperijai ir Sovietų Sąjungai). Vienas Škotijos nepriklausomybės judėjimo ideologų, neseniai miręs politikos teoretikas Tomas Nairnas nacionalizmą vadino moderniųjų laikų Janu (romėnų pabaigos ir pradžios dievu, kuris vaizduotas kaip turintis du į skirtingas puses atgręžtus veidus). Anot kairiųjų pažiūrų Nairno, nacionalizmas gali būti stiprų antiimperialistinį užtaisą turinti istorijos varomoji jėga. Tačiau kai tautiniai sąjūdžiai pasiekia savo tikslą – nepriklausomybę ir tautinę valstybę, – nacionalizmas rizikuoja tapti savo paties žmonių išnaudojimą pateisinančia ideologija. Šiuolaikinė Vengrija, kurioje ideologiniai oponentai yra persekiojami kaip tautos priešai, – geras tokios įvykių raidos pavyzdys. Istoriškai kairiosios idėjos taip pat buvo žmones vienijantis pagrindas kovoje su imperializmu. Šiandien didelė dalis kairiųjų judėjimų Lotynų Amerikoje priešinasi neokolonialistinei JAV politikai žemyne.

Tačiau vienu valstybės ir žmonių santykio problemos, apie kurią savo esė užsimena Budraitskis, sprendimu galėtų būti didesnė savivalda. Bertoltas Brechtas klausė: „Visa galia kyla iš žmonių, tačiau kas su ja atsitinka po to?“ Prisimenant Budraitskio esė, Kauno dekolonizacija turėtų būti pirmiausia pačių kauniečių reikalas. Ir tam, kad ji būtų sėkminga, mes – kauniečiai – privalome pasitelkti politinę vaizduotę, kad sugalvotume ar atrastume, kas dar, be tvirtos ir *choziainiškos* „Vieningą Kauną“ vairuojančios mero Visvaldo rankos ar mero, taigi ir didžiosios dalies dėl vienokių ar kitokių priežasčių už jį balsavusių kauniečių, atžvilgiu reiškiamų užgauliojimų, mus vienija.

Savivalda, galėjimas visuomet savo rankose išlaikyti teisę spręsti, kaip mes gyvensime savo mieste, ir galėtų būti būtent tokia idėja. Ji, žinoma, gali skambėti kaip nepakankama abstrakcija. Tačiau kaip idėja, kuri gali padėti dekolonizuoti Kauną, savivalda turi potencialo suvienyti daugybę mieste veikiančių judėjimų – moterų teisių, darbininkų / profsąjungų, seksualinių mažumų ar ekologinius judėjimus. Visgi pirmiausia mintis dekolonizuoti miestą turi užgimti ne sostinėje, bet Kaune, o dar tiksliau – pačių jo gyventojų galvose ir širdyse.

– KAROLIS DAMBRAUSKAS –

Buvau parodoje „Dalia Grinkevičiūtė (1927–1987). Kambariai / Įveikti atstumai“

Džiaugiuosi nuvykęs į šią parodą. Likau ja sužavėtas ir kartu suglumęs. Sužavėjo mane visa, kas padaryta siekiant sužadinti lankytojų vaizduotę atminties darbui, įtraukiant lankytojo psichiką į atmosferas, vaizdinius, kvapus, erdvines fikcijas. Išgyvenau stiprų emocijų kontrastą perėjęs iš idiliškai nostalgiškos Grinkevičių šeimos svetainės dioramos į rūsį imituojantį kambarį, kurio sienos išraižytos šaltakraujiško pasibaisėjimo ir ryžto gyventi žodžiais. Buvo be galo smalsu dar ir dar kartą patirti „gerųjų“ ir „blogųjų“ kvapų kontrastus ir niuansus, klausytis skaitovės įgarsinto Dalios Grinkevičiūtės pasakojimo planšete animuojant ištraukas iš filmo „Purga“, pajusti, kaip smelkia šaltis virtualios realybės kambaryje. Visa tai kiek magiška, tarytum menininkių (-ų) sukurtuose medijų objektuose iš tiesų glūdėtų Grinkevičiūtės atminties įspaudai. Gerą įspūdį paliko parodos tekstai; ryžtinga laikysena smelkianti citata apie pasipriešinimą puikiai tiktų globalaus interneto amžiaus citatų aukso fondui:

Yra įvairūs pasipriešinimo būdai:
Išgyventi, kai tu turi numirti.
Atsiminti, kai privalai užmiršti.
Mąstyti, kai privalai nemąstyti.
Pastebėti, kai privalai nepastebėti.
Stengtis sužinoti, kai liepiama nieko nežinoti.

Kita vertus, susidariau įspūdį, jog parodos kūrėjų puikiai atliktas darbas su juslėmis, erdvėmis ir atmosferomis pasitarnavo, kad Grinkevičiūtės atminimas virstų privataus emocinio vartojimo objektu. Regis, lankytojams siūloma įsivaizduoti Grinkevičiūtės prisiminimus, per įvairius atminčiai imlius medijų objektus pabūti, kaip sakoma, jos vietoje. Matyt, šitaip įsijautę į Grinkevičiūtės psichiką turėtume atšviežinti jos pačios kaip istorinės asmenybės atminimą? Štai kiekvienas per save patirsime Grinkevičiūtės išgyvenimus ir tokiu būdu atnaujinsime ryšį su jos istorine figūra, kuri nepasidavė niokojama ir nusprendė liudyti pasauliui.

Bet nepasidavimas ir liudijimas randasi susiduriant su aplinkybėmis, kitų žmonių sprendimais ir poelgiais; o atminties psichiniai vaizdiniai itin privatūs, jų istorinė ir etinė reikšmė nėra savaime užtikrinta. Man buvo pernelyg keblu Grinkevičiūtės išgyvenimus, paveikiai perteiktus parodos eksponatais, derinti su mintimis apie ją kaip žmogų, kuris priešinosi smurtui ir gniuždymui ir ėmėsi rašyti, pasakoti viešumai. Įsijautimas į asmens psichiką niekaip nelaiduoja, kad ką nors suprasime apie to asmens etinius pasirinkimus ir poelgius.

Parodoje ėmiau galvoti, kad Grinkevičiūtės ryžtas nepražūti ir liudyti verti didesnio iššūkio mieliems nūdienos parodų lankytojams. Ar mes esam priversti kam nors priešintis? Ar yra tarp mūsų žmonių, kurie turi numirti, užmiršti, nemąstyti, nepastebėti, nieko nežinoti? Štai eilinis žmogus, neturintis nuopelnų, kaip dabar sakoma, vidutinybė. Galėtų – apie ničnieką negalvotų. Bet jis ar ji bent kiek priversta(s) priešintis savo genetikos ydoms, savo įpročių kenksmingumui, savo psichikos destruktyvumui, savo žinių, gebėjimų ir vaizduotės ribotumui, savo šeimos lūkesčiams, savo ekonomikos nelygybei, savo kultūros kvailumui, savo visuomenės inercijai, savo politikos neteisingumui, ką jau kalbėti apie daugybę kitų dalykų, kuriuos pražiūriu. Eilinis žmogus priešinasi palyginti nesmarkiai, gal vos vos. Bet gal ir tokias mažareikšmes pastangas Grinkevičiūtės pavyzdys galėtų atliepti, įkvėpti, sužadinti? Gal ir tokias pastangas įmanoma liudyti? Ar įmanoma Grinkevičiūtę, kurią išplėšė iš ramaus, jaukaus gyvenimo, priartinti prie tokio gyvenimo dabartyje? Parodoje su šiais klausimais nesusidūriau – likau nesupratęs jos etinio užmojo.

– PAULIUS JEVSEJEVAS –

Zenono Baltrušio nuotrauka.
Maironio lietuvių literatūros muziejaus archyvas

ŠIAURĖS ATĖNAI

2023 m. vasario 24 d. Nr. 4 (1404)

Taikos metu kariuomenė yra pedagoginė įstaiga

GIEDRĖS KAZLAUSKAITĖS ir LAURYNO KATKAUS pokalbis apie „Nakvynę Berlyne“, šių metų sausį vykęs Vilniaus literatų namų knygų klube

– Laurynas Katkus yra beveik mano bendraamžis, šiek tiek vyresnis. Atsimenu, pirmą kartą jį pamačiau Vilniaus universitete. Buvo 1999-ieji, lankiau amerikiečių ir lietuvių poeto Kerry Shawno Keyso kūrybinio rašymo kursą, ten kalbėta angliškai. Tuo laiku pas mus lietuviškai nebuvo tokio dalyko, ir Laurynas atėjo papasakoti apie savo kūrybą ar kaip jis rezidavo Vokietijoje.

– A, tai ir tu ten buvai?

– Taip, taip, viską pasakojai angliškai, ten buvo studentų lietuvių ir anglakalbių, ir atsimenu, kad tada suvokiau, jog tu esi poetas. Ir iš tikrųjų taip, Laurynai, ir suvokiau, nes pirmiausia gal tavo vertimai išėjo, taip pat iš pradžių pasirodė trys poezijos knygos, o vėliau išleidai prozos. Čia trečioji prozos knyga. Aš jau susidariau tokią iliuziją, kad tu iš poeto daraisi prozininku. Mano pirmas klausimas – kaip čia taip yra, ar tu tų žanrų sąmoningai laikaisi ar tiesiog rašai, kas rašosi? Ar formuoji save kaip prozininką?

– Iš tikrųjų teisingai sakai – reikia rašyti, kas rašosi. Reikia rašyti, kas tave traukia, kur turi norų ir ambicijų. Aš pradėjau nuo poezijos – nors šiaip jau pačioje pradžioje, paskutinėse mokyklos klasėse, rašiau ir poeziją, ir prozą. Bet po trečios poezijos knygos, kurią vertinu kaip geriausią, pajutau, kad įtampa slūgsta, kad atsiranda tuštuma, nebežinau, kur toliau eiti. O jeigu ką nors parašydavau – matydavau, kad labai panašiai kaip anksčiau. Tai neįvyko iš karto, truko kelerius metus ar ilgiau. Buvo nelinksmas metas, ir būtų buvęs dar liūdnesnis – bet, laimei, atėjo proza.

Suprantu, kad mūsų literatūroje etiketės daug lemia, nes dauguma įpratusi vertinti autorius iš inercijos: aha, jis dirba šitame bare, vadinasi, vieni skaitytojai turi kokių nors lūkesčių, o kitiems jo vardas nieko nesako. O aš šiuo požiūriu truputį išslystantis iš radarų; bet negi turėčiau laikytis vieno žanro tik dėl kitų patogumo? Ir kaip toliau bus, sunku pasakyti, nes dabar po dešimties metų pertraukos vėl sugrįžo eilėraščiai, ir ne vienas, o keletas; kaip tik dabar prie jų sėdžiu, dar nesu pabaigęs; žodžiu, perkūnas žino...

– Supratau. Aš tave suvokiu kaip literatūros darbininką, nes tavo baras platus, yra ir mokslinių monografijų, ir akademinių straipsnių, ir vertimų. Bet man šiaip įdomu, kaip žmonės pasirenka, nes kartais jie sau gana tiksliai pasako, pavyzdžiui, kaip Sigitas Parulskis – rašiau poeziją, dabar rašysiu prozą.

– Save apibūdinu kaip intelektualinio darbo proletarą, kartais kaip padienį darbininką...

O šiaip ne vienas rašytojas pradėjo nuo poezijos dėl daugelio priežasčių – tokia vyraujanti tradicija, yra glaudi bendruomenė, kuri buvo ypač svarbi devyniasdešimtiniais metais, kai susidomėjimas literatūra smarkiai krito, žmonės žiūrėjo tik kaip išgyventi. Bet, kaip sakyta, man proza nuo pat pradžių buvo artima – aštuoniasdešimtiniais metais buvo tokie jaunųjų literatų konkursai, ir gal dabar tebėra, tai aš ten dalyvavau ir poezijos, ir prozos sekcijose.

– Ir laimėdavai kažką?

– Jo, netgi laimėjau (*juokiasi*). Ne pirmą vietą, bet kažką. Matai, didesnės apimties prozai reikia gyvenimo ir rašymo patirties. Man labiausiai trūko nuoseklaus rašymo įgūdžių, kuriuos suteikė kiti literatūriniai darbai.

– Gerai, dabar aptarkime tavo knygą „Nakvynė Berlyne“. Pirmoji apysaka vadinasi „Paukščiai virš Lenino aikštės“. Pavadinimas toks ir ta aikštė tikrai ten pavaizduota su visu Leninu, nes jis ten dar stovėjo; yra užuomina lyg į Sausio 13-ąją, gatve važiuoja tankas. Vaizduojami pirmieji santykiai, jaunuoliai, studentai; jie įsimyli, užsimezga ryšys. Bet apysaka persmelkta negandos, dingsta vienas žmogus, paskui dingsta mylimoji, tuo viskas baigiasi. Ar čia tokia poetika? Tu neišriši, kas ten toliau galėjo atsitikti.

– O kaip tu siūlytum pratęsti?

*– Ne, aš nesiūlau... Nežinau, jeigu būtų romanas, aišku, ten kažkas vyktų, bet tada reikėtų daugiau siužeto. Dingęs vaikinas galėtų atsirasti. Žinai, meilės istorija romane turėtų būti kaip „Altorių šešėly“, su visomis aistromis per kokias tris dalis (*juokiasi*).*

– Na va, žiūrėk, gal kada ir atsiras „Paukščiai virš Lenino aikštės“ II ir III...

O jei rimtai, dingimo motyvas kalba apie kito žmogaus nesuprantamumą, kitos lyties paslaptį. Manau, visi, kurie buvo nelaimingai įsimylėję, tą žino: flirtuoji, rėži sparną – yra toks posakis, ar ne, – nori pats atsiverti ir kad tau atsivertų – o nieko neišeina. Dar sunkiau, kai kaip mano istorijoj gauni atsakymą – taip, bet ne, ne, bet taip; tai yra mergina visiškai neatstumia, bet ir nepriima. Va čia ir išnyra tasai pasakiškas motyvas – yra tokia lietuvių pasaka „Gulbė karaliaus pati“ ir daugiau panašių pasakų. Čia tai visų pirma tarnauja nelaimingos meilės patirčiai išreikšti.

– Man buvo labai įdomu, kaip tu vaizduoji tą laikmetį – tai turbūt dešimtasis dešimtmetis, filologės su savo pačių siūtais ilgais sijonais, studentas languotais marškiniais, kuris dažnai vartoja žodį „taurus“. Man tas buvo labai juokinga, nes aš vos truputį vėliau studijavau, to nelabai atsimenu, bet tas šaržas man visai charakteringas. Mano laikais lyg jau sijonų pačios nesisiūdavom, bet egzistavo tas dvasingos filologės įvaizdis. Veikėjo mylimoji mėgsta Vincą Mykolaitį-Putiną, žiūri Tarkovskio filmus, tempia jį į kiną. Ar tai dokumentika? Tikrai taip buvo tuo metu?

– Aš įstojau į filologyną 1990 metais, ant pačios permainų briaunos. Be abejo, dauguma kursiokų stojo ten norėdami būti inteligentais, lietuvybės sergėtojais, aukštų estetinių vertybių sergėtojais, kad ir ką jie paskui dirbtų – ar būtų rašytojai, ar literatūros mokslininkai, ar mokytojai. Ir mane tas traukė – lankiau „Ratilio“ pas Kelmickaitę, važiavau į archeologines ekspedicijas prie Kretuono ežero. Šaržas atsiranda, matyt, iš vėlesnės perspektyvos, kai pasirodė tam tikri tos bendruomenės trūkumai: uždarumas ir toksai perspaustas, bedžiaugsmis rimtumas. Bet nesutikčiau, kad pačių pasisiūdinti sijonai ten ironizuojami. Jie pateikiami neutraliai, kaip atmosferos dalis.

– Žinai, man tie sijonai – juos lyg Užkalnis smerkė – gal susiliejo su tuo, kas žiniasklaidoje paskui dėjosi per antraštes.

– Na, skirtingai nuo Užkalnio, man kiekvienas daiktas, kurį žmogus pats pasidaro, yra mielas ir žavus, ypač tais laikais, kai normalių, madingų drabužių, brendų ir panašiai nebuvo. Bet ir šiandien tas ne mažiau žavu ir pagirtina.

Ir dar buvo toks dalykas, kurio tu gal jau nepatyrei, – apie tarybinių laikų pabaigą filologyne egzistavo labai aiškios studentų ir dėstytojų gentys. Lituanistai buvo romantikai, su sijonais ir su beretėm vaikščiojantys po senamiestį, – čia jau truputį šaržuoju, bet...

– O anglistai – vakariečiai?

– Taip, anglistų ir prancūzistų viskas pagal naujausią Vakarų madą... slavistės ryškios...

– Judėkime prie antros apysakos „Nakvynė Berlyne“ – kaip ir knygos pavadinimas. Jos veikėjas atvažiuoja į Vokietiją ir apsigyvena bute, kurio savininko nepažįsta, bet gauna raktus ir apsistoja. Man turbūt įdomiausia šitoje apysakoje tai, kad jis gyvena svetimame bute, žiūri į plokšteles, į knygas. Įsivaizduoja, koks tas savininkas galėtų būti. Bet dar netikėčiau ir gana juokinga, kad jis ten randa matrošką. Inteligentiškas interjeras, bet kodėl matrioška? Ir paskui ten vyksta veiksmas su moterimi, vienos nakties nuotykis, ir man atrodo, kad matrioška simbolizuoja geismą. Nežinau, tu man patvirtink arba paneik. Nes ji yra tokia begalinė: matrioškos viena į kitą sudėtos. Ryški, raudona, tokie slaviški bruožai, ar ne?

– Įdomi interpretacija. Šiaip mano paties intencija ne visai tokia, nors gal kiek ir susijusi. Vienas pirmųjų pavadinimo variantų buvo „Matrioška yra nuo motinos“. Matrioška – matrona – pagal etimologiją yra mama. Žodžiu, čia yra labiau globos, motiniškumo aspektas – nes herojus sieloj išsidraskęs ir įsižiūri į vyresnę moterį – irgi, taip sakant, motinišką figūrą.

– Pagrindinis veikėjas atvažiuoja į simpoziumą, kur yra daug performansininkų, jie ten kuria menus, daro performansus. Svarbu, kad jis performansininku tik apsimeta – nėra menininkas; nors studijavęs Muzikos akademijoje, bet dirba televizijoje. Ten sutinka daugiau dalyvių, kurie irgi jokie ne performansų kūrėjai, čia iš karto juokinga, nes jie apie tuos projektus kalba rinkodaros kalba: kaip čia reikia paveikti žiūrovą, įkūnyti mintį, parodyti koncepciją... Atrodo, parodijuoji meną ir dabartinius jo kriterijus. Ar tau pačiam tai aktualu – hipsteriški kriterijai, kad meno negalime vertinti, kad viskas yra menas, kiekvieno žmogaus išraiška yra nuoširdi ir bet kas gali būti menininku? Ar jauti konfliktą su tuo?

– Taip, aš jaučiu trauką, suprantu tuos kriterijus, bet jaučiu ir pasipriešinimą. Man regis, taip ir atsiranda įdomiausios istorijos – iš neišspręstų konfliktų, iš klausimų, o ne iš atsakymų. Priešistorė tokia, kad aš ilgą laiką buvau laisvas menininkas, neturėjau nuolatinio darbo. Ir žinot, tada – kai dar turi nemažą šeimą – jeigu pasiūlo kur nors atvažiuoti, tai pasirašai ir važiuoji. Taip dalyvavau poroje meninių renginių Vokietijoje ir Lietuvoje, kur buvo keistokų sektantiškų momentų – reikia pagarbinti savo genijų, pamedituoti, visiems kartu suploti delnais. Man, aišku, tas buvo juokinga.

Bet ne visai sutikčiau, kad veikėjai yra apgavikai. Tasai Marius studijavo kaip tik aktorystę ir siekdamas nuoširdžios, spontaniškos išraiškos kūrė performansus, ir tik paskui nuėjo į televiziją. Aš suprantu ir herojus, ir šiuolaikinio meno problematiką. Daugelis turi tvirtą nuomonę apie performansus, instaliacijas ir pan. – tai ne menas, tai surūdijęs vamzdis. Aš taip nemanau. Mane šiuolaikinis menas domina, ir nors patinka anaiptol ne viskas, kai kas patinka.

– Matai, man įdomu, nes skaitydama netyčia vertinau – ar tai nėra koks nors autobiografinis motyvas. Nors nei tu dirbi televizijoje, nei esi itin viešas (kaip veikėjas). Man tas veikėjas yra intelektualus – nors jis yra publikos geidžiamas jaunikis, visų žinomas žavus viengungis, kuriam negali prisiskambinti valdinga prodiuserė. Kad ir koks jis būtų netikęs (užsiima niekdaryste, suvilioja moterį, lieka nevykėlio vietoje), kad ir kas jo galvoje vyktų – skaitydama aš jį užjaučiau, man jo gaila, esu jo pusėje. Toks keistas efektas.

– Na, aš džiaugiuosi, kad jis tave savo pusėn patraukė, nes lietuviai, žinia, griežti žmonės – jeigu tautietis nedvasingas, jeigu turi problemų, receptas vienas – įspirt jam į užpakalį, ir visos problemos išsispręs.

Tiesioginio autobiografiškumo nėra, nors šiaip filologinėj jaunystėj su kursiokų chebra darydavom visokius šposus. Pavyzdžiui, mumifikavom Donelaitį – tą skulptūrą, kur stovi prie universiteto. Buvo šventė, bakalaurų balius, daug vyksmo, o vienas iš veiksmų – paryčiais apvynioti skulptūrą popieriumi. Labai gražiai atrodė, net privažiavusi policija pažiūrėjo į mus, bet nesikišo.

– Ne su tualetiniu?

– Ne, ne. Su sviestiniu, kiek pamenu.

Taigi aš šiek tiek išmanau, kas yra performansas. Ir apskritai turim įdomių performansininkų – pavyzdžiui, Beną Šarką. Mano istorijoje, aišku, veikia ne Šarka – vien dėl to, kad mano personažui performansai nustoja kalbėti, jis išeina į televiziją, nors joje, kaip matyti, nesijaučia visiškai savas. Man atrodo, kad tai svarbi tema daugeliui mano bendraamžių ir jaunesnių žmonių. Mes augome su aukštąja kultūra, sudėtingu, intelektualiu menu, tai buvo pamatinė vertybė. O paskui susidūrėme su populiariojo meno energija: finansų srautais, žiniasklaidos ir socialinių tinklų populiarumu ir t. t. Tas prieštaravimas iki šių dienų nėra išspręstas. Na, man asmeniškai gal jau išspręstas, bet turiu galvoje jaunimą, kuris nori rašyti, kurti rimtą muziką, teatrą ar kiną. Jie, manau, klausia savęs, kiek čia tas mano menas paveikus, kiek jis kitiems svarbus... o greta visada yra gundymas nueiti lengvesniu keliu. Pavyzdžiui, daugybė teatralų, gerų, talentingų aktorių eina į televiziją, dalyvauja visokiuose šou, tampa žinomi, uždirba daug pinigų, bet dvasioje konfliktas vis tiek lieka.

– Tą pateisinu, nes aktoriui pragyventi... vien iš teatro turbūt neįmanoma. O kur jam daugiau eiti?..

– Man atrodo, kad kiekvienas atvejis yra individualus. Yra žmonių, kurie sugeba išsilaikyti ir dirbti rimtus darbus teatre – Giedrius Savickas, pavyzdžiui, vaidina „Dviračio žiniose“, linksmai pokštus krečia, bet vaidina ir spektakliuose, ir neatrodo nusidrožęs. Taigi kai kurie tą kūrybinį užtaisą išlaiko. Bet apskritai televizija žmones greitai išsunkia arba jie patys pasijunta neklystančiais genijais, kurie viską daro tobulai.

– Taip, aukštasis menas ir popkultūra kartais pjaunasi: tarkime, Andrius Bialobžeskis išeina skaityti kokio Villono ar Sigito Gedos, o man – „Nekviesta meilė“, ir viskas. Jis gali nuostabiai skaityti, bet vaidmenys serialuose gadina mano recepciją.

Dabar eikime prie trečiosios apysakos, ji vadinasi „Vienas nulis“ ir atrodo panaši į distopiją. Sunku suprasti, kas ten tiksliai – panašu į kalėjimą, panašu į psichiatrijos ligoninę, panašu šiek tiek į kariuomenę. Galų gale pradedi galvoti, kad tai kapitalizmo metafora. Tokia citadelė, kur gyvena vien vyrai. Pats, kiek žinau, esi savanoris, pasiruošęs, jeigu ką, eiti su ginklu ginti tėvynės, – ar rašydamas pasirėmei militaristine patirtimi? Vaizduojama vyriška bendruomenė, jie patys sprendžia savo problemas, patys sugalvoja bausmes, atsiranda hierarchijos. Ar tai yra tiesiog pasakojimas apie išgyvenimą, nes galop vienas veikėjas išeina tarsi į mirtį, išeina pakilimo taku... Ar tai išgyvenimo metafora?

– Taip, bet bendriausia prasme. Beje, šią apysaką laikau pagrindiniu knygos kūriniu, nes rašiau lyg kieno

Nukelta į p. 13 ►

Karo žanrai

Nuo Rusijos invazijos į Ukrainą pradžios karo korespondente Ukrainoje dirbanti rusų kilmės amerikiečių rašytoja, žurnalistė ZARINA ZABRISKY pasidalyti mintimis apie karo ir literatūros santykį paprašė penkių ukrainiečių rašytojų. Jų atsakymai žurnalo „The Paris Review“ internetinėje svetainėje paskelbti praėjusių metų spalio pabaigoje.

Ija Kiva

Ukrainiečių poetė (dviejų poezijos rinkinių autorė), vertėja. Doneckietė, 2014 m. vasarą dėl Donbaso karo persikėlusi gyventi į Kyjivą. Eilių vertimų išspausdinta antologijoje „Per širdį: Ukrainos dienoraščiai“ (2017). (*Šis ir tolesni autorių pristatymai – vertėjo.*)

Dėl karo ėmiau nesiorientuoti erdvėje. Kartą, grįždama namo į nuomojamą butą, kelias valandas nepajėgiau susigaudyti, kur esu ir kaip ten patekau. Gyvenau sovietinių laikų daugiabutyje, vadinamojoje *chruščiovkėje*, apsuptoje tokių pat identiškų daugiabučių, ir niekaip nesusigaudžiau, kurioje iš tų *chruščiovkių* yra mano namai; aš drebėjau, man užėmė kvapą. Kitame nuomojamam bute įėjusi vidun visąlaik susitrenkdavau galvą. Namie įžengus į vidų reikdavo pasukti į kairę, o šitoje naujoje erdvėje – dešinėn.

Ar pajėgiu rašyti? Ir taip, ir ne. Viena vertus, noriu, kad mano ir mano artimųjų istorijas pasakotų ne kiti, pavyzdžiui, rusų autoriai, kurie pirmomis invazijos savaitėmis pradėjo rašyti eilėraščius. Bet rašiau prisiversdama, o ne jausdama vidinį poreikį; net ir trumpi dienoraščio įrašai nepaprastai vargina. Be to, pastebėjau, kad visi mano eilėraščiai yra apie neįstengimą kalbėti. Tai pasakytina tiek apie teminį, tiek apie architektoninį lygmenis, įskaitant pauzes ir gana ribotą idėjų spektrą. Tai, kaip dabar rašau, primena tylos partitūrą.

Pirmaisiais plataus masto invazijos mėnesiais skaitymas buvo panašus į naujos kalbos mokymąsi. Ne ukrainiečių, lenkų ar anglų kalbos, bet kalbos kaip tokios – kaip gebėjimo suprasti konkrečių žodžių reikšmę, juos derinti, sudaryti frazes ir sakinius, susieti tai, ką tik ką perskaitei, su savo patirtimi. Vienu metu kovo mėnesį su nuostaba suvokiau, kad jei vos vienas žodis iš puslapio mintyse sukelia asociacijų, tai yra gerai. Tai reiškė, kad dar nepraradau įgūdžio mąstyti.

Vienintelė knyga, kurią nuo vasario 24 d. pajėgiau perskaityti nuo pradžios iki galo, yra Mikołajaus Grynbergo „Aš kaltinu Aušvicą. Šeimos pasakojimai“ (*Oskarżam Auschwitz. Opowieści rodzinne*, 2014). Svarbu tai, kad ją skaičiau originalo – lenkų – kalba. Pastebėjau, kad šiuo metu man lengviau skaityti užsienio kalbomis. Tarsi iš karo radijo persijungčiau į kitus dažnius.

Olha Kriažyč

Rašytoja iš Luhansko srities Sjevjerodonecko miesto, po įnirtingų mūšių birželį okupacinių rusų pajėgų užimto ir beveik visiškai sugriauto (90 proc.). Romano „Katės šešėlis“ (*Тінь кота*, 2021), pasakojančio apie moters pastangas išgyventi prasidėjusį Donbaso karą, autorė.

Vasario 25-ąją įsimečiau į kuprinę dokumentus, pastvėriau savo katę ir patraukiau į artimų draugų namą. Beveik tris savaites su mūsų kariais praleidome fronte – virėme valgį ir kepėme duoną Ukrainos kovotojams. Gynėme savo miestą, kiek pajėgėme. Po to niekada nebegrįžau namo. Palikau senas ikonas, nuotraukas ir daiktus. Būčiau norėjusi juos pasiimti, bet vietoj jų išsinešiau savo katę.

Be knygų taip pat negaliu gyventi. Turėjau daug knygų, savo biblioteką. Bet rusai sudegino ją drauge su butu. Taigi dabar turiu elektroninių knygų senoje savo planšetėje. Joje ir mano užrašai kitoms knygoms, ateičiai.

Liubov Jakymčuk

Iš Luhansko srities kilusi poetė, išgarsėjusi eilėraščių rinkiniu „Donbaso abrikosai“ (*Абрикоси Донбасу*, 2015). Į lietuvių kalbą yra vertęs M. Burokas (žr. „Š. A.“, 2015.XI.6).

Karo metui labiausiai tinka trumposios formos, nes gyvename bėgdami ir fragmentiškai. Romanams skaityti nėra laiko. Literatūra neteikia paguodos, paguodą teikia žinios: naikinami Rusijos ginklų sandėliai, Ukrainai tiekiami ginklai. Bet memai, dainos ir eilėraščiai – visa tai vis dar veikia. Šie tekstai formuoja kolektyvinį pasakojimą.

Dėl karo daugybė žmonių tiesiog neteko žodžių. Jie būtent taip ir sako: nėra žodžių sielvartui, kurį patyrėme, išreikšti. Taigi poetų užduotis – šiuos neapsakomus jausmus perteikti žodžiais. Be žodžių, poetai atranda ir formą bei ritmą, kurie padeda įlieti į tekstą sudėtingą, stiprią emociją. Šitaip žmonės galbūt ima gebėti kalbėti apie savo traumą – priimdami kitų žodžius ir tekstus kaip savus. Tai padeda jiems susidoroti su trauma. Bent jau tikiuosi, kad taip yra.

Serhij Žadan

Manau, kad epinis literatūros kūrinys nepasirodys, kol nesibaigs karas. Kol kas vietos ir laiko pakanka tik tiesioginiams apmąstymams. Visa kita – romanai ir eilėraščiai – visa, kam būtinas laiko tęstinumas, – atsiras vėliau. Bet humoras – visai kas kita. Man atrodo, kad net ir tokiomis aplinkybėmis ukrainiečiai neturi bėdų su humoro jausmu ar ironija. Manau, tai liudija tikėjimo galią, ir tai aš sakau kaip agnostikas.

Kad ir kaip būtų keista, iš naujo skaitau Bruno Schulzą. Skaitau, nors jis nerašė apie karą, – o gal kaip tik dėl to. Noriu toliau versti Paulį Celaną ir, manau, po mūsų pergalės jo imsiuos. Bet dabar jo neskaitau. Man Celano eilėraščiai visada dvelkė „pokario“ atmosfera. Neįtikėtina, kad jie galėjo būti parašyti ketvirtajame dešimtmetyje. Karo metu nėra poetų ir ne poetų; yra tie, kurie pasirengę kovoti, ir tie, kurie ne.

Jelena Stepnaja (Olena Stepova)

Rašytoja iš Luhansko srities Dovžansko miesto. Feisbuke rašė apie Donbaso karo pradžią, įvykius ir gyvenimą separatistų užimtoje teritorijoje. Dėl to buvo priversta pasikeisti pavardę ir su dukra persikelti prie Kyjivo. Šių įrašų pagrindu 2014 m. išleista knyga „Viskas bus Ukraina!“ (*Все будет Украина!*).

Karo metu tinka bet koks žanras. Aš rašau poeziją, satyrą ir pasakas. Poezija: rimuota ar ne, ja galima pasakyti daugiau nei proza. Satyra: o, tai geriausias ginklas kare. O pasakos labai gydo. Jose gali aprašyti priešą, okupacijos ir karo metą, bet taip, kad neskaudėtų. Mano pasakų rinkinys „Ponios Mišos pasakos“ – tai mano asmeninių karo traumų studija. Rašau jas feisbuke, o išleisiu po karo. Jos patinka ir vaikams, ir suaugusiesiems. Žmonėms reikia tikėti, kad atsiras kažin kas stiprus, kas juos apgins, ir kad bus, „kaip ragana sakė“. Per karą mačiau tokių dalykų, kuriuos laikytų fantazija, jei apie juos rašyčiau. Todėl palikime tai ateiviams.

Rašau fantastinę istoriją apie raktų saugotoją Malušą – Rodeno mieste, kadaise buvusiame Ukrainos sostine, – ir apie pasaulio raktus, kurie atveria viską: pragarą, dangų, sielas, pasaulius. Nenoriu rašyti apie karą. Apie karą turėtų būti tik dokumentika.

theparisreview.org
Vertė A. P.

„Viltis svarbu“: apie literatūros reikšmę konfliktų metu

Viena didžiausių Rytų Europoje tarptautinių knygų mugių ir literatūrinių renginių – Lvivo knygų forumas – praėjusių metų spalį vyko bendradarbiaujant su žymiuoju literatūros ir menų festivaliu *Hay Festival*. Forume dalyvavę literatai diskutavo ir apie ypatingą knygų svarbą karo metu. Siūlome susipažinti su tų autorių nuomonėmis, publikuotomis britų dienraštyje „The Guardian“.

Tetiana Oharkova

Ukrainiečių literatūros mokslininkė, žurnalistė, eseistė. (*Šis ir tolesni autorių pristatymai – vertėjo.*)

Karas iš daugelio žmonių atima gebėjimą kalbėti. Daugelis rašytojų pripažįsta, jog nepajėgia rašyti. Daug skaitytojų teigia, kad nepajėgia skaityti. Karo tikrovė tokia, kad gali tave atriboti nuo svarbiausių dalykų – tavo paties gyvenimo, tavo laiko ir gebėjimo mąstyti. Sunku rašyti, mąstyti ir svajoti, kai raketa pataiko į pačią tavo tikrovės šerdį.

Bet literatūra vis tiek svarbi. Rašome ir skaitome, kad suprastume tikrovę. Rašome ir skaitome, kad išrastume tikrovę. Vykstant karui, tau žūtbūt reikia ir vieno, ir kito.

Kai per karą prarandi ką nors vertinga, – jeigu ne viską, kas vertinga, – gali atrodyti, jog viskas yra beprasmiška. Iš dalies karas ir smurtas yra pats tikriausias prasmės nebuvimas.

Štai kodėl nėra jokio pateisinimo tam, kas pradeda agresyvų karą. Tačiau tie, kurie ginasi, kiekvieną dieną turi ieškoti savo pasipriešinimo prasmės.

Sako, jog karus laimi tie, kurie, kad ir kaip stipriai apšaudomi, nesitraukia iš mūšio lauko. Bet niekas šito neatlaikytų, jei nesuvoktų savo pasipriešinimo prasmės. Prieš tapdamas nenugalimas mūšio lauke, turi rasti žodžius, pateisinančius tavo būsimą pergalę.

Literatūra, be visa ko, suteikia mums galimybę tokių žodžių rasti.

Volodymyr Jermolenko

Ukrainiečių filosofas, rašytojas, vertėjas, Ukrainoje populiarių žiniasklaidos platformų redaktorius, laidų vedėjas.

Karo metu literatūra yra šventvagystė, nes karo tikrovės neįmanoma išreikšti žodžiais. Karas atima žadą, paverčia tave nebyliu. Niekada neišreikši mylimų žmonių netekties skausmo. Arba siaubo, kurį kelia masinės kapavietės ir automobiliuose sudegę žmonės. Arba bedugnio motinų, netekusių savo vaikų, sielvarto. Bet koks mėginimas nutraukti šią gedulo tylą atrodo šventvagiškas.

Vis dėlto literatūra karo metu yra ir pareiga. Mūsų pareiga yra kalbėti, liudyti, išpažinti, skelbti. Tylomis palaidotas blogis yra blogis, kuris sugrįš. Ukrainiečiai tai puikiai žino. Rusų okupantų mūsų atžvilgiu vykdomas genocidas baisus ne tik dėl to, kad tai – žiaurumo įsikūnijimas, bet ir dėl to, kad tai yra pasikartojančio žiaurumo įsikūnijimas. Ankstesni šiame krašte vykdyti nusikaltimai buvo pernelyg ilgai nutylimi, o žmonės, kurie bandė pasakoti savo istorijas, buvo siunčiami į kalėjimus arba masiškai žudomi. Todėl turėtume nutraukti šį užburtą tylos ratą. Dėl to literatūra tampa maištu prieš blogį.

Yuval Noah Harari

Izraelio intelektualas, Jeruzalės žydų universiteto istorijos profesorius, pasauliniais bestseleriais tapusių mokslo populiarinimo knygų autorius. Pažymėtina, kad mokslinės karjeros pradžioje specializavosi viduramžių ir karo istorijos srityse.

Karai dažniausiai vyksta dėl pasakojimų. Žmonėms atrodo, kad mes kaip vilkai ir šimpanzės kovojame dėl teritorijos. Tačiau tai retai būna tiesa. Vilkų gaujos ir šimpanzių būriai kaunasi dėl medžioklės plotų ir vaismedžių, be kurių jie nugaištų iš bado. Žmonės kariauja dėl įsivaizdavimų, esą jie neatsiejami nuo tam tikrų vietų. Izraeliečiams ir palestiniečiams Jeruzalės iš tikrųjų reikia ne dėl to, kad turėtų ko valgyti. Lenkiją Hitleris užpuolė ne todėl, kad vokiečiams pritrūko vietos namams statyti. Jei žmonės iš tiesų kariautų dėl teritorijų, Rusija – didžiausia pasaulio valstybė – turėtų būti ir pati taikiausia. Kam rusams reikia daugiau žemės?

Dauguma karų kyla poetų galvose. Generolai pasirodo daug vėliau, ir nors jie įsitikinę, kad paklūsta *realpolitik* dėsniams, iš tikrųjų tai jie vaikosi mitų kūrėjo svajonių. Putiną įsiveržti į Ukrainą paskatino pasakos apie įsivaizduojamas grėsmes ir fantazijos apie galią ir šlovę. Šis karas galiausiai nuvestų prie pasakų, kurias Putinas mėgo vaikystėje šeštajame dešimtmetyje, ir pasakų, kurių rusų vaikai dar ir šiandien mokosi mokykloje.

Bet taika irgi prasideda galvose poetų, pro karo dūmus gebančių įžvelgti geresnį pasaulį. Kai griaudžia patrankos, mūzos turi kalbėti garsiau nei bet kada, o žodžius rinkti itin kruopščiai. Skerdynių įkarštyje ima pagunda sėti būsimos neapykantos sėklas. Tačiau mūsų pareiga – sėti būsimos santarvės sėklas.

Alim Alijev

Ukrainos Krymo totorių žurnalistas, žmogaus teisių gynėjas, literatūrinio konkurso „Krymo figos“ sumanytojas ir antologijų sudarytojas.

Praėjusią savaitę Rusijos okupacinis Krymo teismas nuteisė mano draugą Narimaną Dželialovą kalėti 17 metų. Dželialovas buvo melagingai apkaltintas pusiasalyje susprogdinęs dujotiekį, o tikroji priežastis, dėl kurios jis buvo nuteistas, mano manymu, ta, kad jis buvo stipriausias ir drąsiausias Krymo totorių – vietinių Ukrainos gyventojų – balsas.

Už grotų Dželialovas praleido metus ir per šį laiką tapo prozos ir poezijos autoriumi. Tokių politinių Krymo kalinių kaip jis yra per 140, kai kurie iš jų rašo tekstus ukrainiečių ir

Nukelta į p. 15 ►

Viltis čiurlioniukų operoje apie meilę, džiazą ir velnią

Pasakau iš karto: man labai patiko ta opera, drąsiai klausianti: „O kur dingo viltis?“

Už viso, kas priklauso operos žanrui (geras veiksmas, draminė įtampa, solistai, choras, orkestras, režisieriai, dirigentai, netgi finansininkai...), joje yra dar kažkas, kas persmelkia, jaudina, tarsi kažkam įpareigoja. Jauna kūrybos energija, žodžio, muzikos, judesio sinergija, taupi scenografija, išlaisvinta improvizacija: taip, bet kiekvieną akimirką kažkas gali būti ir kitaip. Sceninis draugiškumas (gal taip paprastai galima pasakyti apie operą gaubiančią aurą), kad tik ir tam ar tai, kurie šią akimirką su tavim kartu, pasisektų: kad nedingtų balsas, nesutraškėtų mikrofonas, kad kažkas pamatytų scenoje nebereikalingą rakandą ir laiku jį pačiuptų... Jaudinanti bendro kūrybinio darbo atmosfera, ryžtas sukurti savo operą, jai įsipareigoti. Opera yra ryškiai hierarchiškas žanras: nelygūs joje dalyvaujantys, ne po lygiai visiems. Nebus operos be ryškiųjų, bet nebus ir be tų, kurie jungia, tik įeina ir išeina, nesudainuoja savo arijos, bet dalyvauja prasminguose tylos tarpuose. Opera kuriama visų joje dalyvaujančių ir jai padedančių. Čurlioniukų operos dvasiškai ir praktiškai rengia jaunus žmones – jei ne tiesiogiai kūrybai, tai gyvenimui su kūryba. Moko sunkaus kūrybinio susikalbėjimo.

Kaip klausytojai, man operoje užteko ir geros muzikos, orkestro ir džiazo, ir šokio bei judesio kultūros, man tiko choras, veikiantis gana išradingai, pasakojantis, informuojantis, palengvinantis solistų krūvį. Manau, kad specialistai (gal ir patys M. K. Čiurlionio menų mokyklos mokytojai) aptars, analizuos ir operos struktūrą, jos libretą, orkestrą, scenografiją, solinius vaidmenis ir techninius momentus. Man rūpėtų grįžti prie operos šaltinio, prie libreto pasirinkimo.

Kodėl Juozas Grušas? Kodėl jo tragikomedija „Meilė, džiazas ir velnias“? Žinoma ir kitu pavadinimu –„Pražūtingas apsvaigimas“, su ryškiau moralizuojančia potekste: taip gyventi, gyventi svaiginantis (džiazu ir alkoholiu) pražūtinga. Dramaturgas laimėjo į pirmą vietą iškeldamas „meilę, džiazą ir velnią“, trejetą, kuriame didžiausia yra meilė. Nebijojo apaštališkosios ištarties bent intonacinio alsavimo; ir jis turėjo stiprinti viltį, kad meilė niekad ir niekur nedingsta, kad ji slypi moteriškumo slėpinyje. Didžioji dramaturgo sėkmė ir buvo Beatričė, sukurta kaip jauna, tragiška mylinčioji (skirtingai nuo Šekspyro Džuljetos – viena pati bandanti meilę pakelti). Charakterio tragiškumo esmė – kad viena, visomis galiomis ginanti meilę, neprarandanti vilties, kad tas, kurį ji myli, pasikeis. Tragikomiškieji aspektai ne iš pagrindinio konflikto, o iš netikrų santykių: niekinti mylint. Grubių frazių („kekšių princesė“) apvelti jausmai. Motina, jei ji būtų, viskas būtų kitaip. Kelio nerandantiems labiausiai trūksta motinos. Jauno našlaitiškumas kaip tragedijų versmė.

Iš operos atrodo, kad libretas rašytas tarsi iš J. Grušo dramos išgvildenant tai, kas atrodė gyva ir veiksminga (kai kurių scenų atsisakant, kad ir Juliaus tėvo, susiaurinant ir Zinos paveikslo apimtį), jame išryškinant su teisingo, kad ir skaudaus pasirinkimo galimybe susietą žmogiškumo viltį. Svarbiausia, kad išlaikyta Beatričės linija, atsisakant tiesiogiai tragiškos pabaigos, ją perteikiant kaip išplėtotą metaforą. Įdomūs, gal ir netikėti pasirodė atskiri autoriniai muzikos intarpai, būtų įdomu (bet gal tai jau žinovams) juos atsekti. Turėtų būti gerai galėti pačiam sau pasirašyti dainavimo taką... Bet čia turiu sustoti.

Dar truputį prie Juozo Grušo. Gimęs 1901 metais, studijavęs teologiją ir filosofiją, daugiau nei dešimtmetį mokytojavęs. Modernus rašytojas, jautęs žmogaus pasaulio tragiškus įtrūkius, ypač kai Lietuva neteko nepriklausomybės, buvo prijungta prie Sovietų Sąjungos. Jo kūrybą gelbėjo minimalūs siužetai, intelektinės metaforos, istorijos kolizijos. „Meilė, džiazas ir velnias“ išleista 1967 metais. Aš, dabar bandanti kažką pasakyti apie čiurlioniukų operą (gal tik tiek, kad ji man patiko, kad norėjau į ją pagal savo galimybes atsiliepti), baigiau trečią kursą, buvau panašaus amžiaus kaip operos kūrėjai. Prisimenu įspūdį, skaudžius tvinksnius paširdžiuose: juk Beatričė nusižudė, iššoko iš penkto aukšto, ar tikrai gyvenimas be vilties? Tais pačiais metais dramą Panevėžyje pastatė Juozas Miltinis. Kodėl pjesės pabaiga tragiška – ak, netinka tragika „tarybiniam menui“. J. Grušas atsakė ir taip: saldus „happy end“ tik užglostytų problemą, žvelkime atvirai. Atviru žvilgsniu ir į tai, kas skaudu, kas gal ir neišsprendžiama. Atviras kūrėjo žvilgsnis palieka atvirus takus į kūrinį ir po daug metų.

Tas sukonkretinimas tik suvokimui – kiek laiko tuos gražius „operistus“ (nuostabios nuotraukos, puiki sklaida feisbuke, išradingas bukletas) skiria nuo J. Grušo, išmintingo ir tėviško žmogaus, puikaus dramaturgo, sukūrusio ir Barborą Radvilaitę; ir tam, kad karalienę suvaidintų Rūta Staliliūnaitė. Negi tikrai šie jauni, talentingi menų gimnazistai jau buvo J. Grušo lūkesčiuose, tikėjo juos ateisiant, persikūnysiant į jo sukurtus likimus? Ir kad 2023 metų vasario 16-osios išvakarėse pagal jo parašytą dramą suskambės čiurlioniukų opera.

Kad būtų kultūra, reikia, kad būtų į ką remtis, kad būtų gyva tradicija. Ir kad jauni kūrėjai būtų laisvi pasirinkti, ištarti: „Mes kviečiame į šį kūrinį pažvelgti kitaip.“ Taip, kitaip, bet ir pagarbiai, pagal savo kalbos (kalbėjimo) galimybes, pagal gabumus, balsus, „stygas“.

76-oji M. K. Čiurlionio menų mokyklos abiturientų laida pratęsė tradiciją, sukūrė savo operą, vadinasi, atliko savo pareigą. Prisipažindami, kad šiandieniniai žiaurumai verčia abejoti žmogumi ir visu pasauliu, bet ir tvirtindami, kad „Viltis gali būti, o kartais ir yra vienintelis dalykas, kuris padeda nepasiduoti“.

Ir Meilė, čiurlioniukai.

– VIKTORIJA DAUJOTYTĖ –

Ištrūkimai

Šiek tiek susipažinusi su šiuolaikinės klounados žanru, tamsų lietingą vakarą pasinaudoju reta proga pamatyti spektaklį. Nepalieka mintis, kad, nors painūs ar mįslingi, šiuo metu tokie spektakliai reikalingi kaip niekad. Varstau įtariais žvilgsniais kitus atėjusiuosius – ar mes suprasime juoką? Pirmajam personažui plastiškai judant scenoje, susivokiu, kokiame esu teatre – jei ir nebus juokinga, tai tikrai bus gilu. Toliau – tranki muzika, karnavaliniai kostiumai, žėrintys ryškioje šviesoje. Šėlsmas liejasi per kraštus. Sulaikiusi kvapą stebiu, kaip šokėjai metami į orą. Šventė pučiasi, tarsi tuoj turėtų sprogti. Žybteli mintis: palaukite, ką švenčiame? Ar niekas nefilmuoja? Tuo tarpu scenoje jau šokama ant pravirų durų, vedančių į pragarą. Linksminamasi tarsi paskutinį kartą prieš visa ko pabaigą ar prieš naują pradžią.

Vilniaus senojo teatro klounados spektaklis „Naktis prieš“ (rež. Žilvinas Beniušis) paremtas ukrainiečių kilmės rusų rašytojo Nikolajaus Gogolio apysakos „Naktis prieš Kalėdas“ (1831–1832) motyvais. Norinčių nepasimesti spektaklyje, lygiai kaip ir turinčių tikslą užčiuopti jame klounados pulsavimą laukia vingiuotas kelias. Su Gogolio apysaka visgi susipažinti būtina, tačiau neverta tikėtis pamatyti tą pačią istoriją. Mėginantiems atsiriboti spektaklis pateiks galingą klounados ir metateatriškumo junginį, begalinį kabučių kabutėse žaidimą. Nesuprantantiems, kas vyksta, bus pasiūlyta apsišarvuoti užuojauta sau patiems ar įkyriai nenorinčiam egzistuoti pagrindiniam veikėjui.

Metateatriškumo požymius scenografija atskleidžia dar iki spektaklio pradžios. Scenoje matome ne tik uždengtą mažesnę sceną, bet ir jos užkulisius – sukabintus kostiumus ir padėtas dekoracijas (dail. Vitalijus Strigunkovas). Prasidėjus veiksmui šis pojūtis sustiprėja. Veikėjus apibūdina ir tarpusavyje išskiria kiekvieno iš jų skirtingas santykis su savo vaidmeniu. Aktorius ne tik vaidina, bet ir vaidina, jog vaidina, ir reflektuoja savo vaidmens ribas. Pasiturinčio kazoko dukra gražuolė Oksana iš savo vaidmens juokiasi. Velnias, ištariantis vos porą sakinių, savo vaidmeniu aiškiai mėgaujasi. Vyresnis teatro aktorius Soročkinas nori vaidinti šioje klounadoje, tuo tarpu jaunuolis Vakula, kuris Gogolio apysakoje yra klestintis kalvis, sugebėjęs išgąsdinti ir apgauti Velnią, „Naktyje prieš“ nenori nieko vaidinti, tik mylėti arba išvis pasišalinti.

Vakula turi savo kaip literatūrinio personažo kontekstą, arba „praeitį“, ir taip pat jis nurodo į ateitį savo nenoru joje dalyvauti. Jo užsispyrimas „nusižudyti“ neatrodo suprantamas, priverčia žiūrovą dairytis priežasties – savyje ar gal po savo kėde, kaip laiku neatmušto baliono. Ką spektaklis skatina mane daryti? Pritarti plojimais arba leisti juokui išlaikyti trumpą nuoširdumo akimirką, kaip slaptą sutartį tarp žiūrovo ir veikėjo. Šokėjai aikštelėje – vienadieniai, kai kurie sugalvoti tik šiam spektakliui, neįsipareigoję jokiai praeičiai nei dabarčiai. Gogolio Velnias galėjo rodytis tarp žmonių tik iki Kalėdų ryto, o „Naktyje prieš“ jis, rodos, apsistoja neribotam laikui. Gogolio Vakula gąsdino Velnią šventuoju kryžiumi, nė akimirkos nenustodamas savimi tikėti. „Naktyje prieš“ jis praradęs ne tik pasitikėjimą savimi, bet ir viltį. Šioje erdvėje nebėra aišku, kokia aukštesnė ar kitokia tvarka galėtų Velnią išvaryti. Nebent Vakula, tuščiai save kamuodamas, vienaip ar kitaip įveikęs tam tikrą kelią, pagaliau užčiuoptų, kad į šią beprotybę jį nuolat kai kas stumteli. Spektaklio žadama viltis nušvinta dėl Vakulos judėjimo tarsi atbulomis, aklai ir atkakliai, lyg suvokus save esant sapno gelmėje ir mėginant visais įmanomais judesiais iš jo pabusti.

Personažų juokingumas įžiebia trumpus prasmės sujungimus, lyg susižvalgymus, tarp veikėjo ir žiūrovo. Pastarasis ima tapatintis su realybės pojūtį prarandančiu kalviu, kurio beprotiškus judesius Soročkinas įvertina kaip nevykusią klounadą. Vakula iš klounados mėgina ištrūkti, bet yra joje įstrigęs, o Soročkinas bando į ją įsilieti. Pateikęs kaip pavyzdį ir pristatęs talentingą savo mokinį Novopolskį, jis sulaukia susižavėjimo plojimų. Šią akimirką viduryje scenos sumontuota mažesnė scena man padeda pagauti tą metateatriškumo įtrūkį, kuris parodo pačią šio klounados spektaklio šerdį. Įtaigumas dėl įtaigumo nuvargina ir pralaimi prieš elastingumą to, kas juokinga ir gyva. Kiekvieną grakštų ir įtaigų „nusižudymo“ triuką, kurį atlieka personažas Novopolskis, lydi salės plojimai. O man iš tikrųjų pasidaro juokinga, kai pro ryškų pasirodymą pabandau įžiūrėti sutrikusį ir mėginantį susigaudyti pagrindinį veikėją. Mes persisotinę stingdančiu tikroviškumu. Kai veiksmas pasibaigs, norėsis į spektaklį dar ir dar sugrįžti, kaip į saugią (savi)refleksijos erdvę.

Spektaklio veikėjų ir žiūrovų pašlovinamas žiniuonis Paciukas retoriškai klausia: „Kam visa tai?“, sušunka: „Liaukitės kentėję“, vėliau pakviečia pamedituoti. Bet žodžiai į nieką nenurodo. Iškritęs iš žaidimų Vakula atsistoja priešais autoritetą, o žiūrovė pajunta nejaukų jausmą, kaip slopinančiai veikia galios demonstravimas. Gogolio apysakoje tamsiame nakties danguje buvoja demonai ir raganos, o spektakliui einant į pabaigą Vakula palydi Velnią ir Solochą į požeminę pragaro žydrynę ir užtrenkia duris. Taip dangiškas žydrumas atsiskiria nuo sceninės žydros pragaro šviesos. Rodos, nebeliko jokių piktųjų jėgų žydrame danguje, kurio scenografinis pavidalas, ilgai stovėjęs nuošalėje, pastumiamas į scenos centrą, taip tarsi išpildant Oksanos, dėvinčios auksu spindinčią suknelę, pageidavimą. Galimi žiūrovų komentarai – „Tai meilė!“, „Tai laiminga pabaiga!“, „Tai košmaras!“ – tik praplatins vaidinimo erdvę. Atsiras naujas stebinys, iš kurio klounada padės ištrūkti, vos tik bus pamėginta pretenduoti į tiesą.

– MAGDALENA SLAVINSKA –

Dmitrijaus Matvejevo nuotraukos

„Girti“, „Kraupios istorijos“, „Šišion“

Jau senokai buvau Nacionaliniame dramos teatre. Kaip sako viena kolegė, kol vyksta „primadonų“ santykių aiškinimasis, verčiau jau lankyti kokią „Lėlę“. Bet premjera – Iwano Wyrypajewo „Girti“, reikia pamatyti. Kažkada vertinau Rolando Rastausko išverstą ir perskaitytą „Deguonį“ – maniau, dialogas „dėl visų svarbiausio“ bus užbaigtas banaliai, žodžiu „meilė“, o nuskambėjo „sąžinė“.

„Girti“ – iš pirmo žvilgsnio kiek senamadiškas spektaklis, nors, manau, yra besiilginčių realizmo teatre. Nelė Savičenko nuostabiai vaidina girtą. Arūnas Sakalauskas kiek kitaip: apima nejaukumo jausmas, bet tikiu, kad jį patį tai terapiškai veikia. Jaukaus senamadiškumo įspūdį gadina slaviški keiksmai; žinau, kad žmonės taip šneka, bet kaip tai jau atsibodo. Daugybę kartų tariamas žodis „šūdas“, girto žmogaus lūpose turintis apibūdinti viską ir bet ką (net ir blaivūs juo naudojasi iš tingumo). Pakyli iš ložės šiek tiek, kaip čia mandagiai pasakius, aptaškyta.

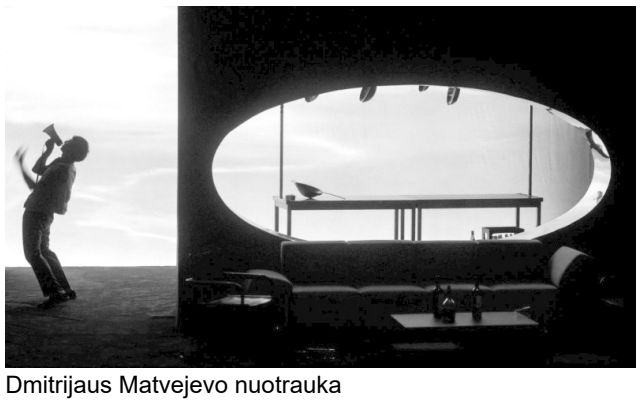

Dmitrijaus Matvejevo nuotrauka

Žiūrėdama spektaklį galvojau, kad girtuokliai kuo puikiausiai suvokia savo būklę ir problemą. Scenoje parodyta tiek daug disociacijos (dažniausiai – Dievo balsu, nes kas gi vertesnis už alkoholiką) ir depersonalizacijos, kad verčia susigūžti, – panašūs susitapatinimai vyksta ir savigalbos grupėse, tik įgalinami kiti dialogo mechanizmai, pvz., malda. Lorencas (akt. Lukas Malinauskas) net per garsiakalbį taria tuos pačius pamokymus girtuokliui, kurie skamba ir „12 žingsnių“ programoje: atsižadėk savigailos, atsikratyk aukos vaidmens, daryk veiksmus, o ne pliurpk tą patį per tą patį. Disociacija Dievo balsu irgi ne tokia jau baisi: net ir kai kurie poetai tiki, kad Dievas per juos transliuoja savo mintis. Priklausomybė gal net ir randasi tik dėl to, kad nesąmoningai trokštama savo sunkiai pakeliamas naštas suversti kam nors kitam, kokiai Aukščiausiajai jėgai. Ir gydoma panašiai – rituališku savo naštos perdavimu Visatą reguliuojančiai transcendentinei būtybei.

Įdomu, kad girtumo komizmas teatre sulaukia nemažo populiarumo: „Žaldokynė“ visada buvo gausiai lankoma. Tiesa, nutekėjo nemažai laiko, visuomenėje daug kas pasikeitė, bet frazė „Alus ir tamsa, tamsa ir alus“ liko. Wyrypajewas nevaizduoja moralinio didingumo, kilnumo ir kitų idealybių. Jo personažai menki, klystantys, žmogiški: susitelkiama į ydas, kaip į fenomeną, daug įdomesnį už dorybes. Prostitutė Roza (akt. Gerda Čiuraitė, Toma Vaškevičiūtė) – infantiliausias, bet ir morališkai skaidriausias personažas; ji tarsi ir ne dėl savo kaltės disocijavo, prisiimdama kekšės vaidmenį.

•

Pabėgusios iš pamokų, su Laima K. ir Žana J. sėdome į traukinį ir nuvažiavome į Kauną. Kaunas kaip Kaunas: kabo rinkimų plakatai, „Spurginėje“ pilna žmonių, Karininkų ramovėje nebeveikia restoranas su senuoju interjeru. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje apžiūrėjome parodą „Kraupios istorijos: Aleksandra Waliszewska ir Rytų bei Šiaurės Europos simbolizmas“. Nustebau tik dėl to, kad lenkų menininkė nedaug vyresnė už mane: dėl konteksto galima pagalvoti, jog tai XX amžiaus pradžios menas ar net *fin de siècle*. Kontekstas parinktas idealiai. Nustebino ir nematytas Čiurlionis, nežinomos lietuvių skulptorės Elžbietos Daugvilienės skulptūros, feministinė Magdalenos Avietėnaitės ekspozicija (tiesa, kitame flange). Pačios Waliszewskos paveikslai kiek priminė Linos Buividavičiūtės poeziją, jeigu reikėtų ieškoti literatūrinio atitikmens. Plėšrūs ir mieli katukai – mieliausia dalis: pasirodo, jie atkeliauja iš 1890–1918 m. lenkų simbolistų judėjimo „Jaunoji Lenkija“ (*Młoda Polska*) ir – atminties krapštyti nereikia – *art nouveau* plakatų bei sagių. Panaši slaviškųjų *upiorų* (vampyrų) estetika, įpinant dar ir subkultūrų atributus, *čiurlionkėje* buvo visai madinga, kai buvom penkiolikos ar pan.

Autorės nuotrauka

•

„Menų spaustuvėje“ parodytas lino lėlių spektaklis „Šišion“ (rež. Linas Zubė, muzikos autorius Adomas Zubė, videoprojekcijų autorius Donatas Bielkauskas). Žiūrėdama mąsčiau apie močiutės vaikystės drauges vokietes: karo metais jų šeimos iš Kybartų laiku pasitraukė į Vakarus. Vis dėlto pasirenkamas selektyvus antikolonializmas: veikėjas reiškia neapykantą žemaičiams komunistams, bet vokiečiai juk irgi ne šiaip sau aneksavo Klaipėdos kraštą. Žinoma, to krašto vokiečiai patyrė išskirtinį sovietų smurtą, bet kaip tik šios informacijos tikslinimo spektaklyje ir pasigedau; akcentuojama vien empatija jiems, kaip aukoms. Minimi „Hitlerio maliavoti ženklai“, nors vertybinės nuostatos tokios abstrakčios, tarsi autochtonai būtų gyvenę Dievo užmirštame krašte visai be jokios politikos. Įpinama šiek tiek sovietmečio folkloro, pvz.: „SSSR raidės reiškia – supuvusią silkę surijo rusas.“ Išradingai sugalvotas čiuožimas pačiūžomis (dera su vandens projekcijomis), dviratis, esminiu scenografijos akcentu tapusios medinės durys. Pasakojimas kažkuo panašus į Leonardo Gutausko „Vilko dantų karolius“: iš Sibiro grįžęs veikėjas praranda sveiką protą – per tai poetizuotai rodomas sugriautų gyvenimų nyksmas. Bet panašiai graudžiai nyksta visi Lietuvos regionai.

-gk-

Gyvenimas gyvenime

► Atkelta iš p. 1

Trys savaitės saugaus ir patogaus gyvenimo. Ar norėčiau likti čia, priimti Mārītės pasiūlymą? Taip, labai. Ar norėčiau likti, žinodama, kad mano tėvams ir katėms gresia pavojus karo draskomame mieste, o jie vieni, be manęs? Niekada. Lėktuvas įsibėgėja kilimo taku, važiuoklė tuoj atsiplėš nuo žemės, priekyje nežinomybė su mažyte kruopele vilties, o aš laiminga, kad grįžtu į Kyjivą. Įgyvendinau bent vieną naujametinių pažadų punktą – lig valios atsižiūrėjau į Baltijos jūrą.

Vasario Kyjivas – šiek tiek pailsęs, šiek tiek prislėgtas žiemiškos drėgmės – nebyliai skendėjo vos juntamoje įtampoje. Ore tingiai pleveno jei ne nerimas, tai jo nuojauta. Iš pirmo žvilgsnio tai buvo tas pats miestas, bet akys jau gaudė pasklidusias permainų smulkmenas – ir jau atėjusias, ir dar tik besiartinančias.

Ištuštėjo ambasadų kvartalai. Iš kaimynystėje esančių restoranų ir kavinių nebesklido pokalbių lalesys, nebeskimbčiojo porcelianiniai puodeliai. Įvairiaspalvės kėdės po prancūziško bistro langais Kostelnajos gatvėje, kur netoliese buvo įsikūrusios Kanados ir Australijos ambasados, vienišos ir apleistos stirksojo gatvėje, padengtos sniegu ir drabna. Lankytojų nebuvo.

Mane apėmė karštligiškas gūžtos sukimo instinktas. Pirmiausia nupuošiau eglutę, o taip nenutikdavo iki pat kovo. Visados abejinga buitiniams prietaisams, išmaldavau vyrą nupirkti mums daugiafunkcį puodą ir siurblį robotą (jis ligi šiolei guli neišpakuotas), o vieną dieną parvilkau namo surenkamą lentyną virtuviniams rakandams, didelę pagalvę (ją iškart nusavino katės), šiltą drobinę antklodę, šepetį veidrodžiams plauti ir skalbimo skysčio pusmečiui. Prekybos centruose dėl viso pikto vaikštinėdavau palei lentynas su konservais ir nors vyras visaip protestuodavo („Karo nebus, nesijaudink!“ – ramindavo jis mane), įsimesdavau vežimėlin tai avienos troškinio, tai džiovintų vaisių pakuotę, tai riešutų kremo, tai porą trejetą snikersų. Tomis dienomis daug kas juokavo, kad jau ne pirmą sykį tenka papildyti snikersų atsargas išgyvenimo kuprinėje, mat sekinantis antpuolio laukimas skatino nevaldomą apsirijimą saldumynais. Taip, taip, ir aš triskart slėpiau batonėlius kamaron, o šie pradingdavo iš ten dar nesutemus. Bet, svarbiausia, užsisakiau dar vieną transportavimo narvelį katėms – iki tol kuo puikiausiai apsieidavome su dviem, net kai tekdavo trenktis su trimis gyvūnais pas veterinarą. Veterinarijos gydykla buvo gretimoje gatvėje, tad nešti juos ten paeiliui nebuvo jokios bėdos. O jei vis dėlto teks bėgti į slėptuvę? Mano katės net taikos metu buvo ne itin viena kitai malonios, o versti kurią nors jų dalintis vienu narveliu su kita, ištikus oro pavojui ir lekiant slėptuvėn, tikrai nepavadintum gera mintimi. Galiausiai, jei vis dėlto karo nebus („Žinoma, nebus, neišsigalvok!“), mūsų namuose kiekviena katytė nusipelnė asmeninės kilnojamos erdvės. Mums reikėjo dar vieno narvelio, nesvarbu, kils karas ar ne.

Karui ir ruošėmės, ir sykiu ne. Matomoje koridoriaus vietoje pakabinome dvi dideles kuprines, bet nieko į jas neįdėjome. Papildėme namų vaistinėlę, bet juk karo nebus, ar ne? Biuro prekių parduotuvėje įsigijau ritinį baltos tvirtos lipniosios juostos, bet juk mums niekada neteks klijuoti langų skerskryžiais, tiesa? Toks patogus šis naujutėlis termosas, gal užsisakykime dar vieną dėl visa ko, geras termosas ūkyje neprapuls. Be to, užima nedaug vietos kuprinėje! O dar kelioninių silikoninių lėkštelių, kurios bus patogios katėms šerti, – na, tik teoriškai, jei atsidurtume slėptuvėje! Ir kačių ėdalo mažose pakuotėse po pusę kilogramo („Oi, lai būna“), po du kiekvienai katei ten pat, koridoriuje, kur kabo kuprinės. Dėl viso pikto.

Vasario 23-iosios rytas pasitaikė pilkas, kaip tik toks, kokį mėgstu. Gerdama rytinę kavą gavau dar vieną Mārītės žinutę. Ji maldavo mus išvažiuoti, atseit tądien nuo ambasados pajuda paskutinis evakuacinis autobusas, todėl turime tuoj pat į jį pakliūti su tėvais ir katėmis ir važiuoti į Latviją, kur mus pasitiks, apkabins, priglaus! Atsakydama raminu Mārītę, kad viskas bus gerai, pasimatysime vasarą, per mano gimtadienį, Paviluostoj. Išėjau į miestą. Diena kaip diena. Pašte atsiėmiau naują kačių narvelį, siuntinį su gera kosmetika – pavasarine akių šešėlių palete (kosmetika išties nebetelpa stalčiuje, bet juk tuoj pavasaris, norisi ryškių pavasarinių dažų ir spalvų!) ir rožiniu lūpdažiu. Buitinių prekių krautuvėlėje man nieko nereikėjo, bet, automatiškai užėjusi, nusipirkau kelias pakuotes muilo ir dantų pastos. O ką? Man patinka turėti kamaroj tokių daiktų atsargą! Nešina narveliu, nužingsniavau į prekybcentrį nupirkti dar snikersų išgyvenimo kuprinei ir raviolių pietums. Buvo dar tik pusiaudienis, o aš jau atlikau daug suplanuotų reikalų. Eiti namo nesinorėjo, mat ten manęs laukė neužbaigta skiltis apie kažkokią naują knygą. Turėjau ją išsiųsti dar užvakar, bet tekstas stūmėsi vangiai, be įkvėpimo. Nesirašė, ir gana. Keistas sąstingis palietė ne vien rašymą – pastarąjį mėnesį apskritai neskaičiau, nepiešiau, kūrybiniai sumanymai nejudėjo iš vietos, o naujų knygų, brandintų galvoje, neturėjau jėgų pradėti. „Ką gi, taip ir turi būti vasarį“, – sakiau sau.

Norėdama šiek tiek pavėlinti susitikimo su nebaigtu straipsniu akimirką, nusprendžiau pasivaikščioti ir užsukti į „Zarą“ Chreščiatiko gatvėje. Kyjivas gyveno savo gyvenimą, pro mane ėjo, skubėdami savais reikalais, kas su puodeliu kavos rankoje, kas su didelėmis restoranų pristatymo kuprinėmis ant nugaros, kas su vaikais ir krepšiais, kas su išpardavimo maišeliais; nervingai pypsėjo vairuotojai, o prie saldžiosios „Roshen“ parduotuvės, ties Chreščiatiko kampu, sėdėjo vis ta pati močiutė su metaline rože rankoje, prašydama išmaldos į dubenėlį ir su šypsena palydėdama kiekvieną, įmetusį monetų.

„Zaroje“ apsaugininkai nebematavo pirkėjų temperatūros, tik rūpinosi, kad kiekvienas įėjusysis turėtų kaukę ant nosies. Ko man ten prisireikė? Visiškai nieko, nemėgau apsipirkti ne per išpardavimus ar akcijas, o „Zaroje“ kaip tyčia nebuvo nei vieno, nei kito, merginos, vilkinčios juodus kostiumėlius, kabino ant pakabų naujos kolekcijos sukneles. Stabtelėjau prie lentynos su kvepalais. Nepasakyčiau, kad buvau didelė ten esančių kvepalų gerbėja, bet kartkartėmis pasitaikydavo tikrų deimančiukų, kaip antai šis alyvų spalvos flakonėlis, tarytum pats besiprašantis man į rankas. Saldus ir tirštas migdolų pudros, vyšnių žiedų ir tongapupių aromatas buvo vienas iš mėgstamiausių. Tad kodėl negalėčiau pradžiuginti savęs dovana pavasario išvakarėse? Einant kasos link, akis užkliuvo už dar vieno flakono, skleidžiančio saldžios rožinės gumos ir cukraus vatos aromatą, bet liepiau sau nusiraminti, kad netyčia neperplyščiau iš laimės, – ir siuntinukas su kosmetika, ir naujas narvelis, ir ravioliai, ir du, o ne vienas buteliukas kvepalų būtų jau per daug. Vis dėlto išeidama iš parduotuvės su gurgždančiu firminiu maišeliu pažadėjau sau kitą dieną grįžti ir to buteliuko!

Likusią dienos dalį prisimenu kaip nenutrūkstamą kančią rašant knygų tinklaraščio rubrikai, bet spėjau baigti iki vakaro ir su dideliu palengvėjimu nusiųsti redaktorei. Net nepastebėjau nuostabios vaivorykštės, pavakare pakibusios virš Kyjivo, pasigėrėjau ja tik galybėje nuotraukų, mirgėjusių mano feisbuke. Redaktorei pažadėjau artimiausiu metu pagalvoti apie naujas apžvalgų temas, nenumanydama, kur semtis jėgų, reikalingų rašyti. Kūrybinis sąstingis man nebuvo naujiena, prokrastinacija – mano brangi bičiulė, ir aš vis laukiau kažin kokio spyrio, kad vėl iš tikrųjų imčiausi darbo. Paprastai, grįžusi iš kelionių, lengvai pradėdavau rašyti, bet šįkart net Ryga ne itin padėjo pasileisti iš naujo ir

Nukelta į p. 9 ►

GINTARAS BLEIZGYS

●

vakar prie vilnelės
iš savo naujausios knygos
mažyčiais kuokšteliais
čiuopiau ir plėšiau kūrybą

leidau pasroviui
nakties rūkuose palei užtvanką
prie nakvynės namų benamiams

iš tų namų prisigretino
pora raišų barzdočių

rūkė ir spjaudė į vandenį gyrė
kad gražūs vakaro tamsoje
mano eilių laiveliai

– gal ten po užtvankos akmenim
paslėptas lobis (fantazavo vienas)
tai pagyventume radę

arba nors kokį eurą ant alaus

paskui uždegėm
vieną mano eilėraštį

ir kurį laiką buvo šviesiau

kodėl neišsenka
upės vanduo?

kodėl pasaulis toks alkanas?

●

važiavau iš anykščių
prietemos ir migla

apie plikšalą ir pavojingas
eismo sąlygas pokalbį
transliavo radijas

man niekas nepadės
sausio prietemose
nuslydusiam nuo kelio

vienatvės balsai
sąmonėje

už lango šąla ir vėjas
pilnas tuščių laukų

jaunas ilgėčiausi
prisiglaust prie tavęs

dabar jau pasenau
ir man savęs nebegaila

važiavau iš anykščių į niekur

vienatvės legionas visą kelią

●

stovėjom kaip sraigės žiemą
be pasaulio krypties
be kiautų

– į kurią pusę stotis?
paklausė jauna
išpurtusio veido moteris

– išsipagiriojo mat
(ėmė šaukti bekojis vyras)
ir namo užsimanė!
stotis ana ten
už miško! viena naktį neik!

bekojis merkė man akį
išgirdusios triukšmą
atplaukė gulbės

Eric Ravilious. Traukinys virš tilto naktį. 1935

prie užtvankos vėjas
taršė krūmų šakas
moteris
bandė prie manęs prisiglausti
bet aš atsitraukiau

matyti
kad nelabai susigaudo
nes pirmą kartą čia pakliuvusi

į temstantį
dangų kilo užtvankos purslai
keliu automobiliais
žmonės skubėjo namo

tamsoje žibėjo jų lempos
kaip kosminiai laivai
kaip nepasiekiamos
žvaigždės vakuumo zonose

– jis poetas (tęsė bekojis)
ateina čia kiekvieną vakarą
nori pakliūt į eilėraštį lachūdra?
tau sakau!

jis mums niekuo negali padėti!

koks gražus vakaras!

šniokštė upė
patrupinau duonos
atplaukusioms gulbėms

ir visi mes nirome
kiekvienas į savo naktį

mūsų sielos
blaškėsi su užtvankos paukščiais

vis giliau temo girdėjom
tik upės vandenį

– visos stotys tik menamos –
pasakiau atsisveikindamas

ir nuėjau kaip sraigė virš bedugnės

arba kaip einama vandeniu

Vasaros pabaiga. 2022-ieji

visą dieną deginausi
nes juk šitaip giedra

vakarop išėjau pasivaikščioti
ir sutikau kaimynus iš vaikystės
miesto

sveikinomės atsargiai
lyg būtume netikri
garsiai abejojom
ar čia tikrai mes

paskui lyg per sapną
ėjau vėstančiu priemiesčiu
šunys abejingai
voliojosi kiemuos už tvorų

tikriausiai išvarginti
paskutinės rugpjūčio kaitros
todėl ir nepuola lot – pagalvojau

arba todėl kad manęs čia nėra

o grįžęs namo
skaičiau ievos toleikytės eilėraštį –
apie rasų kapines
kuriomis einant
apima jausmas kad pabaigos nėra

kad mes einame
ne už metalinės tvoros
o į begalinį šlamantį sodą...

tada iš rūsio atsinešiau kirvį
ir iškirtau trimetrines kaimynų tujas

– ką tu čia dabar?
susijaudino žmona –
kaip reaguos kaimynai...

– nuo šiandien galės nevaržomai
šokinėti per tvorą
į mūsų kiemą ir atgal – atsakiau
į vasaros liekanas
užkasdamas karo kirvį

●

geltona nuo lapų ir saulės

gatvės pilnos klevų

paskui grįžau namo
ir bandžiau rašyti eilėraštį

tada iš gretimo kambario
paskambino žmona

bet nespėjau atsiliepti
tai ji išėjo į lauką manęs ieškoti

aš perskambinau

– išėjai pasivaikščioti?
klausė per telefoną – toks
gražus oras

– ne
aš namuose
čia tu
išėjai

ji juokėsi

vakar veterinarijoj
mūsų pasenusiai kalytei
prirašė hormonų

ir jau po pirmos dozės
ji nustojo siusioti į guolį

ant kepenų auglys
bet seno šuns niekas negydo
o ką čia ir gydysi

kai šitaip giedra
geltoni lapai
kuriuos grėbstydami vis juokiamės

kaip jaunystėj
buvo mūsų diena
ir mums pavyko
įsikūnyti
į sustabdytą laiką

mes sėdome į paskutinį traukinį
kuris nešė mus
per mums likusį rudenį

ir mano eilėraščiai
buvo lyg tvarsčiai ant suskilusių langų

Gyvenimas gyvenime

► Atkelta iš p. 7

atgimti kūrybiniam gyvenimui. Ką gi, laukiau netrukus pasirodysiančios savo trečiosios knygos, kurios pristatymas – tam laikiau sukryžiavusi visus pirštus! – pagaliau turėjo įvykti „Knygų arsenale“, kaip ir svajojau! Todėl nuoširdžiai tikėjau, kad vos gausiu savo autorinį egzempliorių ir priglausiu jį prie širdies, kūrybinių jėgų fontanas šaus viršun, naujai išleista knyga pagaliau atsiskirs nuo manęs ir iškeliaus į savarankišką kelionę gyvenimu, o aš lengva širdimi pradėsiu rašyti ką nors naujo.

Vakarienės – blynai iš „O'Panas“ kiosko, esančio parke, netoli mūsų namų. Čia įprastai nusidriekdavo ilgutėlė eilė, bet dabar nebuvo nieko, tad vietoj sveikų salotų smaguriavome karštais gardumynais su „Nutella“ ir sutirštintu pienu, tik to tąsaus saldumo vis vien nepakako, kad užgožtum keistą nerimo ir slogulio prieskonį. Vakare sukroviau siuntinį tėvams: naujos veido kaukės, vitaminai, serumai nuo raukšlių – mamai, knygos – tėčiui. Pasirašiau ilgą ir išsamų kitos dienos planą, o eidama miegoti užsipurškiau ant riešo truputį naujųjų kvepalų. „Vis dėlto teisingai pasielgiau, kad išsirinkau būtent situos“, – pagalvojau. Kvapo būta išties kerinčio, šiek tiek gurmaniško – kvepėjo migdoliniais pyragaičiais ir vasara. „Ryt būtinai nulėksiu ir tų kitų kvepalų!“ – pažadėjau sau, kai, įsisupusi į antklodę it į šiltą lizdą, ėmiau grimzti snaudulin. O kitą rytą nebeliko nei kvepalų, nei blynų, nei skilčių apie naujas knygas. Jiems tiesiog neliko vietos. Kitą rytą prasidėjo karas.

Alio, tėti? Ant Kyjivo numestos bombos,
bet mums viskas gerai...

Pirmas pokalbis telefonu

Vasario 24-oji

Miško takelis. Aplink sniegas, apšlakstytas krauju, nuklotas sudarkytų gyvūnų gaišenomis, o šalimais aukštielninkas guli žilaplaukis negyvas vyras su žiemine kepure... Iš siaubo atsimerkiau: širdis kalė taip, tarsi vienu įkvėpimu būčiau užbėgusi dešimtį laiptų lėkių. Uf, aš namie, tarp pažįstamų saugių daiktų – anava ant durų kabo mano dygsniuota pilka rankinė, balto zuikio pavidalo oro drėkintuvas stovi ant komodos, šalia lovos, o už jo rietuvėlė „paragautų“ knygų, kiekvienos jų perskaityta po dešimt dvidešimt puslapių ir atidėta neapibrėžtam laikui – aiškus daiktas, kad jas visas perskaitysiu! Laikrodis telefone rodo pusę trijų, todėl, bent dešimtį kartų pakartojusi sau: „Tai tik sapnas!“, įsisuku į šiltą antklodę, užsidedu pagalvę ant galvos ir užsimerkiu.

Regis, visi tą naktį sapnavome baisius pranašiškus sapnus. Slinko valandos. O paskui per snaudulį ataidėjo baisus trenksmas, primenantis perkūniją, ir mano katės, kartą ramiausiai pramiegojusios net žemės drebėjimą ir nepajudinusios nė ausų kuokštelio, dabar pašoko įsitempusios ir persigandusios. Atsisėdau lovoje. Akivaizdu, kad trenksmas neprisisapnavo. Bet... pagalvė taip saldžiai viliojo vėl prie jos prisiglausti ir sutirpti sapnuose. Grėsmingas dundesys ir vėl nusirito virš galvos, todėl pasiėmiau telefoną. Penkios ryto. Įdomu, ar tą griausmą girdėjo ir kiti?

„Karas.“
„Keturi sprogimai. Kas dar girdėjo?“
„Hostomelis, Boryspilis, bombarduoja oro uostus...“
„Karas. Negaliu patikėti.“
„Vis dėlto jie mus užpuolė.“
„Viskas, prasidėjo!..“
„Kyjivas, Charkivas, Lvivas, Rivnė, Dnipras... Tai karas?“

Karas. Karas prasidėjo. Karas prasidėjo man, man esant, prieš mane! Karas, ši siaubinga juoda substancija, įšliaužė po mano šilta antklode, išsidrėbė ant mano pagalvės, įlindo į mano pilką dygsniuotą rankinę, varvėjo iš ten ant kačių guolių klaiku ir tamsa. Buvo ne baisu, buvo kraupu iki šleikštulio.

Ką daryti? Ką reikia daryti? Ką galima daryti? Ką daro žmonės, už lango sprogstant bomboms? Stovi balkonuose su pižamomis, klausosi slopaus dangaus dundesio, persmelkusio šį baisų vasario rytmetį?

Siaubas, kaip nesinori žadinti vyro. Kažin kodėl atsiminiau tarybinę vaikišką knygelę apie Hulią Koroliovą „Ketvirtas aukštis“. Būdama maža, skaičiau ją kelis kartus ir visada padėdavau į šalį, pasiekusi puslapius, kur mama žadina Hulią 1941 m. birželio 22 d. auštant... Tada jos gyveno Kyjive. Tą vasaros dieną sostinėje turėjo būti atidarytas naujas stadionas, Hulia sapnavo kažkur toli griaudinčią perkūniją, bet tai buvo pirmosios vokiečių ant Kyjivo apylinkių numestos bombos. Karas? Karas. Tatai buvo baisus momentas knygoje, baisesnis už pačios Hulios mirtį, – toji užfiksuota taikaus laikmečio akimirka, vienu ypu nutrauktas ir sudraskytas į gabalus gyvenimo vėrinys. Kitą knygos dalį tik perbėgdavau akimis, nes toliau ten buvo vien apie karą ir mirtį.

Kai išjudinsiu Antoną ir pranešiu, kad prasidėjo karas, karas galutinai išsitaškys aplinkui: iš tikimybės jis pavirs realybe ir nuo tolei taps mūsų būtimi. Šitai išties sunkus uždavinys: prižadinti žmogų ir išsyk priblokšti žinia apie karą ir bombas, numestas ant taikių užčiūčiuotų miestų. Pradedu iš tolo. Paliečiu petį ir sakau: „Pabusk. Prašau... Mus bombarduoja.“ Matau iš akių, ramių ir apsiblaususių, kad dar netiki, stveriasi minties, kad sapnuoja košmarą, bet kaip tik tą akimirką už lango pasigirsta trenksmas. Karas? Karas.

Šešta ryto. Man reikia paskambinti tėvams į Černihivą ir dar kartą, kaip ką tik savo vyrą, sukrėsti jų mieguistas galvas absoliučiai neįmanoma žinia. Bet delsti nėra kada. Kam pranešti pirmiausia – mamai ar tėčiui? Renkuosi tėtį – jis iš tų žmonių, kurie pasitinka bet kokias naujienas ramūs it uola.

– Alio, tėti? – Na štai, tuoj tai pasakysiu. – Kyjivą bombardavo, bet nesijaudink, mums viskas gerai...

– Kokios bombos? – pro miegus klausia jis, bet balse – jokios nuostabos.

– Tėt, pažiūrėk žinias, Rusija mus užpuolė. Kyjive, Lvive, Charkive sprogimai. Žadink mamą, gal reikia ko parduotuvėje nusipirkti ir išsigryninti pinigų... Ir vandens prisipilkite visur, kur galima, kas ten žino, kaip ten bus toliau... Langus užklijuokite skerskryžiais.

– Aišku.

– Palaikom ryšį!

– Palaikom ryšį, – atsisveikino tėtis. – Nesibastykit gatvėmis.

Tiesa, apie langus. Neprošal būtų ir mums „pakrikštyti“ langus ta lipniąja juosta, kurios pirkimas sukėlė mano vyrui šypseną. Devynios stiklo sąvaros – tai vien tik langai į kiemą. O dar įstiklintos kambarių durys, veidrodinės spintos – klijuoju, kerpu, klijuoju, kerpu, klijuoju... Darbas truko pusantros valandos, būtų užtrukęs ir ilgiau, bet juosta baigėsi. Palanges apkrovėme minkštais daiktais: žieminiais megztiniais, krepšiais, drabužiais, kurių taip ir neprisiruošėme nunešti į labdaros parduotuves, bet gal ir gerai, kad neprisiruošėme. Galiausiai langus uždangstėme vyro paveikslais, išrinkę didžiausius, stovėjusius jo kabinete ant grindų, o viršum žaliuzių pakabinome sunkias antklodes. Tądien rytas taip ir neišaušo, aušra, uždangstyta antklodėmis, nebeprasiskverbė iki mūsų, bute, kaip ir sieloje, įsiviešpatavo tamsa. Tada paskambino mama.

– Eilė prie bankomato nutįso per visą gatvę, – iškart praneša ji. – Aš stoviu čia, o tėtis nubėgo į parduotuvę.

– Teisingai, ir langus užklijuokite. Vandens prisipilkite į viską, ką tik galima. Pas jus tylu?

– Tylu, tylu, – nekantraudama nutraukia. – Gal jūs atvažiuotumėt pas mus, į Černihivą? Čia saugiau.

– Ne, – iškart atsakau. – Kur jau bevažiuosi, dar su katėmis. Būsime namuose.

– Gerai, – sutinka mama ir lieka stovėti eilėje.

Mums, ko gero, taip pat reikėtų nukulniuoti iki bankomato. Gal dar šio to nusipirkti? Nors, regis, visko yra, bet „visko yra“ – tai dar iš prieškarinio žiūros taško. Gal iš tikrųjų nieko neturime, ko reikia karo atsargoms? Kol vyras virė kavą, landžiojau po spintas ir podėlius tikrindama atsargas, mėgindama suskaičiuoti, kiek ilgai užteks to, ką turime dabar, jeigu – tik teoriškai – tatai bus vieninteliai mūsų maisto ištekliai dievai žino kokiam laikui. Aliejus, kruopos, miltai – šito lyg užtektinai, ačiū karantinui, kai ėjimas pirkti grikių buvo vienintelė pramoga ir proga išeiti iš namų į dienos šviesą. Bet karas – kitas reikalas, tai baisi tikimybės loterija. Ar bus elektros? Dujų? Vandens? Pagaminti viską iškart ir susidėti į šaldiklį? Ar geriau pasilikti? Ar atlaikys namas? Ar dirbs krautuvės? O vaistinės? O vandens pristatymas? Ar išgyvensime? Ar būsime saugūs? Ar ištversime? Milijonas klausimų.

Pirmoji ryto dilema. Mano kasdienis mažas rytinis kosmetinis ritualas podraug su maskuojamosios pudros tūtelėmis, biria pudra, skaistalais, vokų šešėliais, žvilgančiais lūpų dažais dabar atrodė taip neprideramai... Ir ne todėl, kad tądien apskritai neįsivaizdavau, kaip įsitaisysiu ant patogaus pagalvio, išsidėliosiu ant lovos savo mergaitišką įvairiaspalvį lobį ir, pasiėmusi veidrodį, imsiu ryškinti akių vokus. Vakarykštė „aš“, taip mėgusi tas dailias pudrytes ir lūpdažiukus, šįryt nepabudo, o šiandieninė „aš“ jau stebėjo buvusio gyvenimo griuvėsius, negebėdama prisiversti atrodyti taip, tarytum nieko nenutiko, tarsi padažytos blakstienos turėtų bent kokios reikšmės. Taikus gyvenimas sruvo pro pirštus, tolo pasenusių kosmoso galaktikų greičiu, o jo likučiai gražučių kosmetikos dėželių ir tūtelių pavidalu it stiklo duženos skaudžiai žalojo lėkštumu. Na, ko gero, niekam neberūpės raukšlelės po mano akimis ar netobula oda, nenutepta plonu maskuojamosios pudros sluoksniu, kas kartu su pragariškomis naujienomis išsyk pridėjo man bent dešimtį metų.

Išeiti iš namų buvo baisu. Užtemdytų langų prietemoje jaučiausi gerokai saugiau nei atviroje parko takelio erdvėje su paminklu Tarasui Ševčenkai centre, pro kurį paprastai praeinu kelissyk per dieną. Žmonių gatvėse buvo nedaug – dauguma grūdosi mašinose prie degalinių ir keliuose iš Kyjivo. Sostinė tuštėjo akyse. Centre veik nebeliko eilių, prie bankomato kažkoks žmogelis skundėsi, esą nebegali išsigryninti ukrainietiškų pinigų iš užsieninės kortelės, mat bankai skubiai įvedė grynųjų ribojimą ne rezidentams. Kur kas daugiau žmonių rikiavosi prie vaistinių, o jų tą rytą atsidarė vos viena kita.

Kaip tyčia vakar žingsniavau ta pačia gatve, ėjau tuo pačiu maršrutu pro tas pačias krautuves, vaistines, ir rytas pasitaikė toks pat pilkas ir šaltas, kaip ir vakar, bet iš tiesų pasikeitė viskas. Ir visi. Eidama pro „Zarą“, karčiai nusišypsojau, atsiminusi vakarykščius planus „grįžti ir nusipirkti dar kvepalų“. Kaip ten sakoma? „Niekados neatidėliok rytojui?..“ Ne tiek buvo gaila likti be pavasarinio kvapnaus flakonėlio, vis dėlto sutaupiau pinigų, kiek nepaprastai greitai tapo akivaizdus Visatos trapumas, turinio, prasmių ir troškimų laikinumas. Eidama ir pasakodama vyrui, kaip dar vakar ketinau grįžti į parduotuvę naujo pavasarinio aromato, prisiminiau ir tai, kad prieš dvejus metus, per pirmąjį koronaviruso karantiną, visa mano feisbuko paskyros naujienų juosta mirgėjo maždaug panašaus turinio įrašais: „Šiuo metu turėjome sėdėti lėktuve į Paryžių, bet...“, „Dabar turėčiau vaikščioti po Varšuvą, bet...“, „Kaip tik šiuo laiku mano lėktuvas turėjo nusileisti Niujorke, bet...“ Bet. Jei. Jeigu. Įdomu, kiek laiko šįkart lyginsime gyvenimą, kuris mums neatsitiko, su realybe, kuri mus apsupo iš visų pusių?

Nuo vaikystės bijojau karo. Ne to nespalvoto ar spalvoto iš sovietinių patosinių filmpalaikių, kaip tyčia išnyrančių eteryje birželio 22-ąją ir gegužės 9-ąją. Ir ne to dulkančio muziejų stenduose, prie kurių mus vedžiojo mokytoja, vykdydama mokymosi planus, ir, žinoma, ne to, apie kurį nuobodžiai postringavo istorijos mokytojas, verčiantis mus iškalti tikslias datas, o ne įvykius, susijusius su tomis datomis. Vaikystėje mane siaubingai išgąsdino niūrus psichodelinis šešių dešimčių metų senumo filmukas „Mėlynoji paukštė“, kurio ištraukų kartkartėmis parodydavo laida „Labanakt, vaikučiai“. Filmuko autorių nuomone, karas atrodė kaip riebus ir kresnas amerikietis, svajojantis nusipirkti arba sumedžioti Mėlynąją paukštę, kad sušertų ją Trečiajam pasauliniam karui ir užkariautų visą pasaulį. Kelias sekundes pasirodančios karo baisybių nuotraukos, fone kaukiant oro pavojaus sirenoms ir švilpiant bomboms, padarė itin slogų įspūdį mano vaikiškai psichikai. Tačiau jei šiandien peržiūrėtume šį animacinį filmuką atmesdami sovietinę „pasaulinio amerikietiško blogio“ optiką, o filmuko antagonisto bruožuose įžiūrėtume statistinę vyžą „rusakalbiu žandikauliu“, tada viskas stotų į vietas. Ypač kai anas sako: „Neprieštaraukit, antraip jūsų labui imsiuos smurto!“, o paskui žada susprogdinti atominę bombą.

Prie saldumynų krautuvėlės pamatėme jaunuolį su rusvu katinu narvelyje, buteliuku vandens ir lagaminu. Susikaupęs jis skubriai žingsniavo metro link. Kaži kur jis skubėjo? Į slėptuvę? Išvykti iš miesto? Į stotį?

Pirmoji karo diena – visapusiškas sutrikimas. Viena vertus, kaltini save, kad nepasiruošei karui, kita vertus, viską suvoki – neįmanoma jam pasiruošti, neįmanoma išvengti keistų sprendimų, neįmanoma padaryti vienintelio teisingo pasirinkimo. Nepuolėme į prekybos centrą maisto ar užimti vietos eilėje prie vaistinės (skirtingai nei mes, mano tėvai, kurių jaunystei teko sunkus it akmuo alkanas ir neramus paskutinis ano amžiaus dešimtmetis, padarė ir viena, ir kita), bet užbėgome į saldumynų parduotuvę Chreščiatiko gatvėje ir apsirūpinome nedidelėmis šokolado, traškių vaflių ir batonėlių su įdaru atsargomis, nors atsargomis tatai vargiai pavadintum – pakaks vos keliems pasisėdėjimams prie kavos (tiesą sakant, suvalgyta per vieną naktį).

Mes grįžome namo. Valgyti visai nesinorėjo, net nuo minties apie maistą darėsi sunku, todėl nusprendėme išsivirti kompoto iš džiovintų naminių obuolių, kurių pernai, rudenį, parsivežėme iš Černihivo. Šaldiklyje radau kelias antienos dalis – be šlaunelių ir sparnelių, ištraukiau atitirpinti didžiulę kaimišką vištą, kaip tik vakar pristatytą tiesiai iš fermos prie Kyjivo. Įdomu, o jei pristatymą būtume nukėlę šiandienai? Ar ta višta mus būtų pasiekusi? Anties dalis ir vištą užkaičiau ant viryklės – jei išjungtų elektrą, bent jau turėtume šaltos, bet paruoštos vištienos ir antienos.

Už lango čaižiai ir vienišai sukaukė sirena – pirmoji šiandien, ir išsyk atgijo laukiniai, nežmoniški dangaus garsai. Nostalgija dėl „dar vakar“ ėmė savo: dar vakar šiuo metu Žuljanų oro uoste leidosi lėktuvas iš Rygos – esu tikra, nes iš mūsų balkono matosi nemaža dalis oro maršruto, o prieš kiekvieną mūsų skrydį mamai pajuokauju: „Su katėmis stebėkite mane iš balkono, pamojuosiu jums pro iliuminatorių.“ 16 val. – Ryga, 20 val. – Kopenhaga, 23 val. – Baku. Nuo šiandienos dangus uždarytas keleivinių lėktuvų skrydžiams, jį užpildė raketų žybsniai, oro gynybos sistemų griausmas, sprogimai, dangaus žaižara ir įniršis.

Mama parašė, kad taip pat pluša prie viryklės, – gamina viską, ką rado šaldytuve ir kas galėtų sugesti, jei staiga dingtų elektra. Černihive dar viešpatavo tyla, ir mama mokė senutėlę mano senelio žmoną, kad slėptis penkiaaukščio blokinio namo rūsyje nesaugu ir neverta, mat jei namas griūtų, mirties neišvengtum. Ji nė neįsivaizdavo, kad jiedviem su tėčiu ir kaimynais netrukus patiems teks apsigyventi rūsyje, gelbėjantis nuo rusų raketų, sviedinių ir bombų. O kol kas tėtis lipniąja juosta klijavo ant langų skerskryžius.

Vakare dangus gaudė ir riaumojo.

Nukelta į p. 14 ►

Kūryba iš nepastovumo

Antanas Šimkus. *Vakaras dega*. Eilėraščiai. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2022. 88 p.

Pasak kritikų ir knygos redaktoriaus Valentino Sventicko, Antano Šimkaus eilėraščių rinkinyje „Vakaras dega“ vyrauja vėjo simbolika. Šis įvaizdis pasirodo ne vieno autoriaus knygoje, juk vėjas siejamas ne tik su gyvybės dvelksmu, kvėpavimu, permainomis, bet ir su dvasiniu įkvėpimu. Tad natūralu, kad poezijoje šis paslaptingas simbolis įvairiai interpretuojamas, savotiškai bandant suvokti jo veikimo galią. Kita vertus, puikiai žinome, kad tam tikrų pastangų beprasmiškumą nusako „vėjo gaudymas laukuose“, o nerimtas asmuo gali būti pavadintas „vėjavaikiu“. Knygoje „Vakaras dega“ švilpaujantis vėjas skaudžiai primena vidinę tuštumą arba sukelia permainas. Vėją kaip griaunančią ir kuriančią stichiją išryškino Lina Buividavičiūtė: „Nepakenčiamas“ vėjas, žmogui nepavaldi jėga, Šimkaus poezijoje vis tik svyruoja tarp savumo ir svetimumo, nes lyrinis subjektas eilėraštyje „Iš vėjo vaiko užrašų“ rašo apie egzistencinį alkį, apie „savo“ vėją. Ši stichija sugyvinama, personifikuojama, lyrinio subjekto alkis tampa vėjo alkiu“ („Vėjas, tuštuma ir žodžiai gyvybės ir mirties amžinume“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2022, Nr. 4).

Vėjas – kaitos sąlyga ir pats pasirodo vis kitoks. Be to, jis gali būti siejamas ir su tamsa, nes joje negalime įžvelgti daiktų formų ar ženklų („Šviesa išjungta. / Šios dienos įrašas užtrina / Rytdieną“, p. 19), o vėjo stichija gali ne tik deformuoti, bet ir nušluoti nuo žemės paviršiaus tai, kas atrodo nepajudinama. Vis dėlto paradoksalu, kad poetinis pasaulėvaizdis A. Šimkaus rinkinyje renčiamas iš to, kas netvaru, nepastovu ir labiau primena iliuziją: „Tuščia, lekia, ar matai, lengvai kaip lekia / Per pusnynus / Rogės, skambaliukai, sakiniai lediniai? // Žodžiai klaidūs, žodžiai žiaurūs, žodžiai slysta: / Išpustyta viskas, išpustyta“ (p. 11). Kartais atrodo, kad subjektas abejoja pasaulio egzistencija, bylodamas, jog visa tėra „sapnas ir dulkės“ (p. 69). Galbūt egzistenciją būtų galima prilyginti vienam eilėraščiui, bet jei „žodžiai žiaurūs“, tai kūryba yra įtraukta į šį keistą, kintantį ir netvarų pasaulį: „Ir dega dabar visi žodžiai, / Ir dega visi. Ir nebežinau, ką sakyt tau, / Kalnai, pelenai ir dangus. / Jau vis viena, / Jie tavo visi. Už mane“ (p. 27).

Regis, pasitelkdamas nepastovius įvaizdžius, tokius kaip sniegas ar pelenai, poetas sufleruoja apie bet kokių žmogaus pastangų išlikti bergždumą. Nors esama troškimo įsišaknyti šiame pasaulyje, ironiška ir kartu skaudi ištara – „susidegino namas“ (p. 28) – primena, kad tai neįmanoma. Vis dėlto subjektas nėra abejingas, veikiau jo mintys sutelktos į amžinąją meilės ir mirties įtampą, kurią jau pirmajame eilėraštyje gražiai išreiškia nuoroda į evangelinę „druską“ (p. 9).

Manau, nesuklysime A. Šimkaus rinkinį laikydami nepretenzingu, veikiau jis skatina atkreipti dėmesį į pasitikėjimą klasikine forma ir pasirinkimu grupuoti eilėraščius pagal metų laikus. Tačiau įsiskaičius galima pastebėti, kad A. Šimkaus poezijos stiprybė – neprikišamas visuomenės žaizdų ir paties subjekto abejonių bei nuoskaudų atskleidimas. Visa tai parodoma pasitelkiant gamtos reiškinius ir išryškinant konfliktą tarp pasikartojimo ir siekio įveikti pasikartojimą: „Atmintis vis dar brauko ir plėšo, / Brauko ir plėšo, / Norėtum, kad baigtųs greičiau, / Kalendorius galėtų nutrūkti kažkur ties Kalėdom...“ (p. 82). Kitame eilėraštyje, lyg apvertus smėlio laikrodį, jautriai atskleidžiamas žmogiškosios egzistencijos nebepriklausymas ciklui: „Mano mama yra požeminė upė. / Tėkmė, prasibraunanti kiaurai kalnus. / Ilgainiui. // Tėvas sako, kad mirties nėra. / Jis tai žino. / Kodėl tad mama taip dažnai verkia? // Dar manęs klausia, / Kas tavo tėvas? // Mirties nėra atsakau, / Argi to nepakanka? // Mama verkia. / Ji upė. // Viršum jos kalnai. / Visi jos kalnai. / Seniai sugiedoti kalnai. // Po žemėm“ (p. 70). Nors A. Šimkaus poezijoje nemažai gamtos įvaizdžių, tačiau gamtos reiškiniai nėra tiesiog stebimi subjekto. Aplinka ir lyrinis subjektas nėra atskirti vienas nuo kito neperregima siena, veikiau esama abipusiškumo. Galima sakyti, pasaulis kuria kalbantįjį, o kalbantysis savyje patiria visa ko trapumą, laikinumą, todėl vis pasirodantis tuštumos motyvas neatsiejamas nuo vyksmo, nuo to, kas sukuriama ir sugriaunama.

Lyrinio subjekto būsenos, išgyvenimai išplečiami į kolektyvinę atmintį, praturtinami lietuvių tautosaka, mitologija ir savaip suvokiama bei interpretuojama krikščioniškąja religija. Šiuo požiūriu A. Šimkaus poezija pasirodė įdomiausia, nes eilėraščiuose jungiami gamtos ciklai su krikščioniškai suvokiamu laiku, krypstančiu į tikslą, kaip visa ko iš(si)pildymą. Galima sakyti, gamtos ir žmogaus pasauliai yra jungiami nenoro likti vienatvėje, nes gamta egzistuoja tarp žiemos skurdo ir jį keičiančios pavasario pilnatvės, o žmogiškoji vienatvė ir tuštuma gali būti siejamos su (ne)tikėtais atradimais: „šokam šitoj bažnyčioj / šokam nuo jos / štai mes šokam / nes mes esam / mes esam šviesa“ (p. 71). Šviesa, kaip tamsos priešybė, sufleruoja apie kitokią egzistencijos kokybę, tačiau antgamtiškumu lengvai neįtikima: „Bet vėjas. Taip, jis ir vėl kažką nušvilpė šiandien. / Tuščia mano širdy kaip pirmadienio katedroj“ (p. 29). Galop eilėraštyje, kurio pavadinimas toks kaip rinkinio, susitelkiama į kraštutinius išgyvenimus: „Paveldėjau tėvo pragarą, / Paukščiai, vakaras dega / Visuos daugiaaukščių languos. // Vėjas apeina mane / Lyg dvesiantį šunį. ---“ (p. 73). Lakoniškas, bet talpus eilėraštis tarsi akimirką anuliuoja rinkinyje vyraujančias lyrines intonacijas, atrodo labai netikėtas, bet dera bendroje knygos struktūroje, gražiai kontrastuodamas su švelnesne raiška. Panašiai ir melancholiškas subjekto nuotaikas, sentimentalumą paįvairina ironija.

Svarbu paminėti, kad eilėraščiuose neretai koreliuoja kelios prasmės, kurios gali ir pasikeisti. Pasitelkdamas įprastus įvaizdžius, poetas sukuria ne vieną jų vartojimo variantą, nevengdamas įdomesnių palyginimų, kurie atsveria mažiau pavykusius eilėraščius. Tiesa, kartais rizikuojama žodžių žaismu užgožti turinį, o pasikartojančios frazės ne visada pasiteisina, tačiau kalbama tarsi be jokių pastangų. Be to, rinkinyje vienas kitą keičiantys metų laikai byloja apie tvarkos ir harmonijos grožį: metų laikų seka sukuria saugumo nesaugiame pasaulyje pojūtį, net jei besibaigiantys metai reikalauja nuplėšti paskutinį kalendoriaus lapelį.

– IEVA RUDŽIANSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Mažasis o ir didysis P

Valdemaras Klumbys, Tomas Vaiseta. *Mažasis o: seksualumo kultūra sovietų Lietuvoje*. Monografija. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2022. 400 p.

Istorikų Valdemaro Klumbio ir Tomo Vaisetos neseniai išleista knyga „Mažasis o: seksualumo kultūra sovietų Lietuvoje“ yra populiariai parašyta mokslinė studija, kuri į istorijos tyrimų lauką įtraukia temą, ten besisvečiuojančią labai retai, ypač Lietuvos akademinėje erdvėje, – seksualumą. Išaugusi iš Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo projekto „Seksualinių normų ir elgsenos kaita modernėjančioje Lietuvos visuomenėje“ ši monografija paneigia vis dar gajų įsivaizdavimą, kad sovietinė istorija gali būti tik apie valstybinę ir ideologinę priespaudą ar tautinį pasipriešinimą jai. Sovietinė istorija yra ir apie kasdienį gyvenimą – apie moterų aktus populiariuose žurnaluose, kontracepcijos priemones ir jų trūkumą, pornografijos platinimą, homoseksualumo „gydymą“ ir kriminalizavimą, vyrų gėdinimą dėl seksualinio neišprusimo ir t. t. Sovietinė istorija yra ir apie seksualumo „potvynius“ bei „atoslūgius“, kaip juos vadina knygos autoriai, taigi šioje istorijoje galima išskirti laisvėjimo ir priespaudos stiprėjimo laikotarpius, kai privatus gyvenimas buvo daugiau arba mažiau kontroliuojamas valstybės, kai į viešąją erdvę patekdavo daugiau ar mažiau vaizdų ir tekstų, kalbančių apie kūnus, malonumą ir intymumą. Sovietmetis nebuvo vientisas priespaudos, taip pat ir seksualinės, monolitas, pro kurį neprasiskverbdavo emancipacijos spinduliai. Netgi atvirkščiai – retkarčiais sovietinė valdžia būdavo progresyvesnė, atviriau kalbėdavo apie lytiškumą, nei būdavo patogu ar priimtina jos pilietėms (-čiams). Knyga nei demonizuoja, nei siekia išteisinti sovietmetį, tačiau leidžia giliau pažvelgti į šiandieninės Lietuvos visuomenės moralės normų ir seksualinių kompleksų, taip pat ir modernaus požiūrio į šeimą, lytiškumą ir intymius santykius ištakas.

Neneigdama politinės priespaudos svarbos, monografija „Mažasis o“ įtvirtina supratimą apie sovietmetį kaip apie Lietuvos valstybės modernizacijos, kad ir kokios specifinės, laikotarpį. Nors Sovietų Sąjunga nebuvo vakarietiška liberali demokratija, visuomenės lygmeniu joje vyko procesai, panašūs į tuo pačiu metu vykusius Vakaruose, įskaitant ir Lietuvą. Šie procesai, būtent įvairių tradicinės katalikiškos / valstietiškos kultūros suformuotų elgesio modelių, moralės normų ir socialinių struktūrų irimas ir naujų modelių kūrimasis, buvo nulemti visuomenės modernizacijos. O ši kai kuriais atžvilgiais buvo greitesnė ir radikalesnė nei Vakaruose – Lietuvos visuomenė patyrė itin staigią urbanizaciją ir industrializaciją, moterų masinį įdarbinimą, medicinos ir mokslinio diskurso normatyvinį įsigalėjimą. Kita vertus, dėl politinės priespaudos ir ideologinės cenzūros galimybės reflektuoti šiuos procesus, o ypač kaip tai paveikė žmonių asmeninį ir intymų gyvenimą, buvo ribotos. Dar ribotesnės buvo galimybės maištauti prieš naujas normas ir taisykles. Dėl to toks ir pavadinimas – „Mažasis o“. Knygos autoriai teigia, kad nors tam tikra prasme sovietinėje Lietuvoje įvyko seksualumo transformacija bei išlaisvėjimas iš daugelio tradicinių normų bei suvaržymų, negalime kalbėti apie tikrą „seksualinę revoliuciją“, taigi, reikėtų suprasti, orgazmo triumfą. Jau greičiau sovietmečiu vyko „pilietinis karas“ tarp moralizuoti mėgstančios ir seksualumą reprodukcijai pajungti norinčios autoritarinės valstybės – „meilės diktatūros“ – ir praktiškai, jei ne diskursyviai, išlaisvėjusios visuomenės, kurioje vis labiau buvo pateisinami seksualiniai santykiai už santuokos ribų ir plėtėsi kūno raiškos bei atvaizdavimo galimybės.

Knyga „Mažasis o“ įspūdinga pasitelkiamų šaltinių ir seksualumo „sričių“ gausa. Klumbys ir Vaiseta apžvelgė tiek vizualiąją kultūrą, tiek ekspertinius diskursus, tiek realias žmonių seksualines praktikas. Pasak autorių, sovietinis ideologinis diskursas išaukštino meilę kaip vienintelę tinkamą priežastį ir aplinkybę seksualiniams santykiams. Meilė čia, žinoma, reiškė ne romantiškus jausmus, o nesavanaudišką pasiaukojimą ideologijos diktuojamiems visuomenės ir valstybės poreikiams, brandžios socialistinės asmenybės pergalę prieš „gyvuliškus instinktus“, t. y. prieš seksualinę aistrą ir malonumo siekį (p. 160–163). Ši „meilės diktatūra“, kaip parodo autoriai, nustatė ribas visose srityse – kiek ir kaip gali būti vaizduojamas nuogas kūnas, kokie diskursai ir kur gali diktuoti moralines normas, galiausiai, kas yra leidžiama, normalu arba visai nesuprantama asmeninio gyvenimo pasirinkimuose. Knyga parodo, kad istorinės analizės žvilgsnio perkėlimas į privačią sritį gali būti labai produktyvus ir metodologiškai, mat pažvelgus į sovietinę „meilę“ itin aiškiai atsiskleidžia komunistinės ideologijos daugialypiškumas ir įsiskverbimas į visuomenę, jos prisitaikymas prie jau egzistuojančių socialinių normų. Iš „Mažojo o“ sužinome, kad nors lyčių lygybė ir moterų emancipacija buvo neliečiamos formalios sovietinės ideologijos klišės, „operaciniu“ lygmeniu (p. 150) jos jaukiai ir be didelių konfliktų sugyveno su pamatiniais (konservatyviais) sovietinės visuomenės įsitikinimais, koks turėtų būti tikrasis vyriškumas ir moteriškumas. Knyga suteikia ir retą galimybę įsivertinti, kiek nacionalistinėmis ir katalikiškomis vertybėmis paremtas šiuolaikinis seksualumo kontroliavimas yra panašus į sovietinį, paremtą mokslu ir „komunistine morale“. Nors homoseksualumas ir kiti „nenormatyvūs“ seksualumai nėra pagrindinis knygos analizės objektas, Klumbys ir Vaiseta atkreipia dėmesį, kad homoseksualumo kaip kultūrinės grėsmės, supuvusių Vakarų įtakos produkto naratyvas buvo be kliūčių perkeltas iš oficialaus sovietinio diskurso į posovietinį tautinį naratyvą, neretai platinamas (paradoksaliai?) buvusių antisovietinių rezistentų.

„Mažasis o“ parodo sovietinės Lietuvos visuomenės giliai patriarchališką ir neabejotinai heteronormatyvų charakterį. Visgi autoriai vengia nuodugnesnės šio reiškinio kritikos, tarsi per saugų atstumą laikydami feministinę ar *queer* teoriją. Ryškiausiai ši tendencija pasirodo pirmojoje knygos dalyje, skirtoje vizualiajai kultūrai. Ši dalis, žinoma, yra ir patraukliausia skaitytojui (-ai) – visų pirma dėl to, kad Klumbys ir Vaiseta sugebėjo surinkti tikrą sovietinės erotikos, moterų aktų, seksualizuotų karikatūrų, kūną vaizduojančio modernaus meno, galiausiai net ir pornografijos lobyną. Kita vertus, ji konceptualiai ir pati sudėtingiausia – istorikės (-ai) yra įpratusios (-ę) analizuoti rašytinius ir sakytinius šaltinius, o štai analizuoti vaizdus – labiau meno ir medijų tyrinėtojų, kultūros kritikių (-ų) užduotis. Sudėtingumo prideda tai, kad tai ne šiaip vaizdai, bet vaizdai, kuriuose reprezentuojamas, absoliučia dauguma atvejų, apnuogintas, erotizuotas ar vulgarizuotas moters kūnas. Autoriai iš dalies reflektuoja, kad moterų kūno vaizdiniai buvo tai, kas sukūrė sovietinės erotinės vizualinės kultūros pagrindą. Remdamiesi Vokietijos Demokratinės Respublikos seksualumo istorijos tyrinėtojos Josie McLellan įžvalgomis, jie teigia, jog natūralistinis, estetizuotas, gamtiškas moterų kūnų vaizdavimas palaikė heteronormatyvų seksualumą ir hierarchinį lyčių santykį (p. 49). Visgi moterų sudaiktinimas nebuvo tik šalutinis ar atsitiktinis sovietinės viešosios erdvės seksualizacijos, apie kurią kalba ši knyga, reiškinys – seksualizacija buvo *vien tik moterų kūnų seksualizacija*, jokių kitų seksualizuotų vaizdinių, kaip patys autoriai ir tvirtina, sovietinė viešoji erdvė beveik nepateikė. Visgi tas faktas lieka autorių paliktas tiesiogine šio žodžio prasme skliaustuose. Sudėję sovietmečiu publikuotas seksualizuotas (moterų) nuotraukas į vieną knygą, gauname jų albumą, kuris iš dalies atkartoja tą pačią konservatyvaus švelniojo sovietinio erotizmo kultūrą.

Knyga „Mažasis o“ atskleidžia, kaip sovietinė valstybė ir ideologija ribojo ir varžė seksualumo raišką, tačiau vengia analizuoti pačioje seksualumo raiškoje užkoduotus galios santykius. Kodėl seksualizavimas reiškiasi būtent per moterų kūnų sudaiktinimą – ar tai tikrai yra tik natūrali „modernėjančios visuomenės poreikių ir troškimų“ (p. 112) išraiška? Ar nereikėtų istorizuoti, denatūralizuoti paties šio fakto, atskleisti, kad šis „poreikis“ kyla iš heteronormatyvaus vyro perspektyvos, dominuojančios tiek kultūrinėje, tiek politinėje srityse? Ar nereikėtų aiškiau reflektuoti to, kad beveik visi šios seksualizuotų (moterų) kūnų kultūros autoriai yra vyrai? Juk ne atsitiktinumas, jog „neteisingus“, „antiromantiškus“, „antinatūralius“ kūnus siekusios parodyti autorės buvo moterys, kad ir knygoje minimos menininkės Snieguolė Michelkevičiūtė ir Violeta Bubelytė. Žinoma, autorių negalima apkaltinti progresyvumo stoka – knygoje atrasime tokias sąvokas kaip „heteronormatyvumas“, „patriarchatas“, „vyro žvilgsnis“, „objektinimas“, „neteisingi kūnai“ ir t. t. Visgi iš kokios būtent perspektyvos ateina ši kritika? Nors Klumbys ir Vaiseta implicitiškai remiasi feministinės kritikos įžvalgomis, jie necituoja feminisčių autorių. Skaitant knygą gali pasirodyti savaime suprantama, jog mes šiandien kritiškai žiūrime į įvairias patriarchalinės kultūros apraiškas, tarsi jų kritika nėra feministinio judėjimo ir teorinio darbo rezultatas. Vakarietiškas feministinis judėjimas knygoje atsiranda tik kaip sukarikatūrintas monolitas: mes neturime rimtai priimti „feminisčių džiaugsmo“ dėl sovietinės kultūros tariamai nesudaiktintos moters (p. 37) ir sužinome, kad pornografija neteko revoliucinių galių, kai tapo „feminisčių taikiniu“ (p. 116).

Su panašiomis problemomis autoriai susiduria ir trečiojoje knygos dalyje kalbėdami apie seksualines praktikas, kuriose vėlgi moterų ir vyrų santykių disbalansas, vyrų dominavimas, patriarchalinės nuostatos, moterų pažeminimas ir normalizuotas smurtas prieš jas yra parodyti, kai kuriais atvejais ir pasmerkti, tačiau lieka kritiškai neišanalizuoti. Tad, deja, pakartotinai natūralizuojamas moterų „neigiamas požiūris į seksualinius santykius“, jų esą silpnesnis geismas, seksualumui moterų esą teikiama maža svarba, kas, žinoma, yra tos pačios sovietinės seksologijos klišė (p. 274). Neparemta feministinėmis įžvalgomis, kiek silpnai atrodo seksologinio diskurso analizė antrajame knygos skyriuje, kuriame Klumbys ir Vaiseta kritiškai analizuoja ekspertų atsigręžimą į moters orgazmo (ar, tiksliau, jo trūkumo) problemą. Pagrindinė autorių kritika šiam diskursui yra ta, kad esą siekdami pagerinti moterų patirtis medikai užkrovė visą atsakomybę už seksualinius santykius vyrams, tad lytiniai santykiai tapo vieta, kur „vyrai turi atpirkti visas nuodėmes“ (p. 176). Valdžios sankcionuotame medicininiame seksologiniame diskurse ėmus kreipti daugiau dėmesio į moterų seksualinį malonumą, jo svarbą harmoningiems lytiniams santykiams, vyrai ėmė suvokti savo seksualumą kaip nesėkmę, o moteriškas orgazmas virto, kaip teigia autoriai, „kovos lauku, kultūrinio konflikto, frustracijos, pykčio ir kartais panikos priežastimi, ginčo argumentu ir įrodymu, paprasčiausiu galvos skausmu“ (p. 178). Neparemti sakytine istorija ar rašytiniais liudijimais, šitokie teiginiai atrodo daugiau iš piršto laužti, nei atspindintys realią vyriškumo frustracijos sovietmečiu problematiką. Kartu menkai išanalizuotas lieka tradicinių lyčių vaidmenų įtvirtinimas vėlyvojo sovietmečio seksologiniame diskurse (Lenkijos kontekste jį puikiai analizuoja Agnieszka Kościańska), kuris stereotipizuojančiai galėjo veikti tiek vyrus, tiek moteris.

„Mažasis o“ parodo, kad seksualumas buvo sovietinės politikos objektas, kad valstybės aparatai ir ideologija vienaip ar kitaip represavo bei kontroliavo seksualumą, tačiau nepakankamai dėmesio skiria tam, kaip pats seksualumas neišvengiamai tampa galios, hierarchijos ir vidinės „politikos“ lauku. Kitaip tariant, knygos autoriai per mažai dėmesio skiria lyties aspektui ir palieka sovietinio patriarchato kritiką tik numanomą, implicitišką. Turbūt tai susiję su autorių knygoje nereflektuotu, bet neabejotinai sąmoningu sprendimu nesiremti kritine teorija. Visgi ar tai apskritai yra įmanoma rašant seksualumo istoriją? Pati privataus ir kasdienio gyvenimo istorija, supratimas, kad verta apie tai rašyti, yra atėjęs būtent iš kritinės, marksistinės teorijos perspektyvos, kuri pasaulį neišvengiamai mato per galios disbalanso, hierarchinių santykių ir išnaudojimo prizmę ir siekia žvelgti būtent iš užspaustųjų – mažųjų žmonių perspektyvos. Lygiai taip pat septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje Vakaruose išsivysčiusi moterų istorija yra kilusi iš feministinio judėjimo, atkreipusio dėmesį į tai, kad „privatu yra politiška“. Būtent dėl to mes šiandien galime galvoti, kad ir kontracepcijos istorija, orgazmo istorija, seksualinės prievartos istorija gali būti valstybės istorijos dalimi. Teigti, kad privati erdvė turi istoriją, kad egzistuojantys lyčių santykiai, kad lytiškumo reprezentacijos ar seksualumo normos turi istoriją, – visa tai yra politiniai teiginiai, parodantys galios hierarchijas ir siekiantys pokyčio. Neįmanoma suprasti mažojo o, neįvertinus didžiojo P (patriarchato) reikšmės lyčių santykiams ir intymiai sferai. Depolizituoti šios istorijos rašymą yra konservatyvus politinis veiksmas, nors ir ne intencionalus.

Ir visgi nors knyga ir nusipelnė (feministinės) kritikos, ne mažiau ji verta ir komplimentų. Tai akivaizdžiai fundamentalus istorinis darbas, atveriantis archyvinius klodus kritiniam žvilgsniui ir savirefleksijai. Galbūt „Mažasis o“ ir nesiima giluminės sovietinio patriarchato kritikos, tačiau knyga labai aiškiai atskleidžia Lietuvos visuomenėje įsišaknijusią seksualumo baimę ir jos sąsajas su autoritarine politika. Kaip parodo Klumbys ir Vaiseta, devintojo dešimtmečio pabaigoje, kai kitose srityse jau klestėjo persitvarkymo nuotaikos ir daugelis sovietinės cenzūros suvaržymų buvo sugriauti, oficialusis seksualumo diskursas grįžo prie kone stalinizmo laikų retorikos. 1988-aisiais „Jaunimo gretose“ išspausdinęs straipsnį apie „pirmosios nakties“ seksualines technikas, psichoterapeutas Levas Kovarskis buvo pasmerktas už tai, kad jo tekstas yra pornografinis, esą propaguoja „seksualinį barbarizmą“ ir žmogaus „subeždžioninimą“ (p. 200). Pasak autorių, tai signalizavo „meilės diktatūros“ konvulsijas prieš pat jau nujaučiamą režimo kaitą. Galbūt komunistinė moralė ir pakratė kojas kartu su Sovietų Sąjungos griūtimi, tačiau šiandieninėje nepriklausomoje Lietuvoje vis prasiveržiantis valdžios instinktas varžyti informaciją apie „nenormatyvų“ seksualumą primena tuometinį įsikibimą į ideologinį *status quo*. Dabar, kaip ir tuomet, valstybės mėginimas kontroliuoti, varžyti, moralizuoti yra atitrūkęs nuo realaus žmonių gyvenimo. Kita vertus, ši kontrolė apeliuoja į tai, ką autoriai vadina autoritarizmu „iš apačios“ (p. 207), – į visuomenėje nuo sovietmečio užsilikusią tendenciją represuoti tiek save, tiek aplinkinius, griežtai prižiūrėti moralines normas ir neleisti niekam nukrypti nuo įsivaizduojamo seksualumo ir lytiškumo standarto.

– RASA NAVICKAITĖ –

365 dienoms po karo pradžios praėjus. Ar Lietuvos ir Rusijos visuomenės vis dar panašios?

Vasario 24 d. sukanka metai, kai Rusija, neapsiribojusi Donecko ir Luhansko liaudies respublikų įsteigimu ir Krymo aneksija, plačiu mastu užpuolė Ukrainą. To rezultatas – kaip niekada susivienijęs Vakarų pasaulis ir net susiskaldžiusios Lietuvos visuomenės sutelktis. Tai, kad vien radarams Ukrainai suaukojome daugiau nei 8 milijonus eurų, nors esame nedidelė gyventojų skaičiumi šalis, parodė, kad Ukrainos klausimu esame kaip reta vieningi – aktyviai siekiame Dovydo pergalės prieš Galijotą – Rusiją, nors uoliai tebekeikiame vienas kitą ginčydamiesi kitais klausimais socialiniuose tinkluose.

Rusijos karas Ukrainoje tapo ir savotišku lūžiu ir katalizatoriumi antisovietiniams ir iš dalies antirusiškiems (turint omeny Rusijos įtaką ir Rusijos imperijos poskonį burnoje) elementams mūsų, kaip pilietinės tautos, tapatybėje. Po 2014 m. dar buvo naivuolių, tikinčių, kad ir rusai myli savo vaikus, kaip kadaise dainavo Stingas, 2022 m. Rusijos vadovybei šimtus tūkstančių savo vaikų išsiuntus grobti kaimynės žemių Lietuvos ir Rusijos santykius, deja, geriausiai įgarsina šviesaus atminimo maestro Stasio Povilaičio „Sudegintų tiltų“ priedainis. Nors jau retai esame tapatinami su Rusija ir rusais, o sugrįžę į Europos tautų šeimą vis labiau gręžėmės nuo Rusijos vertybių, po vasario 24 d. ėmėme suprasti, kad gyvenome pernelyg glaudžiai susipynę su rusiškuoju pasauliu. Visų pirma ekonominiu požiūriu – Lietuva buvo nemenkai priklausoma nuo rusiškų dujų, Rusija 2021 m. vis dar buvo pagrindinė prekybos partnerė, o problema iš esmės pradėta spręsti ne po daugybės Rusijos ekonominių šantažų, Krymo aneksijos ir karo prieš Ukrainą pradžios 2014 m., bet jau po vasario 24-osios. Laimė, kad ta priklausomybė daugeliu atvejų nuosekliai mažėjo, tad rusiškų dujų galėjome atsisakyti greitai – daug greičiau nei dauguma Europos valstybių.

Nuo karo pradžios atidžiai stebėjau požiūrio į Rusiją kaitą Lietuvoje ir demokratiniame pasaulyje – nuo Europos iki Japonijos ar Australijos, nes turiu giminių ir draugų įvairiose šalyse. Įdomu tai, kad „gerosios kaimynystės forumai“ daugelyje Europos valstybių steigiami nebuvo – net prieš tai antiukrainietiškais pareiškimais svaidęsi kraštutiniai kairieji Vokietijoje („Die Linke“) ar kairieji populistai Prancūzijoje (Jeanas-Lucas Mélenchone'as) turėjo viešai pareikšti pasišlykštėjimą Putino režimu, kitaip būtų netekę daugybės rinkėjų balsų. Japonijos premjeras Fumio Kishida Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje apie Rusijos elgesį kalbėjo nevyniodamas žodžių į vatą ir vienareikšmiškai įvardydamas Rusiją kaip agresorę, kas nebūdinga iki tol abstrakčiai kalbėjusiems ir, iš mūsų varpinės žiūrint, nuolaidžiaujančiu tonu su Rusija bendravusiems Japonijos vadovams. 2022 m. šioje šalyje vyko Patarėjų Rūmų rinkimai ir debatuose buvo kaip niekad daug skirta Rusijai – būtent sankcijoms. Visos didžiosios partijos, išskyrus opozicijoje esančius radikaliuosius dešiniuosius, pasisakė už griežtesnes sankcijas. O Europoje Rusijos smerkti neskubėjo ar net rankutes trynė tik dešinieji populistai ir vos vienas kitas marginalas iš kitų politinių stovyklų.

Visame demokratiniame pasaulyje (deja, neapimančiame daugumos pasaulio gyventojų, kad ir kaip mums dėl to būtų apmaudu) ištisus metus vyksta švelnesnis ar intensyvesnis rusiškumo nusikratymas. Vienose šalyse apsiribojama Rusijos oligarchų ir jų dosnių bankinių perlaidų boikotavimu, kitose – svarstymu mažinti rusų kalbos dėstymą mokyklose ar Rusijos kultūros simbolių išvijimu iš viešųjų erdvių. Kartais man tas lietuvių prarėgėjimas, kai jie dar vakar dažnai klausėsi rusiško popso, rusiškai keikėsi (ar tebesikeikia), žiūrėjo valstybinius rusų televizijos kanalus, atrodo nenuoseklus ir perteklinis. Aš pats augau Klaipėdoje ir nuolat girdėjau rusų kalbą. Todėl, skirtingai nei miestuose su mažesnėmis ir senesnę istoriją turinčiomis rusų bendruomenėmis, vaikystėje buvau susidūręs ir su kurioziškomis situacijomis, kai iš manęs buvo tikimasi į rusų kalba užduotą klausimą atsakyti rusiškai, o kai nesuprasdavau ir tai parodydavau – būdavo išreiškiamas nepasitenkinimas. Tokios patirtys mane demotyvavo rimtai mokytis rusų kalbos – kol tapau universiteto studentu. Tuomet supratęs, kad gerai nemokėdamas rusų kalbos neperskaitysiu Dostojevskio originalo kalba, neįskaitysiu caro laikų protėvių metrikų, nesužinosiu, kas parašyta giminaičių KGB tardymo bylose, ir negalėsiu peržiūrėti didelį indėlį į kino istoriją įnešusių sovietinių filmų, pasimokiau šios kalbos iš peties.

Čia noriu pridurti, kad pats esu dažniau susidūręs su gerais pavyzdžiais, kai kalbos barjerą įveikdavome abipusiu geranoriškumu – gestais ar pavieniais vienas kito kalbos žodžiais. Net ir bodėdamasis rusiškuoju pasauliu (*russkij mir*) nesu nei labai didelis rusų kalbos mokymo mokyklose oponentas, nei entuziastas. Tačiau galbūt dėl patirto didesnio šoko noras staiga atsisakyti visa ko rusiška kyla tiems, kurių aplinkoje rusų kultūros asmenų buvo mažiau ir kuriems rusiška kultūra dar visai neseniai atrodė egzotiškesnė, o ir rusiškasis pasaulis – ne toks baisus, kaip buvo piešiamas medijose. Turiu omenyje savo kartą, t. y. gimusius po Kovo 11-osios. Kai gyvenau Kaune, dažniau išgirsdavau autobuso vairuotojo ar vieno kito melomano leidžiamą rusišką muziką ir tai mane stebino, nes pačią rusų kalbą girdėdavau labai retai – miesto rusų bendruomenė tuomet sudarė mažiau nei 4 %. Vilniuje, priešingai, autobusų vairuotojai dažniau klausydavosi lietuviško radijo, nors neretai patys būdavo rusakalbiai. Gal tai labai nereprezentatyvus pastebėjimas, tačiau tokia tendencija pagrindžia mano svarstymus apie didesnį prielankumą rusiškumui, kai su jo nemaloniais aspektais nesusiduri.

Dabar būti prielankiam rusų kultūrai, net Čechovui ar Čaikovskiui, niekaip nesusietiniems su rusų karių nusikaltimais Ukrainoje, yra nepatogu ir nepopuliaru. Tiesa, 2017 m. dar atsirasdavo aukštų politikų, Rusiją vadinančių „dvasinga“ ir turinčia „daug puikių dalykų“, dabar turime nesugebančiųjų atsakyti, kam priklauso Krymas. Turbūt toks priešgyniavimas, net jei erzinantis, yra neišvengiamas demokratinės pliuralistinės visuomenės bruožas. Tai nieko neįprasta, svarbu tik, kad dauguma mūsų suprastų ir sureaguotų, kai pozicija prasilenkia su morale. Ir čia mes, kaip pilietinė visuomenė, esame nutolę nuo Rusijos. Vis dėlto matau dar daug lyginimosi su Rusija. Tai natūralu, nes, nors retai, mus pasaulyje vis dar painioja, ypač kokia kalba kalbame. Ir tai neturėtų labai stebinti – genetiškai mes gana panašūs, net ir baltų bei slavų kalbos beveik neabejotinai išsivystė iš bendros prokalbės, kuria protėviai kalbėję prieš viso labo tris tūkstantmečius, nors tai ir nėra 100 % įrodyta.

Kita priežastis lygintis – tos Rusijos mumyse dar yra santykinai daug dėl istorinių priežasčių. Suabsoliutinti genetiką čia būtų mažų mažiausia netikslu (rašizmas vadovaudamasis tokia prielaida savinasi visas rytų slavų tautas kaip rusų tautos schizmatikus), o blogiausiu atveju ir ksenofobiška – tiek ukrainiečiai, tiek rusai yra rytų slavai, tačiau, kaip matome, karo Ukrainoje akivaizdoje šios tautos savo laikysena yra pačios tikriausios antipodės. Galų gale *snochačestvo* tradicija (intymūs santykiai tarp šeimos galvos ir marčios, kai sūnus būdavo išvykęs arba kol jaunikis būdavo nesubrendęs, itin paplitę tarp Rusijos valstiečių XVIII–XIX a.) ar dar XVIII a. pr. vykdyta nušlavimo nuo žemės paviršiaus taktika kariaujant, kaip Baturyno mūšyje, rodos, šiame regione buvo įsivyravusi tik tarp rusų. Jei jau kalba pasisuka apie savęs palyginimą su Rusijos visuomene, dažnam norėtųsi pasigirti, kad anava toje ar anoje srityje toli nueita. Tačiau šįkart rašysiu apie keturis punktus, dėl kurių vis dar esame vadinami rytų europiečiais ar net buvusia Rusijos kolonija. Skiriu tik keturis, nes šiuos punktus galima lyginti su vakarų ar rytų kaimynais per reprezentatyvias apklausas. Taip pat manau, kad daugumoje šių sričių situacija galėtų būti daug geresnė, jeigu būtų pakankamai politinės valios.

1. Didesnis abejingumas ir mažesnis socialinis įsitraukimas. Sovietmečiu visiems sovietiniams piliečiams buvo dirbtinai primestas mechaninis solidarumas – visuomenės suvienodinimas: visi *graždaninai*, išskyrus TSKP elitą ar buvusius karo veteranus, vilkėdavo labai panašių modelių drabužiais, gerdavo iš tos pačios gazuoto vandens automatų stiklinės, stovėdavo tose pačiose ilgose eilėse, buvo verčiami klausytis tų pačių radijo stočių ir žiūrėjo tuos pačius televizijos kanalus, aprobuotus okupacinės valdžios, gyveno tokio paties interjero ir eksterjero daugiabučiuose, kad girti net galėjo supainioti butus skirtinguose miestuose ir taip sukurti siužetą komedijai. Tas mums įskiepytas kuklumas ateina visai ne iš tariamo panašumo į rusus, o iš laikų, kai buvo bandoma „statyti“ komunizmą, o liaudį – niveliuoti. Dėl to saugiausiai jaučiamės matydami minimaliai iš minios išsiskiriančius žmones, esame linkę žmones rėminti ir priskirti jiems stereotipinius vaidmenis visuomenėje ir nervinamės, kai tai nelimpa.

Žinoma, žlugus komunistiniam eksperimentui nebėra deramų sąlygų ir mechaniniam solidarumui – visi gyvename labai skirtingai ir paradoksalu, kad tiek Rusijoje, tiek Lietuvoje turime problemų dėl kito reiškinio – socialinės atskirties. Vis dėlto sovietinė patirtis, matyt, sumišusi su ankstesnėmis, vis dar neigiamai riboja saviraišką. Tokie posakiai kaip „daug žinosi – greit pasensi“ dar nėra pasenę, o išsišokimus slopinantis abejingumas, baimė pasirodyti kitokiam, slepiama po „man viskas dzin“ paradigma, vis dar laikomi normaliu dalyku visuose visuomenės sluoksniuose. Nors Lietuva yra padariusi didelį proveržį kaip brėstanti pilietinė visuomenė, vis dar atsiliekame nuo vadinamųjų Vakarų Europos visuomenių – ar tai būtų savanorystės mastas ir politinis aktyvumas tarp jaunų žmonių, ar jauniausios kartos dalyvavimas tokiuose judėjimuose kaip „Fridays for Future“, ar ekologinis sąmoningumas, tvari vartojimo kultūra, ar būrimasis į profsąjungas ir nesigėdijimas reikalauti geresnių darbo sąlygų bei užmokesčio. Kita vertus, nesenas rezultatų pasiekęs viešojo transporto sektoriaus darbuotojų streikas Vilniuje ar mokytojų streikai ir 2022 m. „Eurobarometro“ duomenys apie jaunimo pilietiškumą savanoriaujant ar įsitraukiant į kitokio pobūdžio visuomeninę veiklą rodo, kad jau prisivijome „senuosius“ europiečius ir esame viduriuke.

2. Neadekvatus požiūris į LGBT asmenis. Viena vertus, nesunku suprasti, jog didesnė dalis lietuvių skeptiškai žiūri į paradus būtent dėl to, kad juos laiko išsišokimu, net jei jie vyksta santūriai kaip Vilniuje ar Kaune, – maištininkai ir keistuoliai vertinami neigiamai visuomenėse, kuriose diegtas mechaninis solidarumas. Kita vertus, sunkiau rasti pateisinimą, kai homoseksualumas laikomas liga, nors Pasaulio sveikatos organizacija homoseksualumą iš sutrikimų sąrašo nusprendė išbraukti dar 1990 m., o kai kuriose šalyse (visų pirma JAV) psichiatrų asociacijos tai padarė dar anksčiau. Kalbant apie oponavimą LGBT teisėms dažnai mosuojama tariamu lietuvišku religingumu, dangstantis Lietuvos Vyskupų Konferencijos pozicija vienalyčių šeimų klausimu. Tačiau toks argumentas man atrodo iš piršto laužtas, atsižvelgiant į tai, kad Lietuva pagal aktyvių tikinčiųjų skaičių yra net sekuliaresnė nei ES vidurkis. Negana to, ir pačioje Bažnyčioje vis garsesnės įtraukios ir atviros Bažnyčios idėjos. Pats popiežius Pranciškus ar jėzuitas Jamesas Martinas yra vienareikšmiškai išsakę paramą civilinėms sąjungoms, vienoje Vilniaus bažnyčioje veikia LGBT vaikus auginančių tėvų ir vaikų savitarpio pagalbos grupė. Galų gale vienos katalikiškiausių ES šalių Malta ir Airija dažnai minimos tarp geriausiai teisiškai ir praktiškai seksualinių mažumų teises užtikrinančių valstybių. Įdomu tai, kad, „Eurobarometro“ apklausų duomenimis, viena mažiausiai religingų šalių Europoje laikomoje Estijoje požiūris į LGBT bendrapiliečius labai panašus – 53 % lietuvių ir estų pritaria teiginiui, kad LGBT asmenys turėtų turėti tokias pat teises kaip heteroseksualūs asmenys. Vis dėlto dėl politinės valios partnerystės įstatymą jie jau priėmę (nors aršių ginčų ir kaltinimų kėsinimusi į „tradicines vertybes“, beje, be žodžio „krikščioniškas“, būta ir ten).

Lietuvoje supratimo LGBT atžvilgiu neprideda ir teisinė bazė, kai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pateikęs vienokią išvadą LGBT šeimų klausimu („šeima – lyčiai neutrali“) ir tarytum suponuoja, kad partnerystės įstatymas, įskaitant partnerystės įstatymą homoseksualioms poroms, turėtų būti priimtas, o Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas siūlo – priešingą, ką rodo išleistos, bet į vaikų bibliotekas neįsileistos Neringos Dangvydės vaikams skirtos pasakų knygelės atvejis. Apskritai paranojišką norą apsaugoti nepilnamečius nuo neigiamos informacijos vertinu kaip sovietinį palikimą – kadaise to siekė partija visų savo piliečių atžvilgiu, periodinėje spaudoje vengusi minėti sunkius nusikaltimus ir maniakų siautėjimus. O juk kiekviename žmoguje esama kraupios tamsos, kurią neigti nėra sveika. Tai atspindi ir nemažai lietuvių liaudies pasakų, tokių kaip „Sigutė“, kurias dabar reikėtų drausti, nes jų, kitaip nei brolių Grimmų pasakų, niekas nenugludino. Nebijoti įvardyti, kad yra tamsa, – irgi visuomenės brandos ženklas. Beje, Stambulo konvenciją ratifikavusi užpulta ir kariaujanti Ukraina nušluostė nosį Lietuvai, taip paneigdama konservatyviausių mūsų politikų mantrą, esą neramiais laikais neverta svarstyti visuomenę priešinančių temų. Ir vėl tenka klausti, kur yra politinė valia, jei į klausimą „Ar pritariate Konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje ratifikavimui?“ dauguma lietuvių atsako teigiamai.

3. Tikėjimas sąmokslo teorijomis. Nors nėra išsamaus tyrimo, lyginančio visuomenių imlumą sąmokslo teorijoms, COVID-19 pandemija ir mažesne dalimi Rusijos karas Ukrainoje parodė, kad lietuvių imlumas joms vis dar gana didelis, ypač lyginant su į vakarus esančiomis Europos valstybėmis. Šių metų Kauno technologijos

Taikos metu kariuomenė yra pedagoginė įstaiga

► Atkelta iš p. 4

diktuojamas. Mačiau tas scenas, mačiau tuos žmones, namą, kuriame jie gyvena. O gyvena ten dviejų rūšių kaliniai ne kaliniai. Viena vertus, paprasti vyrai, kurie sunkiai dirba ir gauna velnių dėl kiekvieno menkniekio, o kita vertus – hipsteris, kuris gyvena vienas stilingame kambaryje, kuriame valgis atsiranda tiktai panorėjus, jį aptarnauja paslaugi mulatė, ir taip toliau.

– Bet paskui jis išsiduoda, kad pats ją išgalvojo, ten visai ne mulatė, o kažkas kitas; iki galo nesuprantame, kas tai yra...

– Na, kaip ir kitose istorijose čia yra fantastinis, šiuo atveju toks gogoliškas lygmuo. Bet pamatiniam lygmeny tai pasakojimas apie dvi Lietuvas. Dar Leonidas Donskis sakė, kad mūsų viešojoj erdvėj vyrauja kategoriškas skirstymas į laimėtojus ir lūzerius – kaip jis sakė, Laukinių Vakarų moralė. Visi matom, kad egzistuoja didžiuliai turtiniai skirtumai, didžiulis susipriešinimas tarp provincijos ir didžiųjų miestų, „runkelių“ ir „elito“. Taigi man norėjosi panagrinėti šitą situaciją, pavaizduoti ją apibendrinančiu, šiek tiek groteskišku vaizdu. Viena vertus, panagrinėti plačiojoj visuomenėj stiprias nuostatas, kurias Donskis ir kiti vadina „aukos sindromu“ ar „išmoktu bejėgiškumu“. Na, maždaug – be abejo, gali būti gerai. Bet kitur. O pas mus – ne, pas mus gerai nebus. Niekada. Jeigu padėtis bloga – taip ir turi būti, tai tikrovė. O jei reikalai eina geryn – ne, čia kažkas įtartina, kažkas negerai... Žinot, kai parduotuvėj ar kavinėj ateini ir pasakai – žiūrėkit, va čia to trūksta, padarykit ką nors. Koks bus tipiškas atsakymas? Ne, aš nieko negaliu padaryti, aš tik samdomas darbuotojas... čia viršininkai gali, o aš tai ne...

Bet neretai toks fatalizmas, savęs kaip bejėgės aukos suvokimas veda prie smurtu pagrįsto bendravimo, kai ieškoma atpirkimo ožio, ieškoma kitokio nei mes, kurį galima pažeminti, išlieti nepasitenkinimą dėl blogo gyvenimo.

Kita vertus – vėl grįžtam prie žiniasklaidos, popkultūros, – turime nežabotą, kosminį narcisizmą, krūvą „žvaigždžių“, kurios yra žinomos dėl to, kad žinomos. Istoriją rašiau prieš keletą metų, kai atrodė, kad ta provinciali beskonybė visiškai triumfuoja, todėl joje yra tokio tylaus įsiūčio. Bet...

– Ar dabar tau atrodo, kad reikalai šiek tiek pasitaisė?

– Geras klausimas. Kaip tik eidamas čia apie tai galvojau. Žinoma, negaliu atmesti, kad aš pats mažiau kreipiu dėmesį, o gal tiesiog pripratau, – bet man atrodo, kad per pastaruosius keletą metų atsirado tam tikrų properšų. Kad ta banga šiek tiek atslūgo.

Nors, pavyzdžiui, naujausias visuotinis amžinatilsį Jagelavičiūtės gedėjimas mane vis dėlto nustebino...

– Man daugmaž suprantama, tik neaišku, kodėl, pavyzdžiui, lrt.lt *tam gedėjimui skyrė tiek dėmesio, kad po to dar įvyko, nežinau, kaip etiškai pasakyti, grandininės savižudybės.*

– Tai va, atrodo, kad atsirado properšų, bet po to bambt toks dalykas ir galvoji, dievulėliau... Bet, baigiant apie mano parabolę, ten visą laiką yra ir viltis, kad tokia padėtis neamžina. Kad jei ne mes visi, tai kai kurie iš mūsų, o gal kažkas ten, viršuje, ją pakeis. Ir baigiama juk Evangelijos parafraze – tam, kuris ateis, aš nevertas batų raištelio atrišti...

– Apysakoje specifinis santykis su moterimis, nes citadelėje gyvena vien vyrai. Aišku, vaizduojama mulatė, kuri iš pradžių yra tarnaitė, bet kartu ir sekso darbuotoja. Jos vaidmuo kinta, ji pavirsta tarsi įsakmia jo vadove. Ir man čia įdomu, kaip tą suprasti. Ironija feminizmo atžvilgiu?

– O ne, greičiau priešingai. Čia ironizuojami žmonės, kurie viską traktuoja kaip vartojimo objektą. Aš noriu to, noriu ano, man reikia maisto, televizoriaus, erotinių malonumų, ir privalau tuoj pat viską gauti. Kodėl? Dėl to, kad aš to vertas, kaip reklamoj sakoma.

– Skaitydama „Paukščius virš Lenino aikštės“, atkreipiau dėmesį, kad ten yra lūžio, perėjimo iš vienos epochos į kitą motyvų. Ketvirtoji apysaka yra meditatyvus pasakojimas apie Kuršių neriją dabarties laiku, bet ten irgi vis išnyra sovietinio gyvenimo reliktai. Natūraliai tą fiksuoji? Aš tikriausiai irgi fiksuoju, bet gal čia toks studijų poveikis. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute tuo pačiu metu lankėme sovietmečio seminarus. Gal tai sukūrė atidumą praėjusio laiko detalėms? Ar tu jautiesi ribos žmogus, perėjęs iš vienos santvarkos į kitą?

– Tyrimų Literatūros institute nebūčiau daręs, jeigu tie laikai man nebūtų asmeniškai svarbūs. Man atrodo, kad mano kartos akiratyje tarybinė epocha išliks iki gyvenimo galo, nes tai buvo vaikystė, paauglystė, kai susiformuoji kaip žmogus. Juo labiau dabar, kai gyvenimo tempas toks spartus ir per smegenis praleidi tiek daug, o po kiek laiko nebelabai ką prisimeni. Tuo tarpu tuos dalykus, kurie įvyko prieš trisdešimt metų, prisimeni puikiai, su visom spalvom ir kvapais. Tiesiog, matyt, taip veikia atmintis ir šiuo atveju ji tą praeitį dar paryškina, nes tai buvo kita santvarka, kuri pranyko gana staigiai ir radikaliai. Juk mes kiekvienas ir kaip visuomenė stengėmės nuo jos atsiriboti, užbrėžti brūkšnį, kurti kitokius santykius. Taigi to laiko nebėra, jis dingo – bet kartu ir ne visai. Jis kažkur yra, kažkur glūdi, ir todėl man atrodo, kad apie tai literatūroje per mažai kalbama.

– Man atrodo, kad pastaruoju metu gana daug... nes pasirodė tokių kūrinių: Šapokos, Kmitos romanai.

– Na, šitoj apysakoj mano tema – ne pats laikas, o jo prisiminimai, inkliuzai dabartyje. Bet apskritai, matyt, ne vienam ateina toks poreikis – išryškinti tą lūžį, apmąstyti jį dar kartą. Tam tikros temos kybo ore; taip, pavyzdžiui, nutiko su „Vienu nuliu“ – dabar skaitau čekų autorės Bellovos romaną „Ežeras“, kuris parašytas panašiu metu kaip ir mano apysaka. Ir randu daug panašumų – tai irgi distopija, kur vaizduojama lyg ir Vidurio Azijos valstybė, bet nekonkreti, kur likusi pusiau tarybinė tvarka, žiaurūs papročiai... Per pastaruosius metus sukurta nemažai distopijų, gal ir nujaučiant Ukrainos karą.

– Gerai, kad paminėjai Ukrainos karą. Su Mariumi Buroku ir Donatu Petrošiumi neseniai vežėte paramą Ukrainai, ir Rašytojų sąjunga skelbė, kad renkami pinigai ir reikalingi daiktai. Be to, kaip minėjau, esi savanoris, jeigu ką, eitum į frontą – ką tau tai reiškia?

– Na taip, parama Ukrainai susijusi su mano tarnyba kariuomenėje, nes aš, tiesą sakant, ir buvau tas iniciatorius, kuris paskambino Mariui ir pasakė, kad reikia ką nors daryti. Reikia važiuoti į Ukrainą pažiūrėti, kaip gyvena šalis, kuri kovoja ir už mus; o tada iš karto, aišku, kilo mintis – negi važiuosi tuščiom rankom, reikia nuvežti, ko jiems labiausiai trūksta.

Dėl gynybos ginklu – viena dalis manęs tikisi, kad to nereikės daryti. Egzistuoja toks paradoksas: kuo labiau ruošiamės karui, tuo mažesnė tikimybė, kad mus iš tikrųjų užpuls. Turime būti kuo geriau pasiruošę – ne tik kariuomenė, bet ir visa visuomenė ir sąjungininkai. Turime mokytis kariauti, pirkti baisiai brangius ginklus, šaudmenis ir taip toliau – tam, kad mūsų priešus atgrasytume nuo užpuolimo, nuo karo.

Šiaip taikos metu kariuomenė yra pedagoginė įstaiga, kurioje išmoksti daug naudingų dalykų – visokių išgyvenimo gudrybių, teikti pirmąją pagalbą. Mūsų kuopos specializacija yra informacija ir komunikacija, taigi lavinamės ir šitoje srityje. Be to, palaikai fizinę formą, bastaisi po miškus, bendrauji su labai skirtingais įdomiais žmonėmis. Išėjimas iš savo aplinkos, savo burbulo – man jis daug davė.

O kaip bus karo atveju? Prieš keletą metų parašiau tokią pjesę, kur įsivaizduoju, jog netolimoje ateityje Lietuvą vėl užpuolė Rusija, ir mes vėl kariaujame partizaninį karą. Ir jos veikėjai svarsto, kodėl jie nusprendė priešintis. Vienas atsako, kad dėl pačios kovos, valios stiprybės, priešo įveikimo. Dėl vyriškos garbės. Kitas personažas, beje, moteris, sako, kad dėl kitų žmonių, dėl bendražygių. O trečias personažas – jis pats nežino, kodėl čia atsidūrė. Kai buvo paduotas pavojaus signalas, jam spragtelėjo, gal suveikė disciplina, jis prisiminė algoritmą, pačiupo kuprinę ir nubėgo į susirinkimo vietą. Man atrodo, kad kiekvienam kary yra tie trys atsakymai, trys motyvacijos.

Kadaise per pratybas Trakuose turėjom užduotį pabendrauti su žmonėmis, prisistatyti, išsiaiškinti, ką jie mano apie kariuomenę ir panašiai. Kalbamės su senyvu inteligentišku vyru. Klausiam: kaip jūs vertinat Lietuvos kariuomenę? Jis sako: iš esmės gerai, o kaip bus karo metu – pamatysim.

– Ir paskutinis klausimas: kaip atsiranda apysakos idėja? Ar turi pirminį, atraminį konceptą, ar tiesiog intuityviai rašosi?

– Įvairiai. „Vieno nulio“ idėja atsirado po olandų vienuolio rekolekcijų. Beje, jo brolis buvo NATO generalinis sekretorius. Kažkada per viršūnių susitikimą lankydamasis Lietuvoje jis atvažiavo į vienuolyną pasimatyt su broliuku. Tasai vienuolis – gyvo, aštraus proto, su gera ironija. Po jo rekolekcijų istorija tiesiog įsižiebė kaip lemputė, ir niekaip negalėjau jos išjungti, kol nepabaigiau iki galo.

O paskutinę apysaką dėliojau po kruopelę – buvo idėja, kad reikia parašyti apie žmogų, kuris praranda gyvenimo skonį, nori pabėgti nuo rutinos, nuo savęs ir išvažiuoja į pajūrį. Ir kaip tik pradėjęs rašyti gavau vietą į rezidenciją Nidoj. Kiekvienais metais po vieną tokią stipendiją būna, ir aš ten parašiau nelabai tikėdamasis. Žiūriu – o, gavau. Na tada nuvažiavęs viską labai kruopščiai ištyriau ir išvaikščiojau; galima sakyti, viskas ten dokumentiška. Ir pasakojimas dėliojosi po truputį dar ir dėl to, kad jo kompozicija laisvesnė, paremta pasikartojančiais leitmotyvais kaip muzikoj.

Apskritai turbūt akivaizdu, kad man labiausiai rūpi ne avangardiniai eksperimentai, o pats pasakojimas; kad skaitytojas klaustų taip, kaip klausdavau aš, kai vaikystėj tėvas nutraukdavo savo istorijas įdomiausioje vietoje – o kaip toliau? O kaip toliau? Man tai yra vienas iš didžiausių prozos privalumų ir malonumų – net jeigu ir nujauti, kuo viskas baigsis, vis tiek smalsu, vis tiek skaitai.

---

universitete atliktas tyrimas parodė, kad sąmokslo teorijoms imlių lietuvių skaičius siekia 40 %. Tai signalizuoja, kad didelė dalis lietuvių nesijaučia esą savo gyvenimo šeimininkai, ir tai liūdina. Visuomenės patiklumą įrodo horoskopų beveik visuose dienraščiuose ir žurnaluose gausa, „Ekstrasensų mūšio“, melagienų ir panašaus pobūdžio laidų populiarumas. Skaičius Rusijoje galima tik numanyti, suponuojant, kiek daug melagienų ir sąmokslo teorijų sukuriama ir platinama būtent per rusakalbius kanalus. Tai rodo, kad visuomenė serga. Gerai, kai sąmokslo teorijos gali prajuokinti ar net įkvėpti parašyti detektyvą, blogiau, kai jomis taikomasi į tam tikras visuomenės grupes ar jei kyla grėsminga pandemija.

4. Kai kuriose savivaldybėse įsivyravę autokratija ir nepotizmas ir šių reiškinių toleravimas. Kadangi artėja rinkimai, sąmoningai nevardysiu tų savivaldybių, tačiau, manau, tekstą skaitančiajam ir taip aišku. Dauguma mūsų neigiamai vertina nedemokratines tendencijas aukščiausioje valdžioje, kai kuriais atvejais net labiau nei rinkėjai pavyzdinėmis demokratijomis laikomose Vokietijoje ir Švedijoje, kur į parlamentus yra išrinkta fašistuojančių partijų atstovų. Vis dėlto kalbant apie merus randama pateisinimų, esą vienvaldžiaujant darbas efektyvesnis, esą rezultatas galįs pateisinti priemones.

Be Europą ir visą demokratinį pasaulį sukrėtusio karo metinių, šiemet minėjome ir 105-ąsias valstybės atkūrimo metines. Nepaisant daugybės nesėkmių ir praradimų, 1990 m. atkūrėme nepriklausomybę. Buvo laikas, kai Lietuvos ir Rusijos visuomenės turėjo daug panašumų ir dėl to anaiptol nebuvo ko gėdytis – ypač 1990 m. birželio 12 d., kai Rusijos demokratai paskelbė suverenitetą nuo SSRS, ar 1991 m. sausio ar rugpjūčio mėnesiais. Tačiau jau nuo 1993 m. konstitucinės krizės Rusijoje ir to, kaip ji buvo „išspręsta“, ėmėme viena nuo kitos tolti. Įdomu tai, kad labai panašiu metu ir Lietuvą buvo ištikusi gili politinė krizė, o jos kulminacija tapo Pakaunės savanorių maištas. Laimei, po 1993 m. mes nenusisukome nuo demokratinio kelio, o demokratinė Rusijos opozicija būtent 1993 m. įvykius Maskvoje, Vyriausybės rūmų šturmą, sieja su trumpo atgimimo Rusijoje pabaiga. Juk paskui buvo žiaurus Čečėnijos karas, o galop – ir Vladimiro Putino iškilimas.

Praėjus trims dešimtmečiams pagrindinis skirtumas tarp Rusijos ir Lietuvos (ar Ukrainos) visuomenių – visuomenės gyvybingumas ir organiškas santykis su valstybe. Visuomenės gyvybingumas ir pilietiškumas pasireikš ir tuo, kad perskaitę šį tekstą lietuviai turės įvairią nuomonę. Jau nebesame ta visuomenė, kuri valdžios bijo ir tikisi kietos, bet maitinančios rankos, dažnas mūsų yra sukūrę asmeninį ryšį su valstybe. Karo akivaizdoje matome, kad žmogaus vertė Lietuvoje yra nepalyginamai didesnė nei Rusijoje, kur politiniams tikslams negailima dešimčių, gal ir šimtų, tūkstančių rusų gyvybių. Kita vertus, kriminalinėje kronikoje pas mus vis dar per dažnai šmėžuoja žmogžudystės ir savižudybės, tad yra kur pagerinti situaciją. Lygindami save su Rusija, ypač dabar, kai ši šalis yra apimta didelės moralinės krizės, daug kur galime save nudžiuginti, tačiau kitokį vaizdą gautume dažniau imdami lyginti save su visai šalia esančiomis Švedija, Danija ar net Vokietija. Čia vien gyvenimas kitoje informacinėje erdvėje nepadės – akivaizdu, kad reikia ir socialinių, ir ekonominių sąlygų, panašesnių į esančias Vakarų Europos šalyse, nes pakankamos lėšos leidžia turėti daugiau laiko atrasti save, praplėsti akiratį ir ugdyti kritinį mąstymą.

Galbūt bus klausiančiųjų, ar Lietuvos ir Rusijos dichotomija, kur Rusija įvardijama kaip blogiukė, o mums bereikią daryti viską priešingai, nei daroma Rusijoje, nedegina paskutinių tiltų. Anaiptol. Tikiu, kad jeigu susiklostys geriausias scenarijus ir dauguma Rusijos visuomenės bei politinis elitas atsimes nuo imperialistinės / mesianistinės tradicijos ir grįš prie zapadnikų diskurso, ir tai įvyks ne per vėlai, rusų tauta išgis. Tokiu atveju noriu, kad kadaise vėtyta ir mėtyta, bet sėkminga ir klestinčia šalimi tapusi Lietuva, jos visuomenė būtų pavyzdys.

– AUDRIUS SABŪNAS –

KASPARS ZĀLANS

Žmoniškumo mokestis

Kasparas Zālanas (g. 1994) – latvių poetas, poezijos vertėjas, menininkas ir literatūros kritikas, savo tekstus publikavęs tokiuose latvių kultūros leidiniuose kaip „Satori“, „Punctum“, „Domuzīme“, „Jaunā Gaita“, „konTEKSTS“ ir „Kultūrzīmes“.

„Ar latvių kalboje yra linksniai?“ – staiga, mums kirtus Lenkijos ir Lietuvos sieną ir artėjant prie kelionės tikslo – Marijampolės, – juokdamasi pasiteirauja ukrainietė pabėgėlė, mokytoja Irina. Krūptelėjau – kelyje praleidome jau beveik trisdešimt valandų, nusnūsti man pavyko kokias porą. Nuo išvažiavimo antrąjį kovo vakarą nebuvo daug laiko refleksijoms; nors kelias ilgas ir monotoniškas – o ypač važiuojant per Lenkiją, ką patvirtintų kiekvienas tolimųjų reisų vairuotojas, – dauguma minčių buvo nukreiptos į susilaikymą nuo miego ir nerimą dėl to, kas bus. Kaip bus prie sienos, kaip mus pasitiks pasienio pareigūnai, kokios emocinės ir fizinės būklės bus pabėgėliai?

Su porininku Armandu nesame vienintelis ekipažas, tikrai ne: iš Rygos, iš draugijos „Tavi draugi“, tą patį vakarą su mumis išvažiavo kokie dvidešimt ekipažų, o ir kitomis dienomis buvo panašus skaičius. Kai vėliau, kovo septintąją, atvykau į draugijos sandėlį padėti suruošti siuntas pabėgėliams, mačiau, kad pas Ukrainą paliekančius žmones jau važiuos dviejų aukštų autobusas, taip pat aibė mažų autobusiukų. Buvo ir žmonių, kurie kiauras naktis važinėjo iš Latvijos ir atgal, gelbėdami žmones ir tarpe pamiegodami, gerai, jei kokias šešias valandas.

Padėti žmones motyvuoja įvairiausios priežastys. Už visus, žinoma, tvirtinti negaliu, bet iš *čatų* ir pokalbių susidarė įspūdis, kad netrūksta tokių, kurių priežastys yra grynai asmeninės (giminės / draugai / pažįstami Ukrainoje; kitados atlikta tarnyba arba darbo ten patirtis), o kitiems tai galimybė praskaidrinti monotonišką kasdienybę ir bent trumpam ją kuo užpildyti. Šiuo atveju, mano nuomone, neegzistuoja tokia motyvacija kaip paviršutiniška ar „netinkama“, kai tiesiog padedama žmonėms. Ir mane vykti paskatino greičiau egocentriškas kaltės jausmas – jausmas, kad mano tuomečiai pagrindiniai darbai (redagavimas, vertimas) yra beveik vieni juokai, kai už aštuonių šimtų kilometrų miršta vaikai ir naikinama visa kultūra. Kad yra neteisinga postringauti savo tiesas su pažįstamais, perdžiant ant fotelio, neišnaudojant savo jaunystės ir jėgos. Žinoma, kaip jau dauguma, ir aš pirmosiomis dienomis tiek aukojau, tiek ėjau į protestą prie ambasados, bet šiame gyvenimo laikotarpyje man pasisekė, kad nebuvau pakankamai užsiėmęs ir galėjau paprašyti savo viršininko poros laisvų dienų (kurias atidirbčiau savaitgalį) ir atvykti į pagalbą.

Atrodo, kad dabar jau nė vienam padoriam žmogui nekyla nė mažiausios abejonės: šis karas nėra tik militaristinis konfliktas tarp totalitarinio agresoriaus ir ryškiai mažesnės, bet didvyriškesnės valstybės, kuri amžių amžius tenori apsisprendimo teisės. Manau, kad šis konfliktas žymi ir istorinio lūžio tašką, paradigmos pokytį tarp aiškiai nesuderinamų žmogaus būties ir savęs suvokimo modelių. Tarp – iš vienos pusės – noro turėti nuomonės laisvę ir tarpusavio pagarbos ir – iš kitos pusės – tikėjimo tik kumščio galia. Tarp noro gyventi platesnėje tautų draugėje ir azartiško noro praryti ir aneksuoti. Tarp noro kelti pragyvenimo lygį visiems visuomenės sluoksniams ir šuniško įsakymo „jei neinkšiu, tai šeimininkas ko nors numes“. Sąrašą būtų galima tęsti be galo be krašto.

Daug rašau apie idealus, bet kokia buvo realybė su pabėgėliais prie sienos?

Kai pasiekėme pasienio punktą prie Lvivo, tikėjausi pamatyti tūkstančius išalkusių, šalčio nukamuotų pabėgėlių, kurie beveik pasiruošę peštis dėl galimybės būti išvežtiems toliau nuo jų palikto pragaro. Nieko tokio mes nepamatėme. Kaip pasirodė, pabėgėliai sieną pasiekia bangomis, neretai vakarais, nes įprastai tai yra laikas, kai į Lvivą ir kitus pasienio miestus atvyksta traukiniai iš likusios Ukrainos. Kai kuriems ekipažams dėl to teko savo pabėgėlių „palaukti“, nors laiką galėjo lengvai užimti, iškraustydami atvežtas maisto prekes, rūbus ar tiesiog po ilgo kelio nusnausdami. Ir, kad nekiltų nesusipratimas, pabėgėliai tikrai pasirodė ištisomis eilėmis vakare.

Mūsų atveju tai buvo jau prieš tai minėtoji moteris su savo senele ir dviem sūnumis (bei dviem šunimis, iš kurių vienas buvo aklas čihuahua). Dėl šunų galiausiai padalinome šeimą į dvi mašinas. Skaitytojui, kuris tikisi širdį veriančios patirties iš fronto, teks nusivilti. Apie tokias patirtis žmonės retai jaučia norą ką nors plačiai pasakoti, o ypač kai traumos palyginti neseniai patirtos. O mūsų vežta šeima iš tiesų turėjo traumų, nors šiuo atveju, kaip liudija labai senas angliškas priežodis, „velnias slypi detalėse“.

Mažo berniuko žvilgsnyje, kuris per ilgai buvo įbestas į vieną tašką, ar išraiškoje, kurios niekada neturėtų būti aštuonmečio veide. Akimirkoje, kai motina smarkiai susigūžė ir pasitraukė nuo šalia pravažiuojančio Lenkijos greitosios pagalbos automobilio sirenų, nes jos pirmoji asociacija buvo antskrydis. Fakte, kad Irina iki pat Lietuvos sienos pakeliui su mumis kalbėjo gana mažai, nes, negalvojant apie nuovargį ir skausmą, atrodo, nebuvo iki galo tikra, kad nesame prekeiviai žmonėmis. Spėju, kad trūkstamas detales skaitytojas gali susidėlioti pats.

Tokius kiek lakoniškus pokalbius mes turėjome tik Lietuvos teritorijoje paskutinį mūsų bendro kelio pusvalandį: apie jos jau buvusį Kyjivo anglų kalbos mokytojos gyvenimą (dėl ko iš pradžių ji pasiūlė kalbėti angliškai, ne rusiškai), apie krintančias bombas, kurios, tarytum įprastą dieną, ją žadino vietoj žadintuvo. Apie bėgimą žvėriškomis sąlygomis, pakeliui greitai griebiant pasus ir į lagaminus grūdant visą reikalingiausią mantą. Apie Ukrainoje likusį vyrą, kuris pasiliko kariauti ir kuris, beje, yra (ir aš iš tikrųjų tikiuosi, kad galiu vartoti šį žodį dabarties laike) rusakalbis iš Charkivo. Apie Irinos nuostabą, kad prie Lietuvos nėra pasienio kontrolės, nes, matyt, po Europos Sąjungą nėra daug keliauta. Ir galiausiai apie jos meilę ir susidomėjimą kalbomis bei ukrainietišką muziką, kurią ji taip mėgsta.

Atrodo, dar dabar aiškiai atsimenu jos malonų, garsą *h* pabrėžiantį ukrainietišką akcentą bei madą susijaudinus vartoti vis daugiau ir daugiau ukrainiečių kalbos žodžių, galiausiai visiškai pereinant į ukrainiečių kalbą (taip sužinojau, kad ukrainietiškai „siena“ yra *кордон*, o pakeldami ragelį jie sako *добре*).

Ir nepaisant viso kito – drąsą ir užsispyrimą, kurį ši tauta, atrodo, jau nuo mažumės iščiulpia kartu su motinos pienu. Pasiekus tikslą, Irina sakė, kad pabėgėlio statuso dar nesieks, nes „dar negali žinoti, kaip viskas Ukrainoje pasibaigs“.

Atrodo, kad tokių straipsnių pabaigos reikalauja daugiau įžvalgų ar suprantamos santraukos. Bet pasakysiu sąžiningai, kad abejoju, ar įmanoma bent ką nors išmintingo pasakyti apie tokį fundamentaliai beprasmišką dalyką kaip karas. Ypač todėl, kad pats nesu to patyręs ir tikiuosi, jog niekada ir nepatirsiu. Ypač todėl, kad mano protui, *bliat*, vis dar nesuvokiama, kaip mes, kaip rūšis, vienu metu siunčiame erdvėlaivius į Marsą, o kartu iš šalies stebime, kaip per vieną moralinį luošį dėl jo niekšiškų ir primityvių ambicijų tūkstančiai jaunų berniukų paverčiami malta mėsa, moterys prievartaujamos, o vaikai miršta nuo dehidratacijos. Kaip sprogdinamos ir deginamos bažnyčios, mokyklos ir pensionai. Kaip žmonės laidojami masiniuose kapuose ar tiesiog sudeginami lauko krematoriumuose, kad nebūtų įrodymų. Ir netrūksta žmonių, kurie visame šitame įžvelgia kai ką tauraus ir reikalingo.

Priminsiu dar kartą – tai yra laikmetis, kuriame mes sugebame gaminti elektrą iš specialiai įrengtų gatvių, pakeisti trūkstamas galūnes mechaniniais protezais ir pasiekti visos žmonijos žinias nešiojamaisiais kompiuteriais.

Taigi, ne, nežinau, ar galiu pasiūlyti ką nors daugiau nei mano asmeninė filosofija. Kad nedideli darbai neretai turi didžiulę reikšmę – jie gali įkvėpti, jie gali nuvesti prie platesnio masto veiklos. Kad neatlyžtanti parama ir empatija nieko nekainuoja, bet jų mums niekada nebus per daug. Kad per didelis egocentrizmas, mano nuomone, yra pirmas žingsnis blogio link. Kad beveik visi mes turime tiek galimybę, tiek atsakomybę sumokėti šį žmoniškumo mokestį. Taigi – aukokite! Savanoriaukite! Domėkitės ir būkite empatiški! Ir galbūt tada su laiku, po truputį būsime surinkę pakankamai, kad iš naujo būtų pastatytos mokyklos ten, kur dabar yra duobės, ir kad suprastume, kodėl mokyklos ten turi likti. Amžių amžiams.

punctummagazine.lv
Vertė Saulė Kubiliūtė

Gyvenimas gyvenime

► Atkelta iš p. 9

Kaukiant sirenoms, mano draugė Maša nuėjo virti barščių. Mano draugė Olia kepė pyragėlius su bulvėmis. Mano draugė Julia meldėsi sėdėdama su dviem katėmis prieškambaryje. Mano draugė Katia stovėjo eilėje prie Lenkijos sienos – su dviem katėmis ir dviem vaikais. Mano draugė Vira ieškojo automobilio, kad išvežtų iš Černihivo sergantį šunį į saugią vietą, kur geri veterinarijos gydytojai. Karas, karas, karas...

Kyjive paskelbė komendanto valandą. Dabar nuo aštuntos vakaro ligi aštuntos ryto iš namų – nė kojos, nebent skubiai nuskuosti į artimiausią slėptuvę. Sutemo. Gatvės garsus papildė automatų tratėjimas. Pauzes tarp oro pavojaus sirenų gaubė tiršta apsunkusi tyla. „Dar vakar“ šiuo metu po miestą zujo restoranų kurjeriai, skambėjo muzika, skriejo mašinos, kaimyninių namų languose mirgėjo šviesos, miestas pulsavo, kvėpavo, gyveno. O dabar pro siaurą žaliuzių plyšelį įžiūrėjau tik juodus mokyklos priešais mūsų namus langus ir ištuštėjusį visiškai naują daugiabutį su dideliais langais iki grindų per visą fasadą. Tik tik tame name ėmė rastis nauji gyventojai, ir veikiausiai ligi vakaro ten nebeliko nė vieno – išvažiavo visi, išskyrus apsaugininką.

Vištą baigėme kepti jau tamsoje – privalėjome laikytis šviesos maskuotės režimo. Gyvenimas persikėlė iš kambarių į koridorių. Nuo lovų susirinkome antklodes ir pagalves, taisėmės miegoti – Antonas ant sofos pagalvių, aš pasiklojau jogos kilimėlį ant storo antklodžių sluoksnio. Šalimais pastatėme tris kačių narvelius, išklotus palutėmis, kiekviename raštelis su mūsų telefonų numeriais. Dėl viso pikto. Pagaliau susikrovėme išgyvenimo kuprines – kiekvienoje po vandens buteliuką, kačių ėdalo, skardinė troškinio, šokoladukas, žirklės, vaistai, kojinės, apatiniai, dantų šepetėliai, išorinės baterijos. Ilgai dvejojau, mat baisingai norėjau įsidėti didelį flakoną labai brangių kvepalų, kuriuos man padovanojo mama, kai pirmoji mano knyga išvydo šviesą. Kvepalai buvo be galo brangūs, normalūs žmonės paprastai neišmeta tokių pinigų kvepiančiai alkoholinei substancijai flakonėlyje, bet mama žinojo, kaip ilgai apie juos svajojau, todėl ir padovanojo. Iš visos didelės kvepalų kolekcijos man norėjosi išgelbėti būtent šiuos, bet akimirką įsivaizdavau save bėgančią per apšaudymą su kuprine, katėmis, krepšiu... ir atidedu kvepalus šonan.

Vyrui paskambino brolis iš Niujorko. Pasakė, kad netūnotume namie, o eitume į slėptuvę. Iš Jerevano paskambino kitas vyro brolis. Prisakė nesėdėti namuose, o slėptis slėptuvėje. Paskambino vyro pažįstamas iš Chersono. Parodė savąją slėptuvę namuose ir šautuvus, kuriais jiedu su tėvu gins savo namus. Vyro motina iš Niujorko, aistringa putino ir didžiosios rusijos gerbėja, nepaskambino nei tądien, nei kitądien, nei po mėnesio, nei po dviejų.

Kaukiant sirenoms, gulėmės miegoti. Pratisas jų garsas visai netrikdė kačių, mat sireną iki tol tikrindavo kas mėnesį ar du, keletą metų iš eilės, tad jos spėjo prisitaikyti, o štai grėsmingas dangaus dundesys gyvūnus išties gąsdino. Irzlios ir sutrikusios, kad durys į kitus kambarius joms uždarytos ir yra verčiamos nakvoti su mumis koridoriuje, visos trys nervinosi ir nenorėjo laikytis „dviejų sienų taisyklės“, mėgino bet kokia kaina prasibrauti bent į vieną iš kambarių.

Pirmą kartą namuose guliau miegoti visiškai apsirengusi – vilkėjau šiltą patogią sportinę suknelę su gobtuvu, tankias šiltas pėdkelnes, kojines. Žinoma, segėjau liemenėlę. Išgyvenimo kuprinės glaudėsi prie laukujų durų.

Tą dieną daug dalykų man nutiko pirmąsyk.

Pirmą sykį bijojau išeiti iš namų.

Pirmą sykį pasirodžiau gatvėje be makiažo.

Pirmą sykį gaminau maistą kaukiant sirenoms – tikroms, o ne bandomosioms.

Pirmą sykį trinkau galvą nenusirengusi.

Pirmą sykį miegojau koridoriuje, ant grindų.

Pirmą sykį meldžiausi.

Pirmą sykį nejungiau šviesos tamsiame bute.

Pirmą sykį langus apklijavau skerskryžiais.

Pirmą sykį prisimatavau žodį „karas“.

Iš: Ольга Карі. Життя посеред життя. Київ: Yakaboo Publishing, 2022
Vertė Donata Rinkevičienė

Iš Sarbievijaus kiemo liudijimų

Universiteto Sarbievijaus kiemas – itin stipri energinė erdvė senajame Vilniuje. Jo intelektinė ir emocinė energija šimtmečiais skleidėsi virš miesto gausindama jo galias ir trauką. Čia kėlėsi „į žvaigždes“ tūkstančių tūkstančiai humanitarų – mokytojų, poetų, filosofų, profesorių, čia blykčiojo jų talentų žiežirbos, čia jie telkėsi į nuolat atsinaujinančią *res publica*. Čia prie garsaus beržo gimė begalė kūrybinių sumanymų, skambėjo gražiausi iš gražiausių kūrinių. Čia buvo ir lieka nenutrūkstamų susitikimų ir išsiskyrimų vieta. Kiemą gaubia amžino tekamumo, kaitos, trapaus laikinumo aura.

Kadaise kiemo simbolis – senas beržas – nukentėjo nuo ekstremalių orų ir jau nebesipuikavo savo gyvybingu žavesiu. Ir atsitik tu man taip, kad ant netoliese stūksančio pastato karnizo, kabindamasis į ribotas dirvožemio atsargas, stiebėsi naujas berželis. Gerieji žmonės nukėlė tą liauną gyvybę ir pasodino į senojo vietą. Kiemelio agora vėl atgijo.

Nežinau, kaip kitados, o septintajame dešimtmetyje, mano studijų laikais, Istorijos-filologijos fakultetas pasižymėjo itin išradingais renginiais: fuksų krikštynomis, studijų mediumais ir diplomantų palydėtuvių fiestomis. Jų metu kiemelis virsdavo tikru skruzdėlynu; čia rinkdavosi visi – studentai, dekano komanda, dėstytojai, šlavėjos ir sargai, tarp pastarųjų buvo ir ypač pasižymėjęs asmuo, apie kurį sklandė legenda, kad paaukojo sveikatą gelbėdamas Universiteto bibliotekos lobius iš gaisro liepsnų.

Naujokų „krikšto“ sueigos buvo rengiamos skubotai (rugsėjo antrą trečią savaitę), diplomantų šventę nustelbdavo vasaros pagundos, o štai mediumai buvo kone kruopščiausiai rengiama ir patraukliausia šventė. Studijų vidurio įvykis pelnė išskirtinį populiarumą. Po dvejų su puse metų bėgiojimo iš vienos auditorijos į kitą (kartais per kelis kiemelius), po gausių egzaminų ir įskaitų, spėję įsikrauti unikalios senojo Alma Mater dvasios, įgavę pasitikėjimo savimi, jau tikri studentai rinkdavosi į tradicinę šėlionę. Atmintis ir išlikusios nuotraukos išsaugojo mediumo įspūdžius, jo epizodų ir nuotaikų detales.

Priminsiu vieną tokią sueigą. Artėjant vasario mėnesiui mes, keli bendraminčiai, nusprendėme „driokstelti“. Susikvietėme daugiau draugų ir vakarais po paskaitų ruošėme atributiką. Modeliavome, piešėme ir siuvome kiekvienai fakulteto specialybei vėliavą, rašėme pašaipius plakatus, skirtus dėstytojams ir administracijai. Kad visa tai nevirstų teplione, į pagalbą buvo pakviestas Dailės instituto dizaino studentas. Keli vyrukai važinėjo į užmiesčio šiukšlyną rinkti metalinių dėžučių deglams. Visas tas bruzdėjimas užtruko ne vieną savaitę. Fakulteto administracija stebėjo pasirengimą, bet netrukdė, dargi patyliukais rėmė medžiagomis, atlaisvintomis auditorijomis.

Ir štai tas vakaras prasidėjo. Plazdančios vėliavos ir aštroko turinio įrašai plakatuose teikė sueigai gaivališko nesitaikstymo su akademine monotonija ir hierarchiškais santykiais dvasios. Degant prožektoriams Sarbievijaus kieme vyko dėstytojų vertinimo spektaklis. Buvo smagu matyti minioje besistumdančius dėstytojus ir dekanato atstovus. Manau, kad tuo metu daugelį susirinkusiųjų aplankė jausmas, kad mūsų profesoriai ir docentai yra tokie pat pažeidžiami kaip ir mes ir kad juos galime pašiepti, kaip ir jie kartais pasišaipydavo iš mūsų ribotumo. Buvo ir Užgavėnių motyvų – susirinkusiųjų sambūryje šmaikštavo Lašininio ir Kanapinio atitikmenys – Storasis su Ilguoju (vaidino dar tik būsimas „Dievo avinėlio“ autorius, kitą vaidmenį atliko aukščiausias žurnalistikos studentas).

Į kiemą atjojęs Vilniaus žirgyno raitelis pakvietė susirinkusiuosius į Gedimino kalną. Tūkstantinė studentų, dėstytojų ir šiaip atsitiktinių stebėtojų eisena, raitelio ant gracingo žirgo vedama, apšviesta savadarbiais deglais, patraukė prie bokšto. Nors buvo vėlyvas metas, Gedimino kalno bokštas iš anksto susitarus su administracija buvo atviras. Vienas iš dekanato vadovų, pasižymėjęs itin gražia iškalba ir labai gerbiamas studentų, kreipėsi nuo apšviesto bokšto į susirinkusiuosius su oracija.

Prisimindamas šį įvykį klausiu savęs: kodėl mūsų tuo metu kiek neįprastos „veiklos“ nepristabdė prie didžiausios miesto aikštės esantys „rūmai“? Jokia paslaptis, kad Universitetas turėjo jų paskirtą „kuratorių“. Visi, kas tuomet rengė šventę, nekėlė sau tokio klausimo. Darė, ką sumanė, ir tiek. Tačiau po daugelio metų sužinojus, kokia visa apimanti buvo sekimo ir „stukalinimo“ sistema, ta studentiška veikla galbūt turėjo būti stebima. Manau, kad „stogo“ vaidmenį atliko fakulteto, o galbūt ir rektorato vadovai, beje, jie žingsniavo kartu su visais nusitęsusioje kolonoje.

– JUOZAS LAKIS –

„Viltis svarbu“: apie literatūros reikšmę konfliktų metu

► Atkelta iš p. 5

Krymo totorių kalbomis, su kolegomis juos surinkę išleidome antologiją „Krymo figos“ (*Qirim inciri*, 2020). Represijų audroje rašytinis žodis yra tapęs laisvės sala.

Krymo totorių literatūra perėjo į pogrindį, pasivadinę slapyvardžiais ezopine kalba autoriai rašo apie gyvenimą okupacijos sąlygomis, taip pat istorinėmis temomis. Kai kurie rašytojai buriasi ir rengia susitikimus privačiuose butuose, kur skaito poeziją ir prozą ribotam „savų žmonių“ ratui. Tai padeda išsaugoti Krymo totorių kalbą, kuriai šiandien, pasak UNESCO, gresia išnykimas ir kuri yra kertinis tapatybės akmuo, bandomas sunaikinti kolonijinės Rusijos politikos.

Philippe Sands

Britų ir prancūzų rašytojas, teisininkas, dėstytojas, tarptautinės teisės specialistas. Akademinių veikalų ir populiarių dokumentinių knygų tarptautinės teisės, jos istorijos ir pažeidimų tematika autorius.

Praėjus mėnesiui nuo karo prieš Ukrainą pradžios, draugai pranešė, kad buvo suimta mano knygos „Rytų Vakarų gatvė: apie genocido ir nusikaltimų žmoniškumui ištakas“ (*East West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity*, 2016) vertėja į rusų kalbą. Ji, ilgametė žmogaus teisių gynėja, buvo sulaikyta prie Maskvos Puškino aikštės eidama į vietą, siejamą su pavienių asmenų taikaus protesto veiksmais. Ji norėjo perskaityti eilėraštį, užrašytą dideliame popieriaus lape.

Milicininkai pastebėjo iš jos kuprinės kyšantį susukto popieriaus ritinį. Sustabdę liepė parodyti. Jie perskaitė eilutes, paimtas iš eilėraščio „Klausantis karo baisybių“. 1855 m. jas parašė garsus poetas Nikolajus Nekrasovas, literatūrinio žurnalo „Sovremennik“ savininkas ir redaktorius, įkvėptas neseniai iš karo Kryme grįžusio Levo Tolstojaus jam pateiktų apsakymų. Nekrasovas juos išspausdino „Sevastopolio apsakymų“ pavadinimu.

Vertėją, kaip ir dera, suėmė. Jai buvo pateikti kaltinimai „diskreditavus dabartinę specialiąją operaciją skaitant tekstą, kurį Nekrasovas parašė baigiantis Krymo karui, paveiktas Tolstojaus „Sevastopolio apsakymų“.

Literatūra mums leidžia mąstyti ir vaizduotis, nepaisant laiko ir vietos. Ji padeda suprasti, o to tikėjosi ir Tolstojus skelbdamas savo apsakymus, kad karo baisumai ir beprasmiškumas iškelia tik vieną herojų – tiesą.

Oleksandr Myched

Ukrainiečių rašytojas, kultūrologas, meninių projektų kuratorius, aktyvus visuomeninių ir politinių įvykių komentatorius.

Prasidėjus plataus masto invazijai man sunku susikaupti skaityti ir klausytis moralizavimo gaidelių didžiojoje literatūroje. Visapusiškas karas visa ką išryškina iki krištolinio skaidrumo, prideda trapumo įprastam gyvenimo būdui ir patiems žmonėms.

Kelių tūkstančių knygų biblioteka – tai našta, kurios negali pasiimti su savimi evakuacijos metu. Į išvykimo krepšį gali tilpti tik perskaitytų knygų prisiminimas. O persikėlėliui dažnai keičiant vietą ir šie prisiminimai išsitrina.

Vis dėlto baimė, kurią rusų grobikams kelia mūsų knygos ir kultūra, gaivina mano tikėjimą literatūros galia. Pirmas dalykas, kurį jie kas kartą padaro okupuotose teritorijose, tai pervadina gyvenvietes rusiškai, sugrąžina sovietinius simbolius ir išvalo bibliotekas. Okupantai ieško „kenksmingų“ knygų, tarsi jos būtų tokios pat pavojingos kaip ir „diversantai“ iš kūno ir kraujo.

Literatūra nekariauja, bet rašytojai išėjo į karą ir gina šalį. Savo ruožtu šalies gynėjai, anksčiau neėmę į rankas plunksnos, mėgina savo patirtį išreikšti knygomis.

Man vis dar sunku skaityti. Tačiau jei negalėčiau rašyti ir fiksuoti plataus masto invazijos baisybių, manęs čia nebūtų.

Rachel Clarke

Britų rašytoja, paliatyviosios slaugos gydytoja. Prieš pasukdama į mediciną Oksforde studijavo filosofiją, politiką ir ekonomiką, dirbo televizijos žurnaliste, nacionaliniams kanalams prodiusavo ir kūrė dokumentinius filmus apie „Al Kaidą“, Persijos įlankos karą, Antrąjį Kongo karą ir kt. Trijų gydytojos patirtimi paremtų dokumentinių knygų apie Britanijos valstybinę sveikatos sistemą, paliatyviąją slaugą, COVID-19 pandemiją autorė.

Net ir chaotiškoje, perpildytoje ligoninėje mane kiekvieną dieną darbe vis iš naujo pribloškia gydomoji pasakojimo galia. Skausmą malšina morfijus, plėštines žaizdas gydo šilkas, sugniužusias širdis į gyvenimą grąžina elektra... bet kaip dažnai didžiausią poveikį padaro gydytojas, tiesiog sustojęs ir išklausęs paciento istoriją. Savo ruožtu gydytojo žodžiai gali padrąsinti, paguosti, įkvėpti vilties, numalšinti baimę. Atsargiai parinkti, tinkamai dozuoti žodžiai net mirštantį ligonį gali iš nevilties gelmių pakylėti į vilties ar ramybės buveinę. Nesu tikra, ar esama stipresnių vaistų už žodžius.

Šiuo požiūriu karas tikrai panašus į ligą. Įprastinio gyvenimo lūžio, netekčių ir sukrėtimų, nerimastingo netikrumo ir baimės būsenos fone savo paties istorijos pasakojimas turi didžiulį terapinį potencialą. Liudijimas karo metu gali būti pavojingas, drąsus, neatsargus ar maištingas veiksmas. Bet drauge ir be galo reikalingas.

Samar Yazbek

Sirų rašytoja, žurnalistė, atvirai aprašinėjusi 2011 m. protestus ir sukilimą prieš Assado režimą, dėl to priversta pasitraukti iš šalies. Pirmųjų Sirijos krizės mėnesių reportažai surinkti į jos knygą „Moteris kryžminėje ugnyje: Sirijos revoliucijos dienoraščiai“ (2012).

Kai susiduriame su naikinimu, mūsų ginklai yra mūsų žodžiai ir laisvė juos vartoti. Literatūra karo bjaurastį ir jo poveikį žmogaus likimui atskleidžia visąlaik žvelgdama į ateitį. Ji nesustabdys karo, tačiau jo bjaurumui priešpriešins savo estetiką ir viziją. Literatūra nuplėšia karo kaukę, gilinasi į brutalios jo mašinerijos baisybes bei įtaką tragiškam žmogaus likimui.

Kai Sirijoje prasidėjo liaudies sukilimas, peraugęs į pilietinį karą, nė akimirkos nesuabejojau savo atsidėjimu rašyti – romanais, dokumentika ir publicistika byloti apie karą ir prieš karą, – rašydamas ir pasisakydamas prieš karą ir smurtą prisidedi prie geresnės ateities kūrimo, teisingumo siekio ir sąjūdžio už permainas. Kad ir koks menkas būtų, tiesos rašymas teikia teisingumo engiamiesiems.

Viktorija Amelina

Ukrainiečių rašytoja, žmogaus teisių aktyvistė. Debiutinis jos romanas „Rudens sindromas, arba *Homo Compatiens*“ (*Синдром листопаду, або* Homo Compatiens, 2014) – apie Maidano įvykius.

Karas ištrina istorijas: karo nusikaltėliai žudo, paskui slepia įrodymus, tikėdamiesi, kad pasaulis niekada nesužinos net jų aukų vardų. Išlaisvinę kiekvieną miestą ukrainiečiai iš paskutiniųjų stengiasi atkurti žuvusiųjų vardus, oriai juos palaidoti ir papasakoti pasauliui jų istorijas. Dažnai mums pavyksta, bet ne visada. Kai dabar rašau, pakeliui į Iziumą dokumentuoti karo nusikaltimų, okupantai galbūt naikina genocido įrodymus Mariupolyje. Nepaisant visų mūsų pastangų, pernelyg daug istorijų, apie kurias niekada nesužinosime. Kaip žmogaus teisių aktyvistė, aš fiksuoju karo nusikaltimus ir ginu teisingumą. Tačiau, kaip rašytoja, žinau, kad yra žaizdų, kurias užgydyti gali tik istorijos.

Margaret MacMillan

Kanadiečių istorikė, Oksfordo universiteto dėstytoja, tarptautinių santykių specialistė, išgarsėjusi knyga „Taikdariai: 1919 m. Paryžiaus taikos konferencija ir pastangos užbaigti karą“ (*Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War*, 2001).

Ar būtina klausti? Karas – tai akistata su savo mirtingumu, taip pat – su geriausiomis ir blogiausiomis žmogaus prigimties savybėmis. Knygos gali padėti mums tai suprasti. Per Pirmąjį pasaulinį karą eiliniai prancūzų kareiviai užsisakinėjo Tolstojaus „Karą ir taiką“, idant įžvelgtų prasmės alinančiame lindėjime apkasuose. Arba galime ištrūkti, bent jau vaizduotėje, iš savo pačių karų. Per Antrąjį pasaulinį karą dvi populiariausios angliškos knygos buvo Richardo Llewellyno „Koks žalias buvo mano slėnis“ (*How Green Was My Valley*, 1939) – apie nykstančio Velso kalnakasių miestelio gyvenimą ir sielvartus – ir Ernesto Hemingway'aus „Kam skambina varpai“ – apie ankstesnį didįjį karą. Galite mylėti niūriomis 1943-iųjų dienomis išleistą ir vienu iš visų laikų pasaulinių bestselerių tapusią Antoine'o de Saint-Exupéry pasaką „Mažasis princas“ ar jos neapkęsti. Nors baigiasi klajojančio princo mirtimi, ši pasaka žadina viltį, kad išmintį galima surasti, o meilė galų gale gali triumfuoti. Viltis irgi svarbi.

theguardian.com
Vertė A. P.

KENNETH KOCH

Šmaikščiu humoru, neįprastais sugretinimais ir ilgais eilėraščiais garsėjęs amerikiečių poetas Kennethas Kochas (1925–2002) *In Bed* paskelbė poezijos rinkinyje „Dienos ir naktys“ (*Days and Nights*, 1982). Čia siūlome susipažinti tik su dalimi ciklo „poetinių pastebėjimų“.

(Dar Kocho eilių žr.: „Niujorko poetų mokykla: 3 × 3 (2)“, „Š. A.“, 2022.IX.23; vert. A. P.)

Lovoje

Rytai lovoje

Yra energingi rytai.

Vyrai lovoje

Visame Paryžiuje
Vyrai lovose.

Graži mergina lovoje

Štai kodėl aš laimingas joje gulėdamas.

Ilgi santykiai lovoje

Spyruoklės ir lovos kojos pasitempia,
Vos tiktai įžengiam.

Lėlės lovoje

Su mažomis mergaitėmis.

Avis lovoje

Avis į lovą pakliuvo
Per klaidą.

Susituokę lovoje

Mudu susituoksime lovoje.
Šventikai, liudininkai ir visi mūsų artimieji
Irgi bus lovoje.

Poezijos lova

Kai lovoje
Paskui, paskui

Viena iš lovų

Kadaise
Visa
Tai
Atlaikė.

Dievas lovoje

Kristus
Gimė
(Ir
Mirė)
Ne
Lovoje.

Draugai lovoje

Puikiai išsimiega.

Lovos slėpinys

Jai savaime suprantama,
Kad jis liks visą naktį.

Sirenos lovoje

Mano veidas prilimpa prie lango
Sirenoms artėjant.

Brangi lova

„Lutetia“ viešbutyje – 500 frankų už naktį,
Šv. Antano ligoninėje – 1 000.

Butaforinė lova

Pranoko lūkesčius
Ir sulaukė aplodismentų.

Merginimasis lovoje

– Prašau, sakyk, kad aš tau patinku.
– Kaip tu atsidūrei šitoj lovoj?

Filosofija lovoje

Platonas sako, kad ši lova
Nėra tikroji.
Ką Platonas išmanė
Apie lovas?

Bailiai lovoje

Bijo apsiversti. Nagi. Nagi, verskitės. Bailiai lovoje.

Eime į lovą

Kol medis
Žydi. Praeis
Daug laiko,
Kol jis vėl pražys.

Savižudis

Nesugebėjau tau sugalvot priežasties
Iš lovos pakilti.

Priešai lovoje

Priešai miega skirtingose lovose,
Bet toje pačioje miesto daly.

Krapštymas iš lovos

Eikš, padėsiu išlipti iš lovos.
Saulė šviečia. Langas atdaras. Žiūrėk!
Iš balkono matyti gatvė, kuri – kaip lova.

Ateities lova

Bus alyvų spalvos
Ir L arba Z formos.

Postmodernizmas lovoje

Kandinskis, Arpas, Valéry, Léger ir Marinetti
Išspirti iš lovos.
Paskui ilgą laiką niekas į ją nelipa.

Keisti lovabendriai

Meška į lovą
įsiropštė nagais.

Psichoanalitinė kritika lovoje

Kokios temos bandai išvengti
Kalbėdamas apie lovą?

Audra lovoje

Tokia baisi,
Kad išsviedė mus lauk.

Pelėda lovoje

Pelėda įskrido į lovą
Per klaidą.

Atsižadėta lova

Vasarai atėjus,
Negulėjome lovoje.

PAUL VIOLI

Paulas Violi (1944–2011) – niujorkietis, vienas išradingiausių savo kartos poetų, keliolikos eilėraščių knygų autorius. Komišką, parodijinį, satyrinį efektą dažnai išgaudavo pasitelkdamas netradicines, nepoetines formas, pvz., imituodamas kryžiažodžius, turistines brošiūras, motyvacinius laiškus, žodynėlius, televizijos programas ir pan. Bene garsiausias Violi eilėraštis – *Index* – tai išgalvoto menininko biografija, pateikiama knygos rodyklės forma. Išspausdintas rinkinyje „Taškymasis“ (*Splurge*, 1982).

Rodyklė

Hudney, Sutej IX, X, XI, 7, 9, 25, 58, 60, 61, 64
Iliustracijos 5, 10, 15
Vaikystė 70, 71
Išsilavinimas 78, 79, 80
Ankstyvieji santykiai su artimaisiais 84
Įstoja į akademiją, apdovanojimai 84
Areštas ir sumaištis 85
Erdvinių teorijų formavimasis 90
„Ardojaus romanas“ 92
Antrasis areštas 93
Ankstyvosios klajonės, gyvenimas Pirėnuose 95
Santuoka 95
Meta peizažinę tapybą 96
Trečiasis areštas 97
Charakterio silpnumas, nepastovumas 101
Pirmieji ligos simptomai, celibato gynimas 106, 107
Gina celibato panaikinimą 110
Išmetamas iš mazaro 110
Bendradarbiavimas su Fernando Gee 111
Sukuria eiles, prasidedančias žodžiais: „Mirtie, kritęs jeig būtau, / Vislab man liktai slaptis“ 117
Šlovės pasekmės, tulžingi ginčai, profesionalūs disputai 118, 119
Išsižada visos savo kūrybos 120
Dvipatystė, skandalai, liga, pripažinimas, jog yra „neabejotinai pamišęs, kaip sniegas“ 128
Paskelbiamos perspektyvos teorijos 129
Vaikų gimimas 129
Reikšmingų darbų analizė:
„Vyno taurė su pirštų atspaudais“
„Nuogas ant žydros sofos“
„Girti lapių medžiotojai“
„Žmogus, didžiuliu rankšluosčiu šluostantis liežuvį“
„Šieno kaugės pievoje“
„Autoportretas“
„Autoportretas su katinu“
„Autoportretas su suledėjusiu skuduru“
„Autoportretas su raugėjančia antimi“ 135
Susirašinėjimas su Cecco Angolieri 136
Ginčai dėl autorystės eilučių: „Blogybių mano tokios atsargos, / kad sausiui nesilyginti savais žydėjimais“ 137
Pastato pirmą šiltnamį 139
Susipyksta su Angolieri 139
Bėga nuo bado 144
Tapo „Peralkusi katė ėda sniegą“ 145
Suimamas už vėjo maišų pardavinėjimą patikliems valstiečiams 146
Įkalinimas ir sumaištis 147
Išsižada visos savo kūrybos 158
Išranda apykaklės laikiklį 159
Išgijimas su trečiąja žmona 162
Skundai dėl „sūdraus ir nirtulingo vėjo, išpučiančio iš lapo mano parašytus žodžius“ 165
Susipažįsta su Madam T. 170
Išvykimai, mirties nuojautos, „manding, aš išsnigsiu“ 176
Išsižada visos savo kūrybos 181
Areštas ir bausmės dovanojimas 182
Paskutinės dienos 183
Paskutiniai žodžiai 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190

Vertė Andrius Patiomkinas

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė (*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 5) 244 3302).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 098 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė, M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2023 m. suteikė 65 000 Eur paramą projektui „Vakarų fronte – kultūra“ (p. 2, 3, 6, 7, 10–12, 14, 15); Lietuvos kultūros taryba – 18 400 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 7 600 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, analizė“.
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
9 771392 776033